

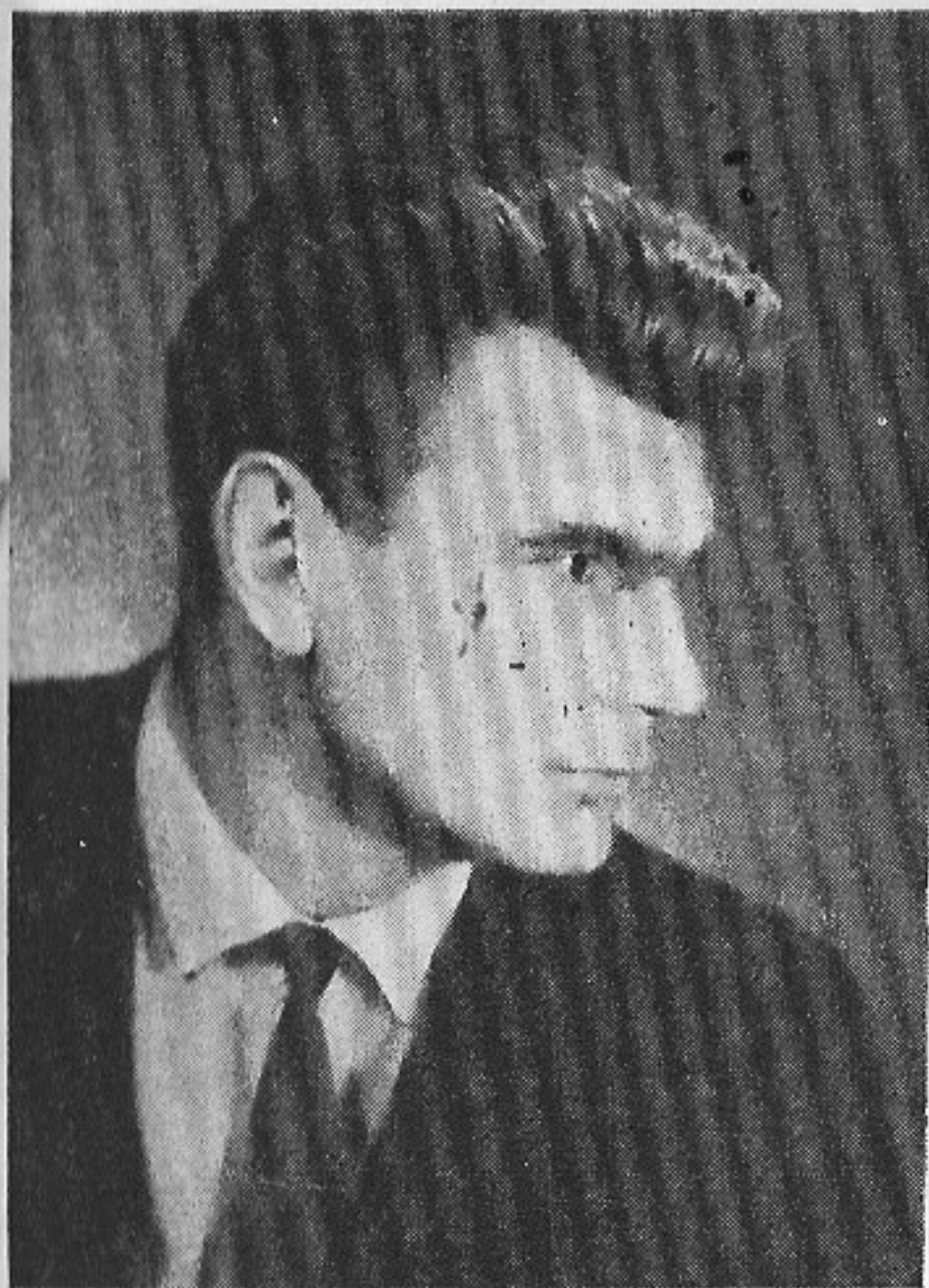
56 kop.

HEINO KIIK • MÕEDAKU EELPÄEV

HEINO KIIK

MÕEDAKU
EELPÄEV

HEINO KIIK sündis 1927. aastal Avinurmes. Tema isa oli väikekohapidaja ja puuanumate meister.

1947. aastal lõpetas H. KiiK Räpina Aiandustehnikumi ja 1956. a. Eesti Põllumajanduse Akadeemia Agronoomiateaduskonna. Pärast seda on pidanud mitmel pool agronoomi- ja ajakirjanikuametit. Praegu viibib ta kui Eesti NSV Ajakirjanike Liidu liige loomingulisel puhkusel, ühtlasi õpib Eesti NSV Teaduste Akadeemia aspirantuuris agronoomia ajaloo alal.

HEINO KIIK

MÕE- DAKU EEL- PÄEV

KIRJASTUS "EESTI RAAMAT"
TALLINN 1966

RAIU IKKA TERVEST PANGAST,
PÜÜA LÕPETADA KANGAST,
KUIGI TÕRKJAD
TUNDUVAD SU MÕTTED NOORELT,
NAGU MARJADKI ON TOORELT
MÕRKJAD.

Juuta Ülensi salmikust

Kägisev uks laseb Elmari oksakühmlikuks iganenud, aga laupäevaselt heledaks küüritud kuuselaudadest põrandaga läbikäiku. See kitsuke hõoveldamata seintega koridor viib maakonnalinna kõnniteekividelt likööri- ja konservivabriku kruusatatud õue.

Juba esimesest praktikapäevast peale tundub see kahemeetrise plangu tagune maailm Elmarile kuidagi mõistatuslikult kodune. Võta või värava-tädi Liisa. Eluaegne koduperenaine. Sõda ja muud sündmused keerasid tema elukäiku selliselt, et nüüd istub vabriku väravaputkas. Kodunt kaasatoodud naeratav toimekus aga pole põrmugi muutunud. Tema kunsttükk ongi kohatult puhtaksküüritud põrand, mis sadakonna tolmuse ja vahel porise saapa trampimisest ei mustu, vaid ainult kulub.

Oli tõesti ilus praktikasuvi. Varsti sõidab Lähtru aiandustehnikumi viimase kursuse rahvas jälle kokku. Siis on, mida teistele rääkida. Tehase direktor on täitsa rahvamees. Oskab nalja teha ja ükskord sai isegi rannapaviljonis koos viina visatud. Poistel on näod pikad, kui kuulevad. Igaüks juba liköörivabrikus oma lõpu-praktikat ei tee.

Betoontrepi madalaid astmeid mööda üles sammudes tuleb Elmarile peaaegu heldimus peale. Head hallid kiviseinad, esiku läikima kulunud betoonpõrand, imalmagus piirituse ja suhkrusiirupi lõhn. Kõik on nii tore ja kodune. Tore sellepärast, et tema, Elmar, teeb oma esimesed mehesammud nii tähtsas tehases. Esimene töösuvi, jääb eluajaks meelde.

Laohoidja ka rääkis ennist nagu omasugusega. Kuldraamis prillid, juustes veidi halli, ise linnakaritlase olemisega. Tehnikumiõpetajad Lähtrus ei näegi nii soliidset välja. Ta olevat juba kodanlikul ajal siin töötanud.

Liköörilattu pole eluski jalga saanud. Kas koputada või mitte? Elmar heidab harjumuspärase pealiigutusega kergetõitu tumeda juuksetuka tagasi ja koputab. Hetkegi viivitamata avab ukse, nii et koputamine jääb vaid formaalseks kombetäitmiseks. Ärgu keegi arvaku, et ta viinalao juures niisama suurt aukartust tunneb kui õpetajatetoa ukse taga.

«Ma siis teengi nagu jutt jäi.»

Vastust kohe ei tule. Laoperemees õiendab mingite paberitega laeni ulatuvate riiulite vahele kitsasse käiku surutud lauakese juures. Kahepoolsed riiulid täidavad kõrge ruumi nagu kärjed mesipuu. Kärjekannu kaante asemel läiklevad siin pudelipõhjad. Ja nektarit neis kannudes mõõdetakse kraadidega.

Küll on palju pudeleid! Miks neid siin hoitakse, poodi ei saadeta?

«Mis marki sa tahad?»

Laohoidja naeratab omamehelikult. Elmarist-poiss võtab sama sundimatu tooni.

«Mida pakud. Mis nii... parem oleks?»

Mitmelt riiulilt riitadest tuuakse erisuguste siltidega nuiasid. Siis märkab kunde ühes patareis asunikupudeleid, ilusaid väikesi nagu titesoskusi.

«Kas neid väikseid ka võiks?»

«Kõike, mis näed. Sinu valida.»

«Võtaksin neid veerandilisi, erisugustest sortidest. Saaks näidata tehase toodangut.»

«Õige mõte. Kohe...»

Tõesti rikkalik taru. Ka väikseid ilmub lauale mitmesuguste siltidega. Kõige rohkem torkab silma kolmetahuline krobeline taara. Lapsepõlvest meenub umbes taoline äädikapudel. Kolmeküljelisel on võõrapärase nimetusega silt. Selle võtab kindlasti.

«Vormpudelid on kodanliku aja komme. Nüüd võib klaasivabrik ainult pooleliitrilisi. Ega enam asunikessegi villita. Need siin, möödunud aastate mälestus.»

Palju neid ikka võtta, kolmest peaks küll olema. Kolmekandiline itaaliakeelse nimetusega, sidruni- ja veel pihlakaliköör.

«Need ma võtan.»

«Ah, kolm marki.»

«Kuidas nüüd...»

«Nominaalhind. Sama mis poes.»

See punkt jäi enne kokku leppimata. Päril ilma ta ei mõelnudki saada. Aga poehind kõlab taolise peaaegu pühaliku toimingu juures hirmus argipäevasena. Oleks ta parem umbropsu ümmarguse summa nimetanud.

«Mis kombel sa laoga sirgeks saad?»

«Mul siin lähed vahel mõned pudelid katki. Klaasivabriku praak. Klaasi on vale pinget sisse jäänud.»

«Kõik läheb sinu tasku peale?»

Selline lihtsameelsus ajab juba naerma.

«Oh ei! Ametlikult on ette nähtud laokao protsent. Puha seadust mööda. Akt ja allkirjad. Killud lähed prügihunnikusse.»

Tehasest väljunud, seab Elmar sammud südalinna poole. Bussijaamas on ehtne nädalalõpp. Trügimine ja sõnelused. Elmar võitleb endale pileti välja.

Seab end mugavalt istuma. Buss möödub surnuaiast ja ongi linnast väljas. Monotoonne sõit toob vabastava lõdvestuse. Seljataha jääb linn oma askeldustega, ees ootab õhtu koos koolivennaga. Vahepeal tund tühjust. Ideaalne võimalus mõtteid mölgutada. Kummaline küll, aga kogu möödunud nädalal ei jäänud Elmar kordagi oma mõtetega üksi. Päril kindel.

Mispärast ta just Jaagupile külla sõidab? Nad on kahtlemata sõbrad. Kuid sõpruse aluseks on rohkem nende positsioon kursusel kui isiklik sümpaatia. Tema ise on kõige jõukam. Päril pole rahaga kitsi. Ja papa nimi kah. Mõnigi õpetaja mõtleb hinnet pannes nii papale kui poisile. Kahtlemata autoriteetne kuju. Ja Jaagup on teine kuju kursusel. Ta on kõige targem. Vist kõige tugevam ka. Teadagi, karjainstinkt: mis Jaagup ütleb, seda tehakse. Suur veidrik on ta küll, see Jaagup. On armunud aiatöösse. Puukool on tema elu. Aga tal tuleb see asi kuidagi hirmus loomulikult välja, ei tihka teda keegi pilgata ka. Ja pealegi, ega ta paha poiss ole. Mis sa ikka nõõgid... Kui mõni nõrgem sell oleks aias praktiliselt selline õpetajate pailaps, küllap saaks internaadis kolkida... Jaagupil on endal jõudu, aga ta ei tee kellelegi tuupi. Vist ei tunne sellest mõnu. Ja mis häda tal üldse teiste kallal jõudu tarvitada, on

selletagi autoriteet. Tõstmises kooli meister ja maa-konnas teine.

Mis pahtub tarkusesse, siis pole Jaagupil kursuse ülejäänutega võrreldes päris aus mäng. Ta on mõne aasta vanem. On varem aianduskoolis käinud, kuid millegipärast lõpetamata jätnud. Töötas aastaid puukooli-aednikuna ja nüüd tuli tehnikumi viimasele kursusele ainult selleks, et lõpudiplomit saada. Räägitakse, et tööll olla talle selline tingimus seatud. Kevadel läks ka praktikale tagasi oma töökohta Mõedakul. Ainult sügisest kevadeni oligi Lähtrus. Ei tea, mis õnnistust ta sealt kolkast, Mõedakult, leiab?

Kes ei kasvaks oma kursusest üle, kui ta oleks vana vilunud aednik, nagu Jaagup on... Kui tal tööga nii tõsi taga poleks, ega siis taipaks, et vanem on. Vembud teeb kaasa. Veidrusele vaatamata on ikkagi täitsa poiss.

Elmar on seda teed ennegi sõitnud, aga päris täpselt ei tea, kus Mõedaku asub. Ta hakkab ümbrust jälgima. Oma teadmistest siiski ei piisa, peab naabrilt juhatust küsima.

«Ah, et Mõedaku mõis? Eks see asub teest eemal, kroonumetsa ääres. Bussipeatus on all orus. Sealt tulge poole kilomeetri võrd tagasi, siis pöörake paremale ja pole enam kilomeetritki... Siit sõita jääb ta vasakut kätt. Kui teeotsast möödume, küll ma siis näitan.»

Jaagup kiitles, et siin ilus loodus. Pole midagi erilist. Põllud nagu põllud ikka, metsasalu, väike org, tee lookleb — nagu mujalgi. Küllap peab looduse kiitmist heaks kombeks. Otsigu tüdrukute juures huvitavat juttu ja rääkigu hea kombe järgi. Mis ta ennast minu ees pingutab. Mul endal silmad peas. Leidis, mida kiita.

Pärastlõunane päike paistab bussi parempoolsest küljest sisse. Akna all hakkab palav. Peatus tuleb nagu pääsemine.

2

Mõedaku ei üllata Elmarit. Vana väike mõisamaja, räissikasvanud pargikene tagumiste akende all ja laperguse sõõri kujuline iluõu paraadtrepil ees. Kõik tundub kuidagi iganenud ja hall. Lähtru teh-

nikumi lossi ja suure korrastatud pargiga ei saa võrreldagi.

Elmar astub kunagise mõisamaja paraadtrepile. See kujutab endast lihtsat puust verandat katuse ja vöö-kõrguse rinnatisega. Selliseid leidub talumajadelgi. Ainult siin on ta suurem; kummassegi külge on mahutatud lihtne lai istepink, ümberringi haljendab igivade metsviinapuude paks lehestik. Trepiesise muru keskel rohetab poolumbe kasvanud tiigisilm, ripsmete asemel salkus enelad. Tagapool võimutseb ajahambast puretud tall, räästa all vedelevad töövankrid ja põllu-tööriistade roostetanud luukered.

Jaagup elab selle ühekorruselise kivimaja tagumises, rohuaiapoolses nurgas. Külalist juba oodatakse. Ka Hella on siin, naerab rõõmsalt, näidates oma pisut esiletikkuvaid hambaid, ja tervitab kärarikkalt. Elmarit tabab kooliõe kohalolek veidi ootamatult. Kui nad linnas Jaagupiga juhuslikult kohtusid ja põgusas jutuaajamises küllatuleku mõte välja kasvas, siis ei mõelnud kumbki Hellale. Aga see on isegi tore, et Jaagup taipas ka kooliõe kutsuda. Selle suve saatust oli nendel ühine, ainult nemad kolmekesi sattusidki Mulgimaale tootmispraktikale. Ikkagi ühe maakonna inimesed, kuigi igaüks eri paigas.

Hella suvi möödus Palli aianduse uurimise katsebaasis. Mõedaku on vaid tähtsa Palli väike osakond, katsebaasist endast kuue kilomeetri kaugusel. Vahepeal on mitme talu maad. Hella on vaikse loomuga ja hea tüdruk. Vahel ta püüab temperamentsuse ja käratsemisega olla naiselik. Tema arvates peab selleks tingimata midagi tegema, nagu poisid hakkavad suitsetama, et olla mehelikud. Teda, Elmarit, Hella oma ülepakutud olekuga enam ei püüa. Ta tunneb seda siledate rukkiõle karva juustega lihtsameelset maaplikat liiga lähedalt. Ega püüdjaks olnudki tüdruk. Elmar ise tegi kõik, et Hellat võita. Kas õhutas sellele mõttele uudishimu või kadedus Jaagupi vastu, kes vaikselt vaatas nende kõige säravamate sinisilmade poole kursusel. Või oli isegi kübeke õelust, mine tea. Elmar end selliste mõtetega ei vaeva ja kahetseda pole ka. Hella aga teeb uhkusest ja trotsist näo, nagu poleks nende vahel midagi erilist olnud. Mõistlik tüdruk. Kui ta teisiti käituks, kuidas

nad siis nüüd kolmekesi selle õhtu veedaksid? Või loodab Hella ikka veel millelegi? Sellepärast püüab head nägu teha? Hea, et Jaagup nende lühikesest vahekor-
rast midagi ei aima. Kursusel ei kahtlusta neid ükski hing. Peeti kergeks sümpaatiapuhanguks, nagu seda ikka vahel ette tuleb. Jaagupiga pole nad sel teemal poolt sõnagi vahetanud, kuigi mõlemad oma südames teavad, et selles mängus on üks võitja ja teine kaotaja. Võit seisab selles, et Hella vaatab Jaagupile kui tüh-
jale paigale, see tähendab, nagu igale teisele poisile kursusel. Naljakas, miks Jaagup ei teinud katsetki võis-
telda. Lollus, milleks sellised mõtted. Täna on koos kolm erapooletut inimest, kolm sõbralikku kursuse-
kaaslast.

«Elagu Mõedaku ja tema surematu Jaagup!» tõstab Elmar esimese toosti piduperemehe terviseks.

«Räägi, mis sa suvel teinud oled,» pöördub Hella lin-
nast tulnud koolivenna poole ja naeratab oma lihtsat lapsenaeratust. «Pole sind kaua näinud.»

«Surematu Jaagup» toetab tüdruku soovi. Elmarile meeldib rääkida. Pealegi on nüüd kulutamata teemat.

«Olen vägevalt oma päevi veetnud. Lähtru lasteaiast sattusin otse elu keskele. Likööriabrik, mõelge ise. Likööri voolab seal vabalt. Villimistsehhi naised on lõputult lõbusas tujus ja söövad ainult soolahee-
ringat.»

«Hakka uskuma, et tehnikum saatis sind viinaasjan-
duses täienduskursustele,» kommenteerib Jaagup. «Aga kuidas praktika edeneb ja mida sa ülepea teed seal?»

«Mis tal ikka edeneda. Tehases on veel konservi-
tsehh. Panevad kapsaid, porgandeid, mahlasid ja iga-
sugu moose purkidesse. Kapsa kasvatamiseks on tehas
rajanud ümbruskonnas mõned väikesed aiandussov-
hoosid. Kõiki neid kantseldab agronoom, kellel kabinet
tehasehoones. Mina olen tema käealune. Kevadel ütle-
sime, mitu rida porgandit kusagil külvata, suvel jäga-
sime lämmastikku, et seda taimede ümber riputada,
sügisepoole anname teada, mitu koormat kurki keegi
peab tehasesse sõidutama. Teate, niisugune üldine
organiseerimistöö.»

«Sovhoosides ikka ka käid?»

«Muidugi. Sõidame kohale, seal head-paremad laual.

Ela ja tööta. Pikemalt peatume seal, kus sõbralikum
vastuvõtt. Käime saunas, vahel saab õlut maitsta.»

«Olete nagu mingisugused heategijad,» püüab Jaagup
nende tegevuse jälile saada.

«Üht-teist teeme kah. Sehkendame aiaplaane ja mõt-
leme tuleviku peale.»

Poisid kütavad end jutuga üles ja Hella saab neid
rahumeeli kõrvalt vaadata. Kahju, et viinavabriku
pealt mujale mindi. Kuid ta ei sega vahele, saab nii-
viisi kuulates veidi rahuneda. Ta kartis algul hirm-
sasti, et reedab oma erutust. Jaagup, mühakas, mui-
dugi ei taipa, aga Elmari pärast peab vaos hoidma.
Pole tal ühtigi vaja teada, mis Hella tunneb või mõt-
leb. Hakkab endast veel rohkem pidama.

Päeval, kui Jaagup teda enda poole kutsus, oli
kohe õhinal nõus. Kuid hiljem tõusis väike solvu-
mislaine: miks Elmar suvel Pallisse tema juurde ei
sõitnud. Ega nad riius pole. Lõpuks Hella tuli
siiski Mõedakule ja tegi näo, nagu peakski nõnda
olema.

Siin ta siis nüüd on oma kahe kalli koolivennaga.
Sügisel lähevad kõik maailma laiali. Ei keegi tea, mis
ees ootab. Tore oleks veel kas või aasta Lähtrus koos
olla. Nii tahaks. Satud kuhugi üksinda tööle, siis nuta
igatsusest nagu nüüd Pallis.

Sellised nad on, tema koolivennad. Üks laseb laia
hooga maakonnas ringi, teine nohistab vaikselt oma
puukoolis. Ühe nägu on alati naerul, nagu kōditaks
keegi seestpoolt. Teiselt tuleb naeru oodata, aga kui
peaks mõnus põhjus leiduma, siis unustab enda ja
kogu maailma, lõkerdab kui meelest ära. Elmar nii
ei oskagi. Üks on kammitud ja sileda väljanägemis-
sega, teine nukelise näo ja vahel mõistmatu olemi-
sega. Klassis vahel vaatas liiga pikalt Hella poole.
Piinlik. Ja tüdrukud toas magama minnes pilkasid.
Veidrik, oleks ta kordki midagi öelnud. Üks brünett ja
keskmist kasvu, teine blond ja pikem, õlakam ka.
Vahel tundub, et Elmar põeb Jaagupi kõrval pikkuse-
vahe pärast väikest alaväärsustunnet. Kuid samas
mõtled, et nii elurõõmus inimene ei saagi millegi üle
nukrutseda. Tore poiss on see Elmar! Ühel on seljas
peaaegu et linnaülikond, teine aga näeb oma kantud

kuues välja nagu aiandustehnikumi praktikant. Kingi praegu ei näe. Huvitav, mis numbrit nad kannavad...

«Mis number kingad teil on?» ütleb Hella oma viimase mõtte kõvasti välja ja ise kohkub hullusti.

Poistele läheb ootamatu jutu katkestamine nalja eest. Mõlemad naeravad südamest ja teatavad naeru vahel tõemeeli vajalikud andmed.

«Nelikümmend üks.»

«Nelikümmend kaks.»

Poisid taipavad küll, et Hellal hakkas sovhooside rajamise probleemidest igav.

Vestlus põikab tühja-tähja peale, räägitakse mõned anekdootidki. Elmar on neidki tehasest kaasa toonud. Tema kannab seltskonna lõbustamise koormat, ise raskust märkamata. Hella sekundeerib aeg-ajalt. Teadmata teed mööda jõuab jutujärg läbi naeru ja nalja võsastiku jälle tõsimeelsemale rajale välja. Lahatakse töid ja tegemisi, läinuid ja tulevasi. Siis leiab laudkond, et Jaagup on kõige kergemini pääsenud — rääkigu nüüd tema midagi. Praktikast või tööst või mis teda siin Mõedakul hoiab. Rääkigu ometigi.

3

Esimene aasta Mõedakul oli omalaadne. Kõige huvitavam kogu senises elus. Seepärast Jaagup lähebki oma mälestustega kahe aasta võrra tagasi, viimasesse sõjakevadesse.

«Mul on selgelt meeles neljakümne viienda aasta kahekümne kaheksas aprill. Astusin, vana suur kohver käes, sissesõiduteed mööda alla Mõedaku poole. Muld õhkus veel ärkamisrõskust ja jahedust, aga taevas oli päikeselõõma täis. Kui palju lõokesi lõõritas! Minu armsaimad linnud. Lõokesed annavad peaaegu teise kevade juurde. Üks, värvikas, silmadele, teine, helisev, kõrvadele.

Sammusin Mõedakule nagu tundmatule maale. Kahekordselt võõrale. Polnud seda paika ennem silmagagi näinud ja polnud aimugi, mis sellises uues asutuses saama hakkab. Tulin Tallinnast, taskus põllutöö rahvakomissari käskkiri Palli katsebaasi teadus-

likuks töötajaks määramise kohta ja pea mõtetest tühi. Tallinnas öeldi õpetussõnadeks: «Mine Mõedakule ja hakka puukooliasjandust uurima.» Rohkem ei teadnud nemad ka, sest nii suurt aianduslikku uurimisasutust, nagu Palli, rajati esmakordselt Eestis. Kõike tuli tühjast paigast alustada. Minu uurimisteema täpsustas Palli teaduslik nõukogu.

Palli katsebaasis endas oli asi nagu lihtsam. Seal oli juba juhtkond ja üsna mitu teaduslikku töötajat. Aga Mõedaku osakond oli Pallist eemal ja temani Palli rahva mõtted ja teod esialgu ei jõudnud, sest neil endilgi tööd ülepea. Nii saabusingi siia nagu Robinson mahajäetud saarele.

Mõedaku oli veidi mõisat meenutav vana suur aiatalu. Kunagi ta uhkustas meie suurima õunaaiaga. Nüüd aga oli aed ja talu peremeheta alla käinud. Igale sammul kohtasid romantilist laostumismeeleolu. Vana kuulus aed meenutas looduslikku viljapuumetsa. Puude võrad olid tihedaks ja metsikuks kasvanud. Kohati oli suurtel õunapuudel võra võras kinni, teisel aga võis näha nagu päikeselisi metsalagendikke, kus kollitasid kooretuks mädanenud siledaseljalised tüvekõndid — talvepakase mälestus. Mõnede väljalangenute asemel kerkis kännust metsõunapuuvõsa. Talus endas sama pilt. Suure talli nurgas konutasid, moka tõllakil, viis hobusekonti. Veeremisvõimelisi vankreid oli neli, aga kõigist hobuseriistadest sai kokku kombinierida vaevalt kaks rakendit.

Oli kõikide võimaluste maa. Kõik ootas tegemist ja kõike võisid teha. Olin ainus teaduslik töötaja Mõedaku osakonnas. Kedagi polnud käskimas ega keelamas. Osakonna juhataja määrati alles järgmisel aastal. Esimesel kevadel Palli direktor helistas ja ütles: «Ole juhataja eest kah.» Niiviisi muuseas ütlemisest saingi omapärase positsiooni — olin kohalik võim endises aiatalus. Võimualusteks olid mõned juhuslikult kohalejäänud töölised ja paar sõja jälil siia jõudnud perekonda Peipsi tagant.

Õieti oli võim küll juba mõni kuu enne minu saabumist üle võetud. Leningradi oblastist oli ilmunud lühikene sorakil vurrudega ja armetuks kulunud läkiläkis mees ning asunud Mõedakul ühte tühja korterisse

elama. Käinud paar päeva aiatalu töid nokitsemas, siis võtnud heast peast juhtimisohjad enda kätte, hakanud eestöötegijaks. Talutöödest olevat ta ikka mõndagi taibanud, ainult õunapuuaiaist polevat rohkem pidanud kui mõni teine mees lodulepikust. Nii mulle siin räägiti. Ja tiitli võtnud ka endale ise — nimetanud end brigadiriks. Sellest loost saanud hulk naeru. Juturaamatute järgi keegi teadnud, et too veider võõrapärase kõlaga aunimi tähendavat väeülemat, midagi kindrali taolist. Minu siiajõudmise ajal oligi sel isehakanul mitu tiitlit. Tõsisem rahvas nimetas vana kombe kohaselt aiatalu eestöötegijaks, mõned kasutasid hüüdnimeks «kindral», ta ise aga ei kaotanud tasakaalu ja tituleeris end järjekindlalt brigadiriks.

Eestöötegija oli üks esimesi, keda siin kohtasin. «Männik,» tutvustas ta end. Aitas mul selle korteri välja valida. Esimesest pilgust jäi kõige rohkem meelde tema ülitäismehelik kõnnak. Ise naisterahvale lõuani, aga sammu pingutas pikaks ja asjalikuks, just nagu mõõdaks kogu aeg maad. Kui seisma jäi, siis tõmbas tähelepanu endale läkiläki. Peaaegu karvutuks kulu- nud, ainult paljas nahk läikis. Raugastunud mütsi kõr- vad olid õhukesed ja kitsad nagu taksikoeral; üks sei- sis veel vapralt püsti, teine aga tõllerdas kõrval. Män- nik oli peakatte vastu sihitud uudishimuga nii harju- nud, et seletas mulle juba enne muud juttu: «Taa on kõige kallimast karvanahast üldse ja vastu peab kõvasti. Minu peas mu paremad meheaastad ja enne seda oli ka kellegi oma.» «Taa» tähendab Männiku keeles «see» ja «tema» koondmõistet.

Kuna polnud näidata paberit, et ma Mõedaku osa- konna juhataja kohuseid ka täidan, siis ei andnud bri- gadir Männik oma positsiooni käest. Kogu suve ja sügise valitses Mõedakul kaksikvõim, ilma et sellest suuremaid arusaamatusi oleks siginenud. Harrastasime kollektiivset juhtimist. Minul polnud vajalikke koge- musi, temal aga olid ainult kogemused.

«Kus ta enne töötas?» muutub Hella uudishimu- likuks.

«Olevat kusagil kolhoosi juhtivasse koosseisu kuulu- nud, nagu ta ise kinnitas.»

«Imelik, kuidas siin Mõedakul lasti kõik nii oma-

pead minna,» ei anna jutust tekkinud mulje Hellale rahu. «Kas see osakond siis tõesti kellessegi ei puutu- nud?»

«Küll sa oled naljakas,» naerab Jaagup. «Kas mina ja Kindral polnudki keegi? Ja töölised? Meisse kõigisse puutus Mõedaku väga. Olime kõik ülepea töö sees. Tegime rohkem, kui keegi oleks teadnud nõuda.»

«Aga ikkagi olite nagu riik riigis, isegi Palli ei tundnud teie vastu huvi,» hoiab Hella oma mõttest kinni.

«Ju siis polnud vaja. Ja Pallil oli endagagi palju tegemist. Ei tookord olnud üleliigne hooldamine moes. Kui mehed olid paigal, siis asi edenes. Ja kui oligi esi- algu riik riigis, mis selles halba? Esimene taastamis- aasta pärast sõda, juhtus igasugust. Mõedaku polnud see kõige hullem. Pallist oli omajagu kasu. Nad olid plaane tehes Mõedaku jaoks küllalt raha vajalikku lahtrisse kirjutanud. Esimesel aastal said meil ka majandi inimesed palka katsetöödeks eraldatud sum- mast, ainult üks lüpsja oli majandi leival. Mis nõnda viga möllata. Jagasime riigi raha põllutööliste, aga tagasi ei nõudnud keegi. Öeldi, et kui majand ükskord kosub, eks siis toetab vastutasuks katsetöid.»

Hella korraarmastus on puudutatud, ta ei suuda ikka kuulduga leppida: «Ei oskaks mõeldagi, et alles kaks aastat tagasi rahaga nii ümber käidi. Teie ka, elasite nagu popsid, muudkui võtsite vastu ja panite hak- kama.»

«Sa ajad pühas vihas kõik segi,» pareerib Jaagup. «Popsile keegi nõnda raha ei anna. Ja meie ei pannud midagi hakkama. Taastasime majandit ja aeda, et üldse saaks katsetöid teha. Pealegi ei teinud raha sel ajal midagi iseenesest ära... Tahate, ma räägin, milli- seid pingutusi me Kindraliga tegime, et riigi raha hak- kama panna?»

«Räägi, too oma mustad teod lagedale, saame teada, mis mees sa niisugune üldse oled,» on Hella mõttega päri.

«Vanä-aasta õhtul läks Mõedaku kaksikvõim üksmeelselt üht igapäevast majanduslikku ettevõtet teoks tegema. Ikka tollesama neljakümne viienda aasta lõpul.

Suvi otsa kirusime aiatalu pärandust, et selles küllalt hobuseriistu polnud. Klapitasime rakendeile täiendust köiejuppidest ja rihmatükkidest. Hobuse ümber oli nagu mõnitus. Häbi oli külavahele minna. Oma põllul ja metsavaheteel ehk veel kuidagi liikusid. Sealgi võis juhtuda, et rakend annab järele, vanker jääb rööpaauku kinni, aga hobune sörgib rahumeeli edasi. Kui oled ohjad endale ümber käe keeranud, siis tõmbab setukas sind üle vankri otsalaua ninali porisse.

Kui videvikuks läks, pani Kindral kõrvi mära reeaste vahele ja vandus seejuures aasta viimast korda pikalt kahes keeles, nimetades auga pensioniikka jõudnud rakmeid ülekohtuselt kodanlikeks igandeiks. Sidusime kresla peale, panime kaks sületäit ristikuid rekke. Istme all pungitas rebenemiseni täistuubitud karss. Hobuseteki viskasime karsi peale ja põlvedele võtsime laenatud lambanahkse karvateki. Kindral toppis midagi enesele vurrudesse pomisedes puskaripudeleid heinakarssi. Paras saanitee oli juba maas ja üksikud liuglevad helbed lubasid uut sadu. Täielik vana-aasta sõit. Ainult aisakellad puudusid, ei tulnud päeval pähe neid laenata.

Hüppasime rekke ja mära tegi toredat traavi. Hoidisime ja söötsime teda just sõitude jaoks, tööle ei pannudki. Kindrali käes olid ohjad, talle meeldis hobustega õiendada. Keerasime metsateele. Nägite, hommiku pool on meil mets päris õue all. Sellest läbi viib tee Pahuveresse. Pahuveres on kooperatiivi kauplus, see magnet, mis meid aastavahetuse ööks kodunt välja tõmbas.

Oli ta muidu mis ta oli, see Kindral, aga kombineerida oskas. Õine meelelahutus ka tema idee. Oli välja nuhkinud, et Pahuvere poes ripuvad mõned hobuseriistad. Kaupmees ei tohtinud neid igale küsijale müüa. Talumehed andsid riigile piimanormi; paremaile normitajajale tuli piimapreemiaks poodi hobuseriistu

ja muud, mis talus vaja. Ainus tingimus, et õnneseened ostku nendele määratud kaup aasta lõpuks välja. Kui unustavad, on ilma.

Jumal teab miks need riistad rippuma olid jäänud, mida meie passima läksime. Kindral oli tahtnud ülejäägi juba paar päeva tagasi ära osta, aga kaupmees ei nõustunud: temal on ranged eeskirjad — seal seisab sulaselges eesti keeles: «Hoida aasta lõpuni.» Kindral kaubelnud, et müügu siis vähemalt aasta viimase tööpäeva lõpul, enne poe kinnipanekut. Poemeele aga tõlgendanud eeskirju nii, et riistad rippugu vana-aasta südaööni poe laes, ja kui siis õige omanik ei ilmu, müüb maha. Müüd minuti enne, oled seadust rikkinud, pärast lõigatakse rihmad su enda seljast, kui keegi peaks nõudma hakkama. Seadus on vali. Tema aga polevat bürokraat, talurahvakaupmees ei saavatki seda olla. Kui ei usu, siis tulgu uue aasta teisel minutil poodi, ja kui aampalgi küljes peaks veel kas või üksainus ülejäänud rangirinnus rippuma, tema kargab voodist sulisteki alt välja ja müüb selle esimesele küsijale. Seda seadus lubab. Tõesti, seda tema teeb.

Kindral võttiski kaupmeest sõnast ja me pidime südaööl külapoes olema, hakaku või maakera teistpidi käima. Nalja oli selles loos meie poolt ainult kopika jagu. Me ei läinud tsirkuse pärast. Tahtjaid oli palju, ja kui jutt neist hobuseriistadest küla peale pidi jõudma, siis oleksime poe ametliku avamise ajaks suu puhtaks pühkinud. Võis isegi juhtuda, et mõni kõrvaltkuulaja ilmub ka uusaasta öösel kaupa tegema. Ainuke mõistlik lahendus meie poolt.

Teel jutustas Kindral oma kolhoosijuhtimise päevist. Kolhoose ma tunnen nüüd tema silmade läbi. Üks segane värk. Mina küll kolhoosis töötada ei tahaks.

Tal on maailma asjadele vahel üpris omapärane vaade. Alati ei saa teda päris uskuda ka. Armastab seiklusjutte. Mine tea, mis ta põnevuse tõstmiseks omast käest juurde paneb. Aga näha, et muret olid talle teinud ainult kaks probleemi: kolhoosi hea nimi ja oma töökoht. Nende hoidmiseks oli ta igasuguste asjade peale tulnud. Rajooniülem saanud oinakintsu ja võipakki. Nii ta kelkis. Tema suus saab vahel mõni

tuntudki asi sellise uue värvi, et tummaks võtab. Endal tõsine nägu ja usaldav hää, nagu räägiks kõikumatus tõtt. Vahel välgatab alles järgmisel päeval päästev mõte et ta, kurivaim, vassis. Aga ta oli ikkagi elav inimene, kellele sai toetuda. Ei tea, mis ma temata siin Mõedaku mõisas oleksin osanud esimesel aastal peale hakata. Ma varem töötasin ainult puukoolis, ega maja-pidamisest suurt teadnud.

Sõit läks toredasti. Ainult metsavahi juurest kostis meile kolm pauku järele. Seal tagamaadel on suured metsad.

Kaheksa kilomeetrit on hea lumeteega kord rekke istuda. Jõudsin Pahuveresse väga vara, siis kui mõistlikud inimesed alles pidulauda istusid. Millegipärast olid poeüksed veel valla, läksime sisse sooja. Kaupmees rinnutas leti peal ja ajas paari mehega juttu. Meid pidas möödasõitjaiks, kuid ei pahandanud, et Kindral pudeli põuetaskust välja tõmbas ja ringi käia laskis. Pood oli seal ainukene kogunemiskoht, kus käidi juttu ajamas, poolkaudu külakõrtsi eest. Poemes polnud tõepoolest bürokraat, ei teinud katsetki meeste jutujooksu katkestada. Valgustatud ruum meelitas uudishimulikke sisse. Tulid, kuulasid ilma uudiseid, rüüpasid lonksu ja läksid vaikselt oma teed. Mõni jäi pidama. Enne keskööd oli meestering nii kuraasis, et üritas ühislaulu. Kristlikust meelest oli asi kaugel, aga võis sa vana-aasta õhtul saad küsida. Ega siis need mehepojad, kes saatuse seletamatuil teedel ekseldes end nii tähtsal ööl poest leidsid, saanud pidu pidamata jätta. Sai uusaasta oma osa ja ega mehedki, üks vägevam kui teine, ennast ilma jätnud. Kui uus ja parem oli ühisel heakskiidul vastu võetud, hakati laiali minema.

Kindral oli vahepeal saanud poesaksale märku anda, et me oleme asja peal väljas. Paar kõrvalist oli veel jäänud, kui ta toolile ronis ja toorpargi järele lõhnavaid range maha upitama hakkas. Üks joomameestest, abimajandi tallimees, märkas, et asi pole õige, kargas juurde ja meest alla kiskuma. Tool kukkus ümber ja Kindral jäi rangipalede külge rippuma. Seitsmetolline nael laetalas pidas vastu. Ülalt kostis paha häält. Alt aga sajatati tões ja õiguses.

«Sa, kurram, lähed vargile!» käratses tallimees ja sülitas häälekalt põrandale. «Ptüi, va kulundkõrv nii-sugune. Rangjalg. Meest põlegi, aga ajab käed rangide külge. Maha!»

Ülalt tuli ropult ja pikalt, kahes keeles. Esimest korda sel aastal. Selle peale ei tihanud enam keegi öelda, et lae all meest pole. Tallimees ei osanud unes ka aimata, et sassis vuntside taga võib kaks nii vägevat keelt varjul olla.

Viimaks ma taipasin Mõedaku-mehele appi minna. Kui jalad jälle põrandat puutusid, tahtis suuremale rindu karata. Poemes tuli ka vahele ja lõpuks saime mehed taltsaks.

Tallimees hoidnud rangidel juba nädalapäevad silma peal ja tähtnud neid homme ostma tulla. Nüüd aga läks juba aasta esimesel tunnil tehinguks. Viivitada polnud midagi, rabasin teised rangid, päitsed, sedelga, ohjad ja peotäie sedelgarihm. Kindral sai uut hoogu, kahmas ka, mis kätte juhtus. Tallimees toibus liiga hilja, sest organiseeritud röövimine lausa halvas ta paigale. Kui jaole sai, oli veel vaid paar sedelgat ja peotäis rinnuseid, ühed kõisohjad ka. Neid ta enam kellelegi ei loovutanud. Rangidest aga oli ilma.

Me kumbki maksime ostud enda taskust kinni ja tassisime rekke. Tallimehel mehikesel polnud raha kaasas, aga saaki käest enam ka ära ei andnud. Poemes oli püsti hädas. Viimaks jäeti kasukas panti ja kaupmees laenas vajaliku summa isiklikust rahast. Tallimees jooksis läbi tuisu pintsakuväel koju, rihmad lumel järele lohisemas; purjus ja õnnelik, et niigi läks.

Tuul keerutas tuisku ja Kindral kaotas ülevas ning võidurõõmsas meeleolus õige teeotsa käest. Sõitsime juba tund aega pimeduses, kui asi kahtlane tundus. Küsisime taludest teed ja ekslesime tuisus kella viieni. Mõedakul tõime varanduse tuppa, istusime põrandal ja lihtsalt katsusime uusi, vängelt lõhnavaid hobuseriistu. Hea meel oli, just nagu jõuluvana oleks suure kotitäie kommi toonud!»

Vaikusé katkestab Hella, kes lausub parimad sõnad, mida ta sellise jutu peale öelda oskab:

«Ega sa luiska?»

Jaagup kehitab kiituse peale vaevaltmärgatavalt õlgu.

«No, aga raha? Te tagusite ju omast taskust kinni,» tuleb Elmar teda vaevava küsimusega välja.

Jaagup rahustab: «Raamatupidaja maksis meile summa kviitungite järgi tagasi.»

«Selle peale vanad eestlased...» püüab Elmar likööripitsi tõstes teravmeelitseda, kuid see tundub eneselegi kohatuna. Tema liköörikollektsioon ei tekitanud ka oodatud furoori. Mekitakse nagu muuseas. Elmari enese kohta seda muidugi öelda ei saa.

«Tõstke klaasi rohkem,» tuleb Elmar otsese ettepanekuga välja. «Nagu ma mäletan, pole me kursus sugugi nii plekita ja illipai, et viinuskat ei viskaks.»

Kooliõde on isiklikult solvunud: «Mis sa sellega öelda tahad?»

«Kas mardipäev on meelest läinud, hanesöömist ei mäleta?»

«Ega seda pidu joomise pärast peetud,» vaidleb Hella vastu.

«Pärast või mitte, aga joomine ta oli ja viina seal kulus; sinagi ei paistnud kurvastavat,» itsitab Elmar teiste patte lagedale tuues.

Hella tõuseb lauast ja läheb köögist uusi võileibu tooma. Elmari hindav pilk libiseb kombates üle tüdrukuku pisut meheliku kuju. Kevadest saati pole näinud. Poiss tabab end ei tea mitmendat korda mõttelt, et õige proportsiooni huvides peaks keha pisut pikem olema. Taljet peaaegu pole tunda. Ülejäänuga oleks nagu kõik korras.

Võileibu tehes tuleb Hellale silme ette kursuse mardipäevapidu, mis sai alevi peal internaadijuhataja teadmata ära peetud. Internaadijuhataja on üle keskea daam, kelle isikust õhkub vastu, et ta on kunagi midagi olnud. Ega ta pole halb inimene, aga — kuivik. Temalt poleks eluilmas luba saanud alevi koolivenna omaette korteris kursusepidu korraldada. Direktor

oleks tingimata mõne hooldaja sekka määranud. Tore dasti kukkus välja!

«Kes selle hanepidu mõttele tuli?» küsib Hella laua söögipoolist täiendades. «Kas sina, Jaagup?»

«Ei usu,» kostab kiiresti teine koolivend. Oleks sellele mähkamile liiga suur au. Aga mine tea, tal pea lõikab. Pärast väikest pausi lisab kõhklevalt: «Ega ometi...»

Mühkam püüab pingutatult meenutada: «Tõepoolest, kust see mõte alguse sai? Mina vist küll esimest sõna ei öelnud. Ei tea sedagi, kus internaadis mõte tekkis, tüdrukute või poiste poolel. Meil Jaan ajas ühel õhtul väiksemaile poistele kärkseid pähe, tahtis neid oma kodukanti hanevargile saata. Vanemad elavad tal veidi üle kümne kilomeetri koolist. Ta joonistas poistele isegi naabritalu lauda plaani ja märkis sellel hanede magamiskoha. Ütles neile, et pärast praevad ja söövad ühiselt ära, tema poolt on viinad.»

«Kuidas jäi?» pärib Hella õhinal, sest kord oli aeg, kus ta polnud Jaani ja tema ettevõtmiste suhtes ükskõikne. Jaani energia meeldib mitmele tüdrukule.

«Poistest polnud asja. Ma ka mäletan seda lugu,» vastas küsitud eest Elmar.

«Tüdrukud rääkisid juba varem kursuseõhtust,» jätkab Jaagup, «nad tahtsid seda koolimajas teha. Kahest mõttest vist areneski see viimane välja.»

Lähtru tehnikumi viimase kursuse ühisvemp oli möödunud sügisel kõitnud paariks päevaks kõigi asjasse pühendatute tähelepanu. Päeval käidi Elmari pool ettevalmistusi tegemas.

Elmaril oli alevi pliidiga ärklituba. Ainult tema ja veel üks poiss elasidki väljaspool internaati. Ülejäänud kursus pidi hilisõhtul täies koosseisus internaadis viibima. Iseasi, kui mõni küsis luba öörahuni väljas olla. Enne magamaminekut juhtus vahel, et internaadijuhataja pikk kuivetu kuju ilmus toauksele. Poistel oli nagu lahendam, sinna ta hilisõhtul jalga ei tõstnud. Harva küll, kui mõni korrapidaja õpetaja enda kohuseks pidas järele vaadata, kui ülalt poiste poolelt põrgulärmi kostis.

Kahe päevaga olid ettevalmistused tehtud, haned praetud ja joogid varutud.

«Sina, Jaagup, lahkasid hanesid. Sa olid teisel päeval minuga ühel ajal ettevalmistustoiimkonnas,» meenutab Hella.

Nii see tööpoolest oli. Asjalik Jaagup pidi haned lõhki lõikama ja puhastama. Kollektiivi ülesanne. Ta talitas hoolikalt ja põhjalikult nagu aiaski. Püüdis aru saada, milleks hanele üks või teine asi sisse oli loodud, ja siis mõistatas, kas see söögiks kõlbab. Keegi tead- jam hoiatas, et ärgu sapipõit sisse unustagu. Otsimine võttis ihu märjaks, aga ohtlik detail jäi leidmata. Et asi kindlam, roogiti linnu seest armutult välja kõik, mis seal vähegi silma hakkas.

Igamees sai mõne kanglastükiga hakkama. Hella, see korralikkuse eeskuju, aitas öösel sööginõusid internaadi köögist välja tuua. Seda sai teha alles siis, kui maja magas; ja nõud pidid samal ööl tagasi olema, enne kui kokk hommikul tööle tuleb. Jaan veel avastas tee, kuidas lukustatud kööki pääseda. Söögi serveerimise akna all oli seinas läbikäik, kus hoiti küttepuid. Haluriit laoti eest ära ja tee oli vaba. Hellal hakkavad veel nüüdki põsed õhetama, kui sellest räägib.

«Pillasin kogemata ühe halu maha, maja oli müra täis. Mul pidi süda seisma jääma.»

Südaööl koguneti keldrisse käsitööruumi. Väike Ets oli avastanud, et sealt saab akna kaudu märkamatu lossist välja. Alev juba uinus, kui Elmari katusekamb- risse jõuti. Hommikul äratuse ajal olid kõik taas oma voodis.

«Küll tüdrukud pärast pabistasid,» meenutab Elmar paraja üleolekutundega. «Olid õhinal nõus, aitasid asja ette valmistada, pidasid tralli maha ja siis hakkasid värisema.» Ta pilkab ara kileda häälega: «Kui ainult internaadijuhataja teada ei saaks!»

«Kust sa kuulsid?» püüab Hella oma soo eest väljas olla.

«Kust ma ei kuulnud. Loss oli halinat täis, mis ime, kui mõni kõrvaline kõrv just selle kaudu teada oleks saanud.»

«Arvad, et polnud põhjust hirmu tunda. Vaat kui oleks välja visatud.»

«Päh, välja visatud! Eks ole neid viskajaid nähtud,» kuraasitab Elmar. «Kus niisugune pahandus juhtus?»

Nende koolis. Kelle süü, et lapsed ülekaate? Nende süü. Kes peab kaadrit kasvatama? Nead. Kui meid poleks, mis nad siis peale hakkaksid?»

Jaagup segab vaidlusse: «Sa talvel nagu polnud veel nii kange mees. Kas olid liiga nende silma all? Mis viga kümne valla taga häält teha.»

«Ega sinust ei saa vist kunagi õiget otsa, oled sa julge või arg,» teeb Hella üldistuse. Ja ise ei taipagi, kui tabavalt ta Elmari ühe iseloomujoone välja ütles.

Jaagup ei oska isegi mõistatada, millest ta häiritud on, aga keelele tuleb noriv küsimus: «Mis sa ise arvad, kumb sa oled?»

Sellisele küsimusele ei saa otseselt vastata ja Elmar püüab jutu naljaks pöörata. Silmad otsivad pudelit, see vahend aitab tähelepanu kõrvale viia, ise lausub laulvalt deklameerides nagu papp kirikus: «Vastus jääb ära.»

6

lus päikeseline pühapäevahommik on maal looduse keskel elavale inimesele nagu kingitus sellest mõis- tatuslikust maailmast, mida me veel päriselt ei tunne. Täna on üks selliseid harukordseid hilissuvepäevi.

Jaagup tõusis harjumust mööda varakult ja sammub nüüd sihitult «Antoonovkate» aias. Jõuab võsastunud koplisse ja sealt suviselt jõulise metsamüüri äärde. Kas kunagi osatakse tõlkida metsajuttu? Kui paljudes erivarjundeis kostab tema kohin!

Torm tõstab metsa hääle mürisevaks kanonaadiks. Kui karjavitsa kogu jõuga viibutada, siis õhk vingatab. Tormimetsas vingub tuhandejõuline vitstekoor. Seda saadab lehtede miljon, kes end elu hinnaga puus püüab hoida ja ahastuskahina ülima piirini on timminud. Vibupingul tüvehiiglaste jõuline bassikõmin ja vibalike kägisevad ohked. Kuuseokaste helisev poistekoor. Tüve murdumise kahuripauk ja surmalemääratu igiõudne langemisragin, maa võpatumine. Kõik see mahub ürg- eluka ühte mõirgesse. Hullunud õhuga võitleva metsa möire vältab tunde, päevi.

Tänane hommik on tuuletü, aga hiis sosistab sala- juttu, nii vaikset, et vaevu eraldad seda vere kohinast

kõrvus: Haudvaikne on põlismets haruharva. Vähestel äravalituil on roheline ookean lasknud tajuda vaikuste vaikust, kosmose lähedust.

Täna hommikul puistu vaevu hingab, ainult haab laperdab laisalt ja mõttetult oma lehti. Kahistab, nagu oleks tema terav sosin kõige tähtsam. Kuid jätkem haavale tema hää. Võib-olla haava värisest lehest aurab enam vett välja ja puu ammutab seega mullast rohkem toitu. Kui tint kirjalehel ei kuiva, siis viibutad seda samuti käes. Las ta lehvitab lehti. Võib-olla pikk, õhuke ja lõtv leheroots, mis ei suuda lehelitrit isegi vähimas õhuvirvenduses paigal hoida, ongi haava elu säladus. Seesama rahunutult lipendav leht, haava eripärasus ehk aitabki tal naabritest üle kasvada, eluvõitluses rohkem päikest ahmida. Las laperdab, vaevalt on looduses midagi otstarbetut, eriti, kui see nii erandlik ja iseloomulik on nagu haava värin.

Mets räägib väga erinevat juttu. Nii erinevat, kui mahub tänase sosina ja tormimöirge vahemaale. On vanu inimesi, kes metsa mõnd häält tõlkida oskavad ja nõnda vihma või tormi saabumist päeva jagu ette ütlevad.

Ilusa pühapäevahommiku mets on kõige inimlikum, ta oskab peidetumaisesse varakambreis pöörduda, millede olemasolu vahel isegi vaid aimamisi teame. Jaagupile mõjub metsa lumm erutavalt. Tahaks olla parem endast, tahaks kõigile head teha, suuta midagi sõnuseletamatut suurt. Peaaegu niisamasugune karge lummus võib Jaagupi üle võimust võtta hea kunstniku kontserdil ja vahel suure kirjaniku teosesse elades. On hea ja ühtaegu kohutav — kas suudan suurt ja nimetatut õigustada. Vaatad maailma nagu kristallpuhta pärlümara kastetilga seest, mis kõike head tuhatkordselt suurendab ja halba samavõrd vähendab.

Hea on olla hea.

Jaagup sammub läbi päikesepaiste kodu poole. Selistel hetkedel ta arvab, mõistvat, miks kauged esivanemad kummardasid metsapuid ja taevapäikest, miks nad löid endale jumalaid.

Külalised on vahepeal ärganud ja Jaagup kutsub neid aeda vaatama.

«Lähme, suures aias jääb silm rahule ja suu saab oma jao.»

Hella on heameelega nõus. Hella on ikka nõus. Jaagup ei mäletagi, et tüdruku suust oleks teiste ettepaneku või palve peale «ei» kostnud. Samuti ei meenu, et Hella oleks mõne teo algataja olnud, aga kambamees on ta alati.

Vabrikumehele on magusa viina margid tagurpidi mõjunud. Maitstes neid tuju tõstmiseks, aga nüüd on peas nagu vatt ja silmad kipuvad pungi minema. Jaagup lohutab, et aias on esimesed suviõunad valmis, need löövad lahedaks.

Longibki Elmar teiste kannul, ümbrust ja päikest peaaegu märkamata. Ees jagab Jaagup kooliõele selgust. Hella pole eluski liivakirsipuud näinud. Siin, seemnekandjate aias on mõned madalad paariaastased põõsakesed, lehed karvadele ja nagu üle hõbetatud.

Ühe liivakirsipõõsa juures kükitab, käed seljal, aasta neljateistkümmene poiss. Protsessiooni lähenemisel ta tõuseb ja jääb nagu maasse naelutatult seisma. Mustad püksid ja sinine pluus katavad pikka kõhna kasvuaas keha. Ümmargune, pisut punetav näosõõr kumab rõõmsalt vastu nagu täiskuu õhtuäras. Kõike kroonib sassis ja heledaks pleekunud juuksepaht, päris sügisene põldohakanutt. Poiss tervitab Jaagupit pühalikult-aupaklikult:

«Tere, herra Andresmaa.»

«Tere, Peka,» vastab Jaagup ja pöördub siis Hella poole. «Peka on minu aiatööline.»

«Pekka Pikkonen,» lisab poiss viisakalt juurde ja läheb näost veelgi punasemaks.

«Mis sa siin leidsid?» teeb Jaagup juttu.

«Ühel liivakirsil on marjad küljes.»

Tõepoolest, põõsaväeti poollookas oksal ripuvad mõned peaaegu mustad marjad.

«Ma tahaksin endale,» ütleb Peka oma salamõtte.

«Mida? Marju?»

«Ei, põõsast. Viiksin oma aeda.»

«Nii... Miks sa marju ei taha?» imestab Jaagup.

«Need on herra Andresmaa omad. Katsemarjad.»

«Muidugi, muidugi. Nende seemned külvame puu-

kooli maha ja saame aluseid... Põõsa saad, kuid mitte selle. Annan sulle alustekoolist.»

Endamisi mõtleb Jaagup, et Peka on tubli. On juba taipama hakanud, et katseaias kaitseb kõike tabu — «ei tohi puutuda».

Jutuajamise kestel on poisi sõorjas nägu järjest rohkem õhetama löönud. Tea, mida ta rohkem häbeneb, kas soomekeelsete sõnadega segatud vaevalist juttu, käiseist ja püksisäärtest väljakippuvaid pikki jäsemeid või kehaga kontrastselt prisket silmnägu. Või seda, et ta on poiss ja neljateistkümnene, või seda, et herra Andresmaa ise temaga lahket juttu alustas. Kõigi nende asjaoludega ta oleks juba pidanud harjuma. Aga ikka on hirmus häbelik. Loomus juba selline ja eks elu ole ka mõjunud.

Peka on kuju, kes esimesel nägemisel tekitab hulga küsimärke. Kui nad kolmekesi edasi lähevad, on Hella esimene küsimus siiski sihitud Jaagupi vastu:

«Herra Andresmaa näikse siin päris austusväärne isand olevat?»

«Mis sina siis arvasid?»

Jaagup ei pääse küsimustest ja Hella kuuleb, et Peka tulnud eelmisel aastal koos isaga Mõedakule, seljataga heitlikud sõja-aastad ja järgnev vaevaline uue kodu otsimine. Vana kodu oli sõda jäljetult minema pühkinud. Okupatsioonipäevil lahutati Peka vanemaist ja saadeti Soomemaale suurtaluniku juurde karjapoisiks. Seal õpetati «herra» ütlema ja peremeest kummar-dama. Paar aastat käiski enne sõda koolis, praegu ikka oskab lugeda ja kirjutada. Sellistest tulid kotipoisid; Pekal õnnestus isa üles leida ja uuesti elu alustada. Ainult vana on visa kaduma. Jaagup on küll ja küll «herra» kandi pealt rääkinud, aga poisil on see nii verre tuubitud, et ähmis unustab endise noodi peale.

Ühel maalapil vohab paras võsa. See metsistunud okupatsiooniaegne puukool köidab tähelepanu.

Hella vaatab oma armsate süütu silmadega Jaagupi otsa, näol naeratus, mis paljastab pisut esiletungivaid hambaid. Ta ise vist ei märkagi seda naeratust, on tal nii igapäevane, harjumuslik. Võiks oma maski laenata mõnele ametnikule, kelle eest käib palju inimesi läbi,

kuid keda nähakse vaid kord. Seal lööks läbi see naeratus. Vaatab inglinäoga ja pärib:

«Mida sa, Jaagupike, siin kasvatad?»

Jaagup tabab Hella pilgu ja naeratab vastu. Hella on armas tüdruk. Koolivenna jaoks on temasse peidetud tilluke võlupiisake. Aga kuhu? Kas töökusse, hoolikuisse, järeleandlikkusse, kaastundlikkusse? Egoismis ei saa teda küll süüdistada.

Küsimus oli rohkem pilgu püüdmiseks. Iga aednik peaks taipama, et see sööti kasvanud õunapuuvõsa on vana, väljakasvanud puukool. Ja sedagi, et siin on hooletu või oskamatu käsi mängus olnud. Suurem osa pookealuseid on metsikuina üles kasvanud, nende pookimine pole korda läinud. Vähe on ridades tühikuid, kust kultuursed istikud kord välja kaevati.

«Aga mida sina arvad?» kavaldab Jaagup vastu. «Kui veel viis aastat kasvada lasen, saab aiateibaid.»

«Õunapuuteibad!»

«Mida siis? No lasen elada viisteist aastat, saab propsipakku.»

«Mis propsidega tehakse?»

«Kiviõlisse, maa alla, kaevanduse tugedeks. Paberi-vabrikusse ka. Saab armastuskirjade jaoks ilusa loodusliku värvitooniga ja hästi lõhnavat paberit.»

«Mõtled inimkonnale. Sa ise ei harrasta seda tööd?»

«Õunapuupaberil harrastaksin. Kui muretsed, kuulub esimene kiri sinule.»

«Eks ma mõtlen.»

Elmar on kuulunud vaikides, nüüd ringutab hääle-kalt ja sekkub jutusse:

«Räägite armastusest või aiandusest?»

«Ei, tööstustemaatika.»

Nii lõõbitakse edasi. Jaagup poeb kasutuina üleskasvanud õunapuuridade vahele. Hea on lasta pilku libiseda üle paljunäolise perekonna. Üks on sirgunud üle pea, teine samas kõrval kõssitab maadligi. Ühel oksad jämedad ja karvaudemega kaetud, teisel raod peened ja teravaotsalised nagu okkad. Ühe võrsed pajurohelised, teisel peaaegu peedilillad. Metsik õunapuuraiss, aga kui palju eri põlvnemisi, erisuguseid ise-loome... Ainult saatus on määratud kõigile ühe-sugune. Sügisel, kui aega jääb, kistakse üles ja lähe-

vad tulehaoks. Oleksite te, rumalad, kultuurõunapuu punga külge võtnud, kui aednik selle teile koore alla pistis, elaksite praegu kusagil aias edasi. Oma tüve ja oksad oleksite muidugi kaotanud, et kultuursordile kasvamähla jätkuks, aga selle aiaõunapuu juured kuuksid viimase niidini teile, metsikuile. Või jättis aednik teid üldse pookimata? Jaagup räägib mõttes nagu tutvatega. Nagu elavatega. Puukoolis töötades ja teaduslikke vaatlusi toimetades on endale sellise harjumuse külge saanud. Nii märkad rohkem katsealuste iseärasusi ja nii jõuab mõte kergemini saladuste jälile. Teadlasele on tähtis, et puukesed endast temale võimalikult rohkem pajataksid.

Kaaslased on Jaagupi järel rohtunud reavahedesse tulnud. Nendele on see lihtsalt roheline labürint, huvitavam tee kui kraaviperv, kus nad enne sammusid. Hella teeb isegi katset varju põigata, et poisid teda taga ajaksid.

«Elmar, mis sa kavatsed tegema hakata,» küsib Jaagup, kellel välgatas huvitav mõte.

«Millal, täna?» ei taipa Elmar ootamatu küsimuse mõtet. «Või elus?»

«Elus. Kohe pärast Lähtrut.»

«Kas on linnukesel...»

«Kaua sa linnuke oled. Pead tiiva alt välja tulema.»

«Kauge tulevik.»

«Kuu, poolteist, on see kauge?»

«Hakkan tööle. Kuhu komisjon suunab.»

«Mis sa ise tahaksid?»

«Läheksin ülikooli. Kui ei saa, tuleksin siia kanti ühte aiandussovhoosi agronoomiks. Kutsuvad.»

«Kuhu?»

«Mullutule.»

«On see ka tehase oma?»

«Muidugi.»

Elmar vastab napolisõnaliselt, sest meeles mölguvad hapud õunad. Ta teeb lühikese lõpu:

«Mis sa pärid. Pane protokollile punkt ja lippame suurde aeda.»

Jaagup jätab punkti panemata ja usutleb edasi:

«Kas sorte ei tahaks aretada?»

«Mis sorte?»

«Näiteks... õunasorte?»

«Kutsud teaduslikule tööle?»

«Ei, sellele ma ei tulnud. Aga Mullutul saab ka aretusega tegelda. Muu töö kõrval. Õunasort võtab üle kümne aasta, enne kui vilja näitab. Just paras muu kõrval neid kasvatada.»

«Pole kavas olnud,» vastab Elmar kergelt, kuid siis, nagu midagi taibates, vaatab Jaagupile pikalt näkku ja jätkab, «kas sa tahad mu elule mõtet anda?»

«Küllap leiad selle isegi, kui veel pole leidnud. Mõtlesin sulle lihtsalt kingituse teha.»

«Mis puhul?»

«Asud Mullutule. Sel puhul. Täna on ilus pühapäevahommik. Sel puhul ka.»

«Lase käia, kingitused võtame vastu väljaspool järjekorda,» on Elmar suuremeelne, haarab pleekinud mütsi ja teeb sügava musketärikummarduse. Jaagup vastab rüütellikult samaga. Daam vaatab pealt ega oska seisukohta võtta.

«Kingin sulle aretuse algmaterjali.»

«Seemneid?»

«Valmis taimi. Siitsamast õunapuuvõsast.»

«Neid!?» Elmar kummardab uuesti demonstratiivselt.

«Neid,» kummardab Jaagup vastu, lehvitades laias kaares oma halli soni.

Hella taipab lõpuks asja koomikat ja kilkab lapselikult:

«Kingitud asja peab vastu võtma! Elmar, pead metsiku õunapuuvõsa võtma! Mina olen tunnistaja!»

Elmar teeb vaikides galantse kummarduse, nagu ehtne musketär. Tema mängu ei riku.

«Otsime kohe praegu välja,» teeb Jaagup asjaliku ettepaneku. Ta ei kärsi head mõtet edasi lükata. «Valime siit padrikust kõige kultuursemate tunnustega puukesed ja sa istutad nad Mullutule maha. Hästi rammusasse mulda.»

Vaikus. Kaks arusaamatust väljendavat silmapaari jälgib Jaagupit, kes pikemata asub sõnu teoks tegema.

«Tõsiselt,» kinnitab Jaagup ja, taibanud uut situatsiooni, teeb veel ühe teatraalse kummarduse.

Reavahel sammudes ja hoolikalt kõiki puukesi silmitsedes seletab Jaagup edasi:

«Need alused on ilmselt kultuursortide seemneist kasvatatud. Igasuguste sortide seemneid segus külvatud.»

«Kust sa tead?» ei suuda Hella imestust varjata.

«See mu amet — aluseid tunda. Igapäevane töö neid puukoolis näost näkku vahtida,» vastab Jaagup ja jätkab selgitust. «Kultuurõuna seemneist ei kasva emapuutaolisi järglasi, tulevad metsikud. Aga sadade ja tuhandete puude seas võib siiski leiduda mõni väga maitsvate õuntega puu. Kui selline haruldus heas muldas üles kasvatada, ongi uus sort käes. Rahvas maiustab ja autori nimi saab kuulsaks.»

«Tahad koolipapaks hakata,» katkestab Elmar hoogu sattuvat koolivenda. «Arvad, et me neid aabitsatõdesid ei tea.»

«Ei arva.»

«Mis sa siis koolitad?»

«Tuli jutuks.»

«Otsime siis neid häid,» tunneb nüüd ka Elmar asja vastu tõsist huvi.

«See on peaaegu pimedas kotis porsa ostmine, aga kes taipab läbi koti porsast kombata, ega see päris orki ei lendagi,» jätkab Jaagup oma õpetavat tooni. «Pidage silmas jämedamaid ja kerge udemega kaetud võrseid, sellistest puudest ei kasva kunagi päris halba õunakandjat. Lehed olgu suured ja lihavad, see on ka kultuurpuu tunnus.»

Kõiki haarab otsimishasart. Kord üks, kord teine hüüab: «Tulge vaatama, kas see kõlbab!» Siis vaieldakse ja vahel minnakse päris tuliseks. Igaüks kaitseb oma leidu. Mõne aja pärast on autoriteetne komisjon sadade seast välja valinud kaksteist õnnelikku, kelle elu ei lõpe tuleriidal. Need väliselt kõige kultuursemaks tunnustatud õunapuukesed saavad papilipaka oksa külge, et nad hilissügisel väljavõtmisel teistega segi ei läheks.

Sügisel tuleb Elmar õunapuudele järele ja istutab Mullutule maha. Isegi sel juhul, kui peaks ülikooli minema.

Varsti saab aasta, kui Juuta Ülens Mõedakule tööle tuli. Lõpetas aiandustehnikumi ja määrati teaduslikku asutusse laborandiks. Mõedaku asub kodu lähedal, seepärast paluski end siia suunata. Tema otseseks ülemuseks osutus teaduslik töötaja Jaagup Andresmaa, asjalik ja täpsust armastav noormees. Esialgu Juuta ei osanud kõneluses oma ülemusega õiget tooni leida. Vahekord kippus kuivalt ametlikuks, Juuta ei julgenud töö ajal täie häälega naerdagi. Vahel näis, et ka Andresmaa kannatab üliametlikkuse vaheseina pärast, kuid ei oska seda maha lõhkuda. Andresmaa on neid karaktereid, kellest aastatepikkuse tutvuse järel leiad ootamatu uue joone. Esimene raskus tekkis tema vanuse oletamisel. Kui Andresmaa süvenenult, tões ja täpsuses oma uurimistöö kallale asus, siis andis veidi nukeline ja üpris asjalik nägu aastat kolmkümmend välja. Oli ta mõne vembu peal väljas või pahvatas asjalikkust unustades naerma, võis kõige rohkem kakskümmend anda. Küllap õige mulje saab juhul, kui Andresmaa milleski kahevahel on ja oma vasakut kõrva sikutab. Teaduslikus töös tuleb seda tihti ette.

Jaagup saabus alles mõni päev tagasi Lähtrust, kus tehnikumi riigieksamid sundisid unustama kõik Mõedaku töömured. Paar päeva udutas igavat sügisvihma, täna ilm muutus ja saab välitöid teha. Jaagup on musta ülikonna selga tõmmanud. Tuul laperdab moodsate laiade püksisäärte ja valge pleekunud presentmantli hõlmade kallal. Juutal on jalas tanksaapad, neid oli kevadel Pallisse suurem hulk sisse tulnud. Jalanõud on ka ainus «spetsriietus». Ülejäänud kuulub isiklikku garderoobi: vana poolvillane kleit, ebamäärast halli värvi sügismantel ja erkpunane ruuduline villane rätik.

Nad sammuvad kõrvuti vihmast libedal teel, mis viib puukooli.

«Seltsimees Andresmaa, kuidas eksameil läks?»

Kui otse vastata, tundub kiitlemisena. Jaagup hakkab vabandades kaugemalt peale:

«See oli nagu kordamise talv. Olin varem peaaegu kõigega tuttav, mis seal räägiti. Ega mul saanudki teisi minna. Päris toredasti läks.»

«Kõik viied?»

«Ehisaiaandus — viis miinus. Tunnistusel küll kõik ühesugused.»

«Jäid eksamil veidi vahele?»

«Jah. Kümnest lauale pandud oksast ei tundnud ära ümaralehist puukägistajat ja ladina keeles oli temast meelde jäänud ainult perekonnanimi, liiginimest polnud õrna aimugi.»

«Esimest korda kuulen. Meil ei võetud ehisaiaandust nii kõvasti kui Lähtrus.»

«Tore aine, mulle meeldis. Tuupisin talvel lillede ja puude ladinakeelseid nimesid nagu hiina ristsõnu. Hea, kui vahel saab pingutada. Pärast õppisime tehnikumi pargis kõiki neid isiklikult tundma. Neetud puukägistajat oli ainult üks hädine eksemplar, mul ta jäi kahe silma vahele.»

Juuta vaatab Andresmaad kõrvalt. On hea meel, et teisel tehnikumis nii hästi läks. Toredasti — kui kasutada Andresmaa enda lemmiksõna. Nüüd tuleb halastamatu töömurdmine, nõnda palju aastaid, kui üldse oskad ette mõelda. Sedavõrd ta Andresmaad juba tunneb. Tema, Juuta, on selle tõsise inimese lähim töökaaslane. Enam ei nimeta teda oma mõtteis ülemuseks. Tehnikumi diplomi sai Andresmaa aasta hiljem kui Juuta, aga tal on suuri kogemusi ja ta on tark. Kõige rohkem üllatab, kuidas ta paljude aastate peale ette oskab töökäiku välja mõelda, kuidas ta üldse teab, mida ja kuidas puukoolis uurida. Kui katsesihte arutatakse, tundub Juuta endale pisikesse kooliplikana. Ka aednikuna on Andresmaa temast viis korda üle. Puukoolitöö läheb ta käes nagu mängides. Vahel tuleb mõte, et hea puukoolipraktik on kaduma läinud. Jändab siin oma katsetega, mille lõpptulemus on kusagil kaugel ränkade tööaastate taga. Oota kümme-kakskümmend aastat vastust, kas ja milliseid tagajärgi see rahmeldamine annab. Ainult vanajumal teab, mis sellest enda Mõedaku kolkasse mahamatmisest ükskõrd välja tuleb. Oleks ta kusagil puukooliaednik, siis. voolaks sealt iga aasta kümneid tuhandeid häid viljapuid. Oleks käegakatsutav kasu rahvale. Kõige mõistetavam on Juutale kaaslane hoolikus ja järjekindlus. Selles osas küünib Juuta temale lähemale; Juutal on ka töökus veres.

Ainult ilma Andresmaata ei oskaks ta midagi peale hakata.

Sammutakse vaikides. Nad on juba küllalt kaua kõrvuti töötanud: jutuaajamine pole enam nende tingimatu kaaslane.

Hea vaba tunne on Jaagupil: diplom taskus, nüüd ei saa enam ükski võim teda Mõedakult liigutada. Siia ajab ta oma juured. Inimesed on Mõedakul toredad; neid on vähe, aga seda enam tuntakse end ühise perena. Juuta Ülensist kasvab asjalik töökaaslane. Mida Jaagup temata teeks. Juutas on pealehakkamist ja hoogu ja huvi maailma miljardi saladuse vastu. Sellist abilist poleks osanud mõtteis ka välja haududa. Oleks abilise ideaali loomisel võtnud aluseks kooliõed Lähtrust, siis oleks hoopis teine välja tulnud. Näiteks kooliõde Hellat vaadates tuleb tuju teda puudutada, et nähtut ka sõrmede all tunda. Töökaaslase Juutaga pole kordagi sellist kiusatust tulnud. Ta on Hellast sihvakam ja temas on rohkem terast, tema sitkest kujust õhkub väsimatust. Hellat on kergem pehmes soojas voodis magavana ette kujutada kui Juutat. Muidugi, Hella oleks ka hea töökaaslane olnud, aga kuidagi teisel kombel. Hella on ka hoolikas.

Mõtted vehklevad veel eilse Lähtru ja tänase Mõedaku vahet. Töö nõuab uuesti sisseelamist. Läheb mõni päev ja Jaagupi maailma täidab uustulnuk liivakirsipuu ja vana tuttav haraline ploomipuu ja paljud teised kasvandikud alustekoolist, kuhu nad praegu astuvad.

Kevadel said liivakirsipuu seemned maha külvatud, nüüd tuleb ridamisi mõõta, kui pikaks ja jämedaks taime ühe suvega kasvasid. Andmed lähevad katsepäevikusse. See on mehaaniline töö ja üks vaimusuretamine. Tavaliselt saavad laborant ja aiatöölise hakkama: üks mõõdab, teine kirjutab. Täna on Jaagup ise mõõtnud. Selleks et puuhakatusi oma käte vahelt läbi lasta — on nende puudutuse järele lausa igatsema hakanud. Ja pealegi on katseaias iga üksiku taime nägemine oma silmaga mõnel juhul tagajärjekam kui talvel katsepäevikuist tuhandete ja tuhandete arvude läbitöötamine. Kuigi esimene võtab aega ühe päeva ja teine pikki nädalaid.

«Mida sa liivakirsist arvad?» küsib Jaagup, et Juutat huvitaval teemal vestlusse tõmmata.

Juuta ei oska midagi olulist öelda, ta on seda põõsavidrikku näinud vaid ühe suve. Jaagup tunneb kaks suve, temalegi on Altai teadlaste saadetud kirsipuu sugulane veel suureks mõistatuseks. Juuta ei kiirusta vastusega, neil kahel pole kombeks sõnu teha. Talle meenub, et pole jõudnud veel Andresmaale edasi anda uudist. Sellest ta räägibki.

«Ministeeriumist käis siin aianduse spetsialist, kui sa Lähtrus eksamil olid. Kurtis, et puukoolisovhoosid ei tea; mida ploomipuu pookealusteks võtta. Kel on, need külvavad haralise ploomipuu seemneid...»

«Kel on,» katkestab Jaagup, «neid on üpris vähe. Külma on vabariigis enamiku haralise ploomi emapuid ära võtnud, kust sa seemneid saad. Enne sõda toodi Läänest sisse. Eks nüüd tuleb Ukraina kanti vaadata.»

«Nii ta rääkis, see ministeeriumi-mees. Mõni katsub laukapuuga läbi ajada. Kreegipuu seeme läheb täie ette. Aga istutusmaterjali väljatulek olevat ikkagi kehv. Puukoolid olla ploomipuu istikute plaaniga täitsa sees. Ploomipuu värk lonkavat Eestis kahe jalaga. Vaata, et puhkeb siinsamas peenra otsas nutma.»

«Ära vana hunti nii sentimentaalseks tee. Plaani pärast teda muidugi katkutakse, aga nutust on ta kaugel.»

«Kaugel muidugi,» on ka Juuta päri, «sest tema loodab lihtsat lahendust, see olla ta taskus juba. Liivakirss ikka. Aiandusjuhil oli tellimiskiri taskus, toob Venemaalt kottide viisi liivakirsipuu seemet ja ploomipuu pookealuseid on kohe kui merd. Tahtis ainult enne seltsimees Andresmaaga konsulteerida. Vastutust jagada või nii. Sina olevat kogemustega aednik ja ainuke aluste uuriija Eestis.»

«Kuid liivakirsipuust tean ma peaaegu niisama vähe kui iga teine puukoolimees, see tähendab: mitte midagi.»

«Ega tema arvates midagi uut pidanudki teadma. Ploomipuu pookealuste üldised vead pole aednikele saladuseks: nad on külma suhtes õrnad ja mõned neist ei taha hästi kasvada koos kultuurosaga. Ja kolmas viga — seemneid on vähe saada. Tema nii rehkendaski:

liivakirsipuu on kuulu järgi suhteliselt külmakindel ja tema seemneid saab Liidust kuhjaga, nii palju kui väike Eesti suudab maha külvata. Kuidas ta kultuursortidega sobib, see pole teada. Aga kaks plussi olevat nii suured, et sellelt põõsalt võib heal juhul oodata ploomipuu aluste probleemi lahendamist igavesest ajast ja igavesti.»

«Mina oleksin esimene mees, kes rõõmustab,» kostab Jaagup. «Tahaksin ka lootä. Ploomialustega on tõepoolest kehvasti. Siin tuleb kas imet oodata või kõik mõeldav räiss meie katsekoolist läbi lasta: ehk jääb midagi sõelale. Ministeeriumi-mees loodab imele; ja võib-olla ta teeb õieti — kui mõelda tema närvide hoidmisele. Sõelumine võtab meil sinuga oma kümme-viisteist aastat. Sedagi siis, kui olla optimist ja uskuda, et selle hea ja õige materjali seeme tuli meie kätte möödunud aastal või tänavu. Kui aga kõik seni kokkuotsitud kümned vormid tühja lähevad, mis siis?»

«Hakkame jälle otsast peale.»

«Sellepärast ongi parem imele lootä ja asi enda jaoks tellimislehel ühe allkirjaga ära lahendada... Meie osaks on tööd teha. Vahel kui kahekümne aasta peale ette mõtlen, siis kipub meelemõistuse ära võtma.»

«Nüüd luiskad. Keegi pole sulle teemat kaela määrinud. Ise mõtlesid välja ja ise sellest tööst kõige rohkem rõõmustad. See on sul nagu isiklik ettevõte. Kui alused käest ära võtta, siis just käiks nupu peale. Sa ju ei oska oma rõõmu varjata, igaks näeb, mida see «räiss» siin katsepuukoolis sulle tähendab.»

Jaagup jätkab liivakirsipuu kohta:

«Need kaks aastat on ta puukoolis käitunud nagu pailaps. Püüab usaldust võita. Ja ega ma tema kohta halba sõna ei oskakski öelda. Tellimiskirja aga ei julgeks mingil juhul alla kirjutada. Mõni kilo seemet katseks, seda küll. Aga kõik puukoolid teda täis kuhjata — vabandage väga. Meil katsed ja vaatlused temaga puha veel ees... Veider on ta küll. Ise kirsiga ühest perekonnast, aga kirsipuu kultuursort ei taha temal üldse kasvada. Kaugemalt sugulast, ploomipuud ta nii ei põlga. Paned ploomisordi punga koore alla, see läheb hooga kasvama. Veider põõsas see liivakirsipuu. Kui saaks tema tulevikku ette näha, kas või vilksamisi,

mõne sekundi vältel. Oleks selline ajamasin, mis lähemad kümme aastat ühe minutiga silma eest läbi laseks. Oleks hea?»

«Oleks.»

«Laseksin oma teadusliku töö plaani liivakirsipuu osas täna masinasse ja küsiksin vastust — kuidas ta lähema kümne aasta jooksul me katseis käitub? Hommepäev annaksin ministeeriumile soovitus ja tuleval aastal oleksid kõik puukoolid maailma parimat ploomi pookealust täis. Oleks tore?»

«Kuid siis pole enam teaduslikel katsetel mõtet. Ajamasin annaks juba ette kõigile vastused. Ja teadlasi poleks vaja. Mis ameti sa siis valiksid?»

«Sa nii äkki küsid. Töökoha vahetusel antakse mõni päev mõtlemisaega. Luba homseni kaaluda.»

8

Järgmine päev läheb samuti kiires töös. Alles õhtul saab Jaagup aega Mõedaku majandi juhatajat üles otsida. Majandi mees elab sellessamas endises mõisamajas kus teaduslik töötaja, ainult paks helikindel kivisein ongi vahel. Jaagup väljub oma poolelt avarasse tööruumi, sealt astub esikusse, mis lehkab kuiva kloseti järele. Esikust viib esinduslik tammepuust uks majandi juhataja Pärni-Richard Jürihani korterisse. Uks on nagu kogu arssinapaksuste maakivist seintega majagi kunagise pisimõisa pärand. See härrastemaja on mõeldud alaliseks päevast päeva elamiseks, nagu Jürihani ütleb: kui talvel paar päeva eemal oled, siis ei küta seda kivilasu enam nädalaga ka soojaks.

Pärni-Richard ukerdab parasjagu midagi pliidi juures toimetada, lapike pealage kumab külalisele vastu. Hele lapike kaob, sest pikk kõhn kogu ajab end sirgu. Tulijale vaadates sähvab lõbusais silmades vallatu sädemeke. Jürihani ei tee terest väljagi ja sõnub nagu pooleliolevat juttu jätkates:

«On jah hulkur. Öösel ei anna asu. Ma ütlen, et sa oled üks viimane ööbikuköster. Mait, va käosulane selline. Oled va ööpäasuke; öösorr oled, see sa oled jah. Ei anna öösel ka tööinimesele rahu.» Lükkab

jalaga halud sügavamale poti alla ja lõpetab rahuliku häälega, nagu ütles kogu monoloogi. «Võlts meesterahvas oled ja tühja tuult tallad oma kulunud kottadega.»

Jaagup juba tunneb oma naabrit, seepärast küsib rahumeeli:

«Keda sa tituleerid?»

«Va ätu!»

Pärni-Richard Jürihani jaoks on enamasti kõik ätud; ainult selle vahega, et ühed on halvad ja teised head ätud. Nii et Jaagup ei saa ikkagi targemaks.

«Kes?»

«Sorgusvurr, karvadeta kõrv.»

«Ahaa, Kindral.»

Pärni-Richard Jürihani ei söimle ega käratse kunagi. Räägib alati aeglaselt ja rahuliku häälega. Seda, mis praegu Kindrali arvel kostis, võiks tema juures juba hirmsaks vihastamiseks lugeda. Kuid seda ka ainult siis, kui ta üldse oleks suuteline vihastama. Ei, ta ei vihastanud ka seekord, väljendab ainult oma mõtet.

«Ööbikuköster. Tuli eile öösel siia ja hakkas nagu uni peale käima. Tead, nagu kassile sinepi söömist õpetatakse. Temal olla hea mõte, kuidas lauda kaudu otri maha kanda. Saaks õlle jaoks kõrvale panna. Tema idee ja minu tegu. Nagu kassiõpetaja: algul meelitab sinepit sööma, siis ähvardab malakaga ja lõpuks, kui õppust ei võta, karistuseks taguotsaga sisse. Esialgu viinapudeliga, siis vihjama, et tema teadvat, mis ma siin Mõedakul juba teinud, ja lõpuks ajas pilli lõhki. Siis ma ütlesin, mis ma ütlesin... Sellest oli talle, käosulasele, vähe. Hakkab siis endale suuremat aia-maad kauplema — et minu peale kulutatud pooleliitrine tühja ei jookseks. Siis ma ütlesin, et dekaar ja mitte üks jalatäis rohkem... Küll vihastas. Kukkus räuskama. Ikka, et sa närukael söimad teist dekaariks, aga vaata, missugune sa ise oled, et kookas nagu kolhoosikaevu vinn, et ise sa oled paras dekaar. Nojah, nii ta siit läkski täies teadmises, et mina olen igavene dekaar ja tema see kõige õigem mees, kellele maailm liiga teeb.»

Nii on ikka, kui need kaks meest kokku saavad: Pärni-Richardi poolt jutt ja Jaagupi poolt kuulamine. Kindrali suu kaudu Dekaariks ristitu on pikakoiva-

line ja seega vastand oma ristijale. Käies ja seistes hoiab paremat õlga madalamal. Kuna Dekaar ei talu teesklemist, siis ta ei püüa isegi rätsepate ees oma kehaseisu muuta ja need on püstihädas, et kuidagi moekamat välimust luua. Pikk allapoole kitsenev nägu on nagu vanaemalt laenatud: pane rätik pähe, et ainult pikk nina ja allaküündiv lõug näha jäävad, siis võib pimedas mutikeseks pidada. Lustlikke sädemeid pilduvad silmad annavad hoopis õigema ettekujutuse.

Petroolilamp laual hakkab suitsema. Dekaar võtab käterätikut kindana kasutades kuuma klaasi lambilt ja puhastab kärsa tahi otsast. Leek loidab lõbusamalt. Jaagup vaatab ringi, et sõpra aidata. Lambi kõrval on savikauss roogitud räimedega.

«Hakkad hüva rooga tegema?» alustab Jaagup erapooletut juttu. «Kas sa süte peal küpsetatud kala oled söönud?»

«Panna silgud pliidi alla?»

«Jajah. Ainult selleks on vaja traatrestit. Sul ei ole?»

«Sul on?»

«Ei, aga seda saab lihtsalt teha. Oota, ma otsin traati.»

Jaagup läheb õue ja tuleb veidi aja pärast tagasi, jupp roostes telefonitraati peos. Keerab traadist pika varrega mõla kontuure meenutava riistapuu ja laob räimed resti peale. Seab end mugavalt pliidi ette raiepakule istuma ja hoiab kalaresti hõõguyate süte kohal.

«Kas seda sorti prae ette serveeritakse viina või šampanjat?» muutub Dekaar uudishimulikuks. «Kui võtaks üks aanispits ja laseks üks aagenpits, ah?»

«Eriti ei hooli.»

«Täna on justament niisugune päev.»

«Kas naine on ära?» taipab Jaagup.

«Ära pruugi seda sõna, ilusa õhtu rikud ära.»

Jaagupil on esimesed viis räime küpsetatud. Dekaar maitseb, matsutab häälekalt ja ohkab õndsalikult:

«Ooh, ambroosia!»

«Läänemere silk.»

«Mul on sahvril blanmanžeed, istub siia kõrvale. Tahad?»

«Mida?»

Peremees tassib tuppa poolepangese savikausi, ääreni hapupiima täis.

«See ongi lihtsa mehe piimatarretis,» seletab ise asjalikult.

«Küll sina ka leiutad!»

«Sa vist rääkisid naistest?» meenub Dekaarile teise küsimus. «Tead, mis ükskord juhtus? Oli üks maja, kus maksis naise valitsus. Kord tuli jälle riid. Mees oli valukartlik ja pugus voodi alla. Oma pelgupaigast ta siis ähvardas hirmsa häälega: «Ära sa, kurihing, tee meest vihaseks, mees on mees, mehel on mehesüda sees... Vaata, kui mees vihastab, tuleb voodi alt välja ja lükkab kaljaastja ümber!»»

Jaagup mugib vaikides kala.

«Ei. Ära sa arva, et see meie peres juhtus,» hakkab Dekaar vaikiva vestluskaaslasega vaidlema. «Tõepoolest mitte. Oot, mul tuleb meelde: Lohusuust Kubja Joosep oli see mees, aga naise nimi on ununenud... Kubja Joosep jah, oli mees...»

«Juhtub.»

«Meie majas maksab õrnutsemine. Minu sihver teeb mulle pai ja annab hellitusnimesid. Ütleb ikka õrna häälega: «Sa mu delirant, mu delirandike!» Eks ma siis püüan ka midagi öelda. Me oleme jutukad inimesed.»

Jaagup näksib traatrestit külge söestunud kalatükikesi, soolaseid ja roostemaitsega. Tekkinud pausi kasutades tuleb ta oma murega välja:

«Kuule, Päрни, sa anna majandist üks hobune mulle aeda.» Ja lisab kohe kiirustades, et teist ennetada: «Alatiseks. Et ei peaks hommikuti talli juures kaupleva. Tööd on palju, hobust iga päev vaja. Kui oleks üks kindel, siis aiarahvas harjuks temaga ära. Eks sa ise otsusta, millise aiahobuseks jätad.»

«Nii et esimese poole otsustasid sina ja teise poole mina.»

«Mis sa nüüd...»

«Hea küll, hea küll... Saad Jussi.»

«Jussi... kollase?»

«Ega jah sellist värvi tervest vallast leia. Väärtus, loomulik värv! Näe, Ameerikas näevad naised kurja häda, et endale sellist tukka saada. Puha keemia ja

teadus abiks. Aga Juss on loomulik. Jussi peab oskama hinnata.»

Téine ei saa sõnakestki vahele öelda, Dekaar laseb nagu ühe hingetõmbega edasi:

«Mul meenub Puhjast... Oled sa Puhjas käinud? Ah oled. Tead, sealt kiriku juurest keerab tee; kui Viljandi poolt minna, siis paremale. Seda teed kilomeetrit poolteist elab metsa ääres Tilla Toomas. See oli juba enne sõda. Toomas läks oma Maaliga Tartu laadale poolteiseaastast mullikat ostma. Maali kädistas ikka ühe ja teisega kaupa teha. Toomas käis, käed taguotsa peal, kootsa-kootsa ringi ja laskis piibusuitsu oma pruuniks pigitunud habemesse. Lõpuks Maalil kaubad koos, Toomas maksis raha ja läksid üksmeeles koju tagasi. Toomas ei saanud pidada, kutsus naabri kaupa kiitma, ise pomises mõnusalts habemesse, et sest peaks küll hea lüpsilooma saama, et saba teisel sirge ja silmade ümber tumedad rõngad. Üleaedne vaatas ja vaatas, ikka vilks Tooma ja vilks looma poole, ja siis ühmas öelda: «Naaber, kulla mees, see on puhas pullivärss.» Toomas kukkus nutma, et viimane raha raisatud ja kaup untsu läinud. Jah, nii ta on. Ega pole kerge õigele kaubale saada.»

9

Õue all lösutab elupõline kivisaun, metsviinapuu-desse mähitud nagu peahoone verandagi. Saunas on veevärk vaskkraanidega, aga elumajas pole. Tuppa viiakse vesi kaelkookudega. Jaagup laseb saunaköögis kraani all panged täis ja seab konksude otsa. Mõnus on kummarduda ja koorem seljalihaste jõul üles tõsta. Kaks pange on vähe, oleks neli või koguni kaheksa pange, siis lihased alles tunneksid, milleks neid vaja on. Lihastel on liiga palju hõlpu, noor keha nõuab rohkem füüsilist pingutust, kui Jaagupi teadlasetöö pakub. Kui saaks tund aega kaelkookude all marssida, küllap oleks hea tunne. Sauna vahet aga käid kaks korda ja päeva vesi ongi kodus. Öuenõlva pidi kanda-miga üles sammudes harjutab Jaagup akrobaadikõndi: õlad on liikumatud, ainult jalad ja puusad töötavad.

Maja taganurgas asuvasse korterisse pääseb Jaagup üksnes läbi avara tööruumi. Päevane askeldus seljaga, kuid rahvas on veel kohal. Ruumi kahe akna alla on paigutatud neli lauda. Vasakut kätt esimene töölaud kuulub Jaagupile, see asub otse tema elu-ruumi ukse juures. Tema vastas on laborant Juuta Ülens. Parempoolse akna juures istuvad aiandusagronoom Valda Kull ja majandi juhataja Pärni-Richard Jürihani. Viimase käeulatuses ripub vanamoodne seinatelefon, mis harva kedagi tülitab.

Lauad võtavad nii vähe ruumi, et tuba tundub tühjana. Seda muljet ei aita muuta uksest vasakul asuv maokas mustaks võõbatud plekkahi, kaks klaasidega kappi ega paremal seinal tiksuv kollane lakeeritud pendelkell.

Kui külaline esikuuksest sisse astub ja tahab jõuda ühe juurde neist neljast, siis peab ta tegema seitse sammu üle lageda põranda ja läbima pilkude kadalupe.

Suvel on tuba vaikne, telefon ja kell tunnevad end täiesti tarbetuina. Praegu, hilissügisel, ja muidugi ka talvel on pere koos.

Jaagup viib veepanged kööki ja astub tagasi tööruumi, kus käib naer millegi lõbusa ümber. Pärni-Richard Jürihani kerkib aeglaselt laua tagant, nagu tiriks keegi laisalt mõõdulinti vutlarist välja. Ta asetab käed teenelise koosolekujuhataja maneeris lauale: kõik kümme sõrmeotsa toetuvad peitsitud puupinnale. Köhatab, õõtsutab keha väärilt edasi-tagasi, laseb pilgu üle haigutava toa ja aknalähedase asustatud ala ning esineb avaldusega, sõnade lõpul häält kõrgele kruvides ja pause pidades:

«Kaaskodanikud, teenistujad, kas me ei lahkuks, meie armsast, aatriumist.»

Keegi ei ühine üleskutsega.

«Teenistujaid on siin näha ainult üks,» vastab Valda Kull oma pruunmusti juukseid kammides, «teised tegelevad tööga.»

Pärni-Richard Jürihani jätkab häirimatult endises toonis:

«Kas on veel ettepanekuid?»

Vaikus. Juuta Ülens paneb kaustad kappi ja kurdab:

«Mu saabas on hakanud vett sisse laskma, täna jõuan jälle koju märja jalaga.»

«Sellega lõpetame,» on Jürihani armuline ja astub pika sammuga põiki üle toa esikusse.

Jaagup tammub taas ringi ja mõtleb valjusti:

«Kas me ikka oleme oma katsemetoodikaga õigel teel? Paari-kolme aastaga on saanud kokku ajada arutult palju erisuguseid alusevorme. Ploomi- ja õunapuu aluste seemneid on toodud Tartu ümbrusest, Vändra lähedalt, Saaremaalt, Jõgevalt, läänerrannikult, siitsamast Mõedaku ümbrusest, Altaist, Lätist, Ukrainast ja taevas teab kust veel. Me Juutaga varsti upume sellesse rikkusesse. Oleme kõik maha ka külvanud, oleme alustekooli vaatlustest arutud arvuderead üles kirjutanud. Nüüd istume ninapidi katsepäevikuis, et näost hallid. See on alles õrn algus: mis saab edasi?»

Mõedakul elab ainult kaks kogemustega töötajat: Valda Kull ja Jaagup Andresmaa. Kui laborant Juuta Ülens juurde arvata, ongi kogu osakonna erialane personal. Kõik teised töötavad Pallis. Seal on keskus, kauplused lähemal ja seltskond suurem. Mõedaku kollektasse ei tahaks sealt keegi ära tulla. Eile arutati Palli teaduslikus nõukogus ka Jaagupi tööd. Tavaliselt saab Jaagup oma kahtlusi ja mõtteid jagada üpris väiksele ringile. Nagu tänagi: Jaagupi mõtted kajavad vastu vaid aiandusagronoom Valda Kulli suu läbi. Taipamata, kuhu Jaagup sihib, ruttab Valda teda katkestama:

«Teadagi mis: alustekoolist valid paljude hulgast mõned alusevormid, mis näivad tublimad; poogid neile sordid peale; vaatad, kuidas alus kultuurosaga sobib; istutad poogitud puud katseaeda; vahid neid aastast aastasse, ootad, kuni vilja annavad; kaalud iga puu saagi ära ja ongi käes, millistel alusevormidel puud viljakamaks sirgunud. Siis soovivad neid häid pookealuseid kõigile puukoolidele. Justkui sa seda lihtsat asja ei teaks. Endal juba katsetöö kolmandat aastat käimas.»

«Sa räägid skeemist. Kui ma poleks osanud katsetööde skeemi välja mõelda, siis oleks Kindral mulle päris parajaks nõuandjaks. Skeem, see luustik on üsna algusest selge. Aga nüüd on vaja liha peale kasvatada.

Sa, Valda, ütled, et valigu ma edasiseks katsetuseks suure hulga seast mõned paremad alusevormid. Kui mõned? Näiteks õunapuude jaoks: kas neli või neliteist vormi? Puhast teadust eesmärgiks seades võiksin piirduda üksnes õunapuudega ja võtta nendegi juures katsetusele näiteks ainult kolm alusevormi. Töötaksin ja uuriksin, põhjalikult ja pidevalt, rahumeeli ja plaanis püsides, küüru kasvatades ja muretule vanaduspõlvele mõeldes. Keegi ei ütleks halba sõna — inimene teeb ikkagi teaduslikku tööd; ülemaailmne erudiit oma kolme pookealuse vormi alal. Töötaksin aasta, teise, kolmanda... viieteistkümnenda, kahekümnenda ja siis avaldaksin uurimistulemuse: see, see ja see alus, nagu näitavad pikaajalise teadusliku töö tulemused, ei sobi Eestis põrmugi õunapuu pookealuseiks. Järeldus: tuleb hakata teaduslikke katseid tegema ülejäänud alustega, et ükskord neid õigeid leida. Järgmine teadlaste põlvkond hüüab tehtud töö eest hurraa ja hakkab palehigis uurima oma kolme pookealust. Nõnda vilksab mööda nelikümmend, siis kuuskümmend aastat. Aatomisajand lõpeb ja Mõedaku teadlased raporteerivad: esimene sobiv õunapuu pookealus on avastatud!»

«Võta siis neliteist alusevormi, kui jaksad.»

«Võtan katseisse neliteist erisugust õunapuu pookealust ja teist niisama palju ploomi aluseid... Mis edasi? Sa ütled: poogi sordid peale. Aga mitu sorti ma iga alusevormi peale katseks poogin? Kas ühe või kümme? Näiteks õunapuudel — kas võtan pungasid ainult «Antoonovkalt» või kõigilt kümnetl tähtsamalt kultuursordilt?»

«Võta kõigilt kümnetl,» vastab Valda Kull huupi. Valda ise ei tegele pookealuste probleemiga, tal on teised ülesanded. Jaagupi mõtisklused ja võitlus enesega ei jäta teda külmaks ning ta jälgib huviga teise mõttekäiku.

«Hästi,» läheb Jaagup kättenäidatud teed edasi. «Neliteist alusevormi ja kümme kultuursorti. Poogime kõik sordid kõigile erisugustele alustele — kokku sada nelikümmend erinevat pookekombinatsiooni. Ainult õunapuude juures. Lisame teist niisama palju ploomipuude juures. Ligi kolmsada erinevat vaatlusgruppi,

igaühe jaoks pea katsepäevikut, igaüht poogi, mõõda ja poputa.»

«Seda ei suuda keegi. Lepi siis ainult «Antoonovka» pookimisega.»

«Nii. Katseisse pääseb ainult «Antoonovka». Ega midagi, normaalne koormus, õunapuudega ainult neli-teist pookekombinatsiooni. Läheb lahti: aasta, teine... kahekümnes. Avaldan tulemused: neljateistkümnest alusest see ja teine sobivad meie oludes õunapuu kultuursortidele. Sulgudes märgin, et katsete põhjal «Antoonovkaga». Puukoolid jooksevad kiidetud alusevõrmide seemneile tormi, neid on esialgu muidugi vähe saada. Käratsetakse seemne kasvatajate kallal ja kiidetakse teadlast. Läheb aasta... viis. Puukoolide poolt hakkab hädakisa kostma: meid on petetud, hankisime suure vaevaga kallist seemet, aga sellest kasvatatud alused ei sobi «Liivi sibulõuna» alla, sort ei hakka kasvama. «Antoonovka» kasvab temal küll hästi, aga «Liivi sibulõuna» istikute tootmise plaan kukkus läbi, kahju sadu tuhandeid rublasid. Kes vastutab? Kus on see närukael, kes soovitas seda alust? Ja nõnda edasi. Lõpuks viskavad kiviga... Kes ütleks mulle praegu, et nii ei juhtu? Et ära kardada, tee julgelt ainult «Antoonovkaga». Kas sa, Valda, võtad vastutuse enda peale?»

«Sa ajad hirmu nahka. Jäta siis see värk sinnapaika, võta mõni lahendam teema.»

«Sul on halastaja meel nagu kristlasel. Aga ma ei lähe selle peale välja. Vaja on kõige paremat, seda, et minu aastad kõige rohkem kasu annaksid. Mõistad? Ma annan enesele täiesti aru, et iga inimese töövõimel on piirid. Mind vaevab just see, kuidas mulle kingitud piire kõige paremini ära kasutada. Teema mulle meeldib. Ja see, et meeldib, on ülihea. Aga edasi? Kes ütleks, millist metoodikat valida, milline tee annab kõige rohkem tulemusi?»

«Pimegi näeb, et sa tahad kõik oma kümme sorti katsesse võtta. Eks võta. Tapa ennast ära. Saad austa.»

«Just tappa ma ei taha. See oleks inimressursside ebaratsionaalne kasutamine. Kahekümnenda eluaastani on inimene tulutu. Ja kas ta pärast seda suudab oma tööga kasulik olla kakskümmend või viiskümmend

aastat, see pole üks-ta-puha. Ei, tappa ma ei taha. Anna teist nõu, kuidas saaksin rohkem haarata.»

«Küsi rohkem inimesi aluseid uurima.»

«Arvad, et pole küsinud? Aga kui palju teisi nii-sama tähtsaid probleeme ootab uurimist — kogu puuviljandus. Ma juba jätsin oma kavast välja kirsi- ja pirnipuu aluste uurimise, et paneksid nende peale teise teadlase. Ei pane. Jääbki uurimata. Vähemalt esialgu. Ja kõik muu, mis ma veel aluste alal kõrvale jätaaksin, jääb samuti seisma. Just selles häda ongi. Sellepärast tahadki ahmida sellise sületäie, et selg ragiseb. Mul on veel vedanud: anti laborant abiks. Pallis on mõni ju sellestki ilma.»

«See on teine teema. Aga kus sa ise lahendust näed?»

«Katsemetoodika rikkumises.»

«Tahad araverelisi ehmatada?»

«Ei. Tõsi on taga. Viimasel ajal suruvad ikka rohkem ja rohkem peale ketserlikud mõtted. Loen kuhjade viisi kirjandust, et endas selgusele jõuda. Loetust ei jää mingit kahtlust: iga pookekombinatsiooni juures tuleb võtta võimalikult rohkem eksemplare; seda väiksem tuleb katseviisi. Võtad vähe eksemplare, võib mõni juhuslik asjaolu katsepilti muuta ja teed vale järelduse. Minu ketserlus selles seisabki, et tahaksin võtta kõik kümme sorti ja saada õunapuudega need sada nelikümmend pookekombinatsiooni, aga igas kombinatsioonis võtaksin vähem puid — nii et jõud üle käiks.»

«Millega sa omavolitamist põhjendad? Lähed ju autoriteetidega vastuollu?»

«Mitsurin tegi mõnel juhul juba ühe puu põhjal teaduslikke järeldusi, miks ei võiks siis mina teha järeldusi, kui ühes pookekombinatsioonis on näiteks ainult viis puud. Oleksin viis korda vähem läbinägelik või samavõrd vähem tark, muud midagi.»

«Demagoogia. Nalja teed.»

«Nalja jah. Aga kui tõsiselt rääkida...»

«Siis ütleme, et lähed riski peale välja.»

«Nimelt siin see sõlm ongi, mida ei oska lahti harutada. Räägime tõsiselt edasi: millega ma riskin? Isiklikult sellega, et mõni võib ükskord ebateadlaseks tembeldata. Kirjutan töö valmis, antakse mõnele professo-

rile või assessorile retsenseerida. See kirjutab: kulla vennad, kes niiviisi tohib teha teaduslikku tööd, katsetamethodikast pole kinni peetud, probleem on liiga laiaks paistatud; teadus on teadus ja teaduse tegemist tuleb austada; mina ei riski uskuda selle katsetaja väiteid. Just nii see assessor kirjutaks ja pärast teda otsi, kes veel riskiks mind uskuda.»

«Su väited on justkui veenvad, aga kusagil oleks nagu riugas sees. Olgu pealegi, räägi edasi. Millega veel riskiksid?»

«Sellega, et tõepoolest teeksin üksiku vale järelduse teiste õigete kõrval. Aga kas antud konkreetset juhul tohib sellest kohkuda? Enesele seljataguse kindlustamiseks ja retsensentide heatahtlikkuse pälvimiseks oleks muidugi õige võtta selline töö maht, et saaks teha vaid ühe järelduse õunapuude ja teise ploomipuude juures. Aga mina tahan kummagi juures neli-teist järeldust teha. Kahe järelduse peale välja minnes oleks kombinatsioone vähe ja igas neist palju puid, mu metoodika oleks nagu kuld ja järeldused tuleksid nagu jumala suust. Kahekümne kaheksa järelduse järgi ajades jõuaksin näiteks kahekümne kuue puhul õigesse paika välja, aga kahe juures eksiksin, ütleksin valet. Kumb tee on sinu arvates õige?»

«Ma tean inimesi, kes on valinud esimese tee ja kes pole sugugi rumalad.»

«On see sinu soovitus?»

«Kas sa võtaksid kuulda?» teeb Valda imestunud näo. «Kes sind suudaks veenda, kui sa juba otsustanud oled.»

«Veenmist ega minu eest otsustamist ma ei ootagi. Aga hea tunne oleks, kui mõni nõndasamuti mõtleks kui mina. Kaalul pole ühe teadlase mingisugune uurimus, aga hoopis alusteprobleemi riiklik lahendamine. Praegu on puukoolides selline virvarr, et karju appi... Puuviljanduse rahvas käib peale, et öelgu ma kohe arvamus, kas liivakirsipuu sobib ploomipuu aluseks või mitte. Tuleb nii välja, et uurimine on ajaraiskamine. Kui õppust võtaksin, sünniks ülilihtne metoodika: vaata ainult puule otsa ja tee järeldus; poleks vaja katsepäevikuteks paberit raisata ega lõputute vaatluste ja mõõtmistega liha suretada. Selline oleks kolmas

lahendus, mida mõni mees ka nähtavasti mõeldavaks peab. Valik missugune!»

«Oletame, et sa lähed riski peale välja, võtad vähem eksemplare igas pookekombinatsioonis. Aga kui pärast ei käi jõud ikkagi üle?»

«Olen sedagi mõelnud. Puukoolis jõuame silmastada kõik kombinatsioonid, selles ma ei kahtle. Istutusmaterjali kasvatame kõigi kombinatsioonide jaoks. Katseaedade rajamine on juba teine samm, kui siis jõud üle ei käi, eks jätame osa materjali kasutamata. Juba puukoolis peaks kõige kehvemad alused endast märku andma; jätame need poolel teel kõrvale.»

Tuba on nagu väiksemaks muutunud, kogu maailm on koondunud ühte küsimusse: kuidas oleks parem? Ununeb kojumine, ununeb söömine. Kuidas? Kuidas toimida siis, kui Mõedakul ei jätku maad katseaedade alla? Kuidas? Kümme korda kümme küsimust nõuab vastust, et paarikümne aasta töö saaks juba ette õige käigu.

10

Mullutu sovhoos asub maakonnalinna peaaegu poole lähemal kui Mõedaku. Linnast välja ja ümber järve otsa tuleb sõita sama teed, mis viib Mõedakule. Veel hea tükk maad järve otsast edasi, siis keerab suurelt teelt ära paremale: kitsarööpalise raudtee jaama juurde. Jaamani on kilomeeter head kruusateed, edasi aga paar kilomeetrit metsavahet, kus veomasina kabiinis loksudes ja hüpeldes saad tunda, mis sügis maal tähendab. Kui juba Mullutu külasse jõuad, on sõit jälle lahedam, siin muld ja tee tahenevad pärast vihma rutem.

Mullutu küla on üksainus kilomeetritepikkune lame seljandik metsade vahel; nii avar, et siia on lähedalt paarkümmend talu ära mahtunud. Mitmed neist kuuluvad hästi väljaehitatud suurtalude hulka.

Viljaka mullaga põllud meelitasid kodanlikul ajal rahakale järjele trüginud tõusikuid siia oma kapitale mahutama. Vägevate talude hankimine muutus suurmoeks nagu tulusate kivimajade ehitamine linna. Maaresidentsi ehitati uhked häärberid, ja kui jõudu jätkus,

ka väärt majapidamishooned. Kui peremees oma talusse külla sõitis ja külalisi kaasa kutsus, siis ei tohtinud häbisse jääda. Maatöö jäi palgaliste või rentnike juhtida ja teha. Esinduskodu olid Mullutule muretsenud klaasivabriku direktor, pangadirektor, leivavabrikant ja veel mingisugune rikas linnamees, kuulu järgi linakaupmehena priskeks paisunud. Need neli jõukusetunnumärki võtsid enda alla külasüdame. Talupojatalud olid tõrjutud metsasaare otste poole. Mullutu küla uhkustas ühiselt sellega, et siin oli kunagise laskmismaailmameistri kodukoht.

Pärast sõda organiseeriti Mullutul kaheksast peremeheta jäänud majapidamisest konservi- ja likööri-tehase abimajand. Varsti see muutus aiandussovhoosiks. Sovhoosi maad olid küla peal laiali, sest vahepeale jäid talud. Nelja endise esindustalu ühes tükis asuvad põllud ja nende suured laudad-aidad andsid uuele majapidamisele siiski veidi sovhoosi mõõtu. Sellisena leidis Elmar eest Mullutu, kui ta pärast Lähtru tehnikumi lõpetamist siia tööle tuli.

Kontor asus ühes endises häärberis. Sovhoosi eelmine direktor oli elamiseks võtnud kolm tuba klaasivabrikandi majas. Nüüd elab selles korteris juba paar nädalat Elmar. Tema soovi võeti kuulda ja saadeti Lähtrust siia agronomiks. Spetsialiste on vähe, suuremate kogemustega mehed on kõik juba kohad leidnud, seepärast ei peetudki ministeeriumis Elmar Samliku soovi liiga suureks. Enamik lõpetajaid läks aednikeks ja mõned oskustöölisteks aedadesse.

Elmar Samlik astus kõigepealt tehasesse oma tööleilmumisest teatama: Mullutu allus otseselt tehasele. Kõik oli tuttav, nagu oleks eile lahkunud. Kuid tehase agronom üllatas uudisega. Mullutu direktor olevat kaheteistkümneks aastaks kinni mõistetud. Tahtnud sovhoosis sõitmiseks ja Viljandi vahet käimiseks mootorratast osta, aga sovhoosi eelarvesse seda summat ei võetud. Sõiduk on üsna odav, aga endal ka sellist raha polnud. Võttis siis, rumal mees, oma seakesiku ja viis sovhoosi lauta, sealt aga ajas vankrile suure nuumsea ning müüs selle «isikliku kasusaamise otstarbel» maha. Sovhoosi sead on arvel peade arvu, mitte kaalu järgi, raamatupidamise kaudu poleks keegi pattu avastanud.

Leidus pealtnägija. Kaks noort meest, kes direktoril siga peale aitasid, said ka kohtus karistada kui kaas süüdlased. «Endal oli korralik troska ja häid hobuseid, oleks võinud endist viisi oma sõite teha. Oli tal, põrgulisel, vaja minna rohkemat tahtma,» kahetses tehase agronom töömeest taga.

Uut direktorit polnud nii äkki kusagilt võtta. Verivärske agronom Elmar Samlik tuligi Mullutule hoopis direktorina; õieti direktori ajutise kohusetäitjana — nõnda seisis käskkirjas. Olgugi ajutine, sovhoosis nimetasid kõik teda esimesest päevast alates seltsimees direktoriks.

Direktor Elmar Samlik — kõlab hästi. Esimesed päevad läksid tiitli kõlaga harjumiseks. Tõus oli ootamatu. Austav kõnetamine tõstis Elmar Samliku enesetunnet rohkem kui ükski teine asi senises lühikeses elus. Varsti ta ise uskus, et nii peabki olema, et mõni vähem kõlav töökoht polekski talle sobinud.

Töösse elamine on omaette probleem, hoopis keerukam ja kentsakam kui tiitliga harjumine. Paar nädalat on Mullutul olnud ja ringi vaadatud, aga ikka on direktor Samlikul veel tunne, nagu kompaks ta nähtamatut müüri. Kui püüda kärbes, kellel pole olnud muud muret kui kõhtu täita ja välja magada, ning panna ta kummulikeeratud teeklaasi alla, siis hakkab üks sumin, pirin ja pekslemine. Kõik oleks, nagu endine: päike paistab, sama tuba näib olevat, aga lenda kuhu tahad, igal pool mõistatus ees. Elmar Samlikul on niisamuti ebaharilik tunne, aga ta laseb asjadel joosta oma rada.

Mullutu aiandussovhoosi elu ja töö jookseb inertsiga edasi, nõnda kui eelmine direktor ta käima pani. Aednik teab oma toimetusi, viljapeks on brigadiri hool, karjanaiste laudapäevad lähevad endist viisi ühetooniliselt. Kas Elmar Samlik tuli või oleks tulemata jäänud, nende kahe nädala jooksul poleks siin küll karvavõrdki teisiti läinud. Direktor Samlik käib sovhoosis ringi, kuid ta ei oska oma tegevusele kuidagi põhjendust leida. Käib ja vaatab, sest midagi peab tegema. Kord päeval viskas voodisse pikali ja võttis juturaamatu kätte, aga siis hakkas süda vaevama, et äkki keegi tuleb mõttele otsida direktorit, keda pole sovhoosi peal näha.

Tõmbas mantli selga ja kõmpis jälle porisesse sovhoosi. Käis ja käis, teadmata, mida peale hakata.

Kui Elmaril oleks olnud kalduvust ennast ja oma tegevust kriitiliselt analüüsida, siis ta oleks end tundnud kõige tarbetuma inimesena siin külas. Võib-olla sellest leiust ehmununa ta oleks hakanud hoolega uurima sovhoosiks nimetatud mõistatusliku olevuse iseloomu ja eluavaldusi, et tema päevadele omalt poolt mingit värvi anda ja, kui jõudu jätkub, tema teed ette määrata ja vajalikus suunas ning paraja tugevusega ohjasid tõmmata. Nüüd läks nii: sovhoos, see elukas, astus aega-olles oma teed ja direktor Elmar Samlik lonkis, käed taskus, tema kõrval samas juhuslikus suunas edasi.

Direktor seda voolus triivimist ei märganud. Üsna lihtsal põhjusel: keegi tema ümber ka ei märganud. Oldi harjunud, et kui mõnele mehele on antud direktori tiitel, siis ta seda ka on. Üks ja teine tuli oma jutuga direktori juurde. Tulijal endal oli asi varem läbi mõeldud ja direktor midagi juurde ei andnud. Nii oleks võinud ka jutule minemata jätta. Ja üsna mitmed jätsidki. Mitte sellepärast, et direktori võimetes kahtlesid; neile meeldis omaette segamatult töötada. Tundsid isegi rõõmu, et direktor oma nina igale poole ei pista.

Jutulkäijad ja allkirja küsijad aitasid direktori päeva täita ning jätsid Elmar Samlikule meeldiva ja rahustava mulje, et ta on sovhoosi töösse sisse elanud. Ta on nüüd üks, ja üsna tähtis kruvikene organismis, mida sovhoosiks kutsutakse.

Paar päeva tagasi tuli Elmar Samliku kabinetti häbelikult aasta viiekümne kolmene nukelise kuju ja olemisega mees, suure ja tugeva kondiga nagu laadija. Jutus selguski, et ta on vana sadamatöoline Tallinnast. Pummeldanud oma elus kõvasti, aga nüüd püüab siin Mullutul vaikselt läbi ajada. Tervise pärast ja... üks naisterahvas olevat maakonna teises ääres. Nüüd ongi nii, et tahaks elu elamise küsimustes sinna ühe sõidu ette võtta. Kas direktor oleks nii lahke ja annaks mõned vabad päevad. Mitu? Nii... kolm... või viis, või nädal kuluks ära. Viis päeva ta sai. Elmar Samlikul hakkas mehest nagu hale, ei tea isegi mille pärast. Alles hiljem, kui brigadir kurtis, et viljapeksumasina juures on

inimesi vähevõitu, tuli mõte, et nähtavasti oleks võinud brigadiriga enne aru pidada. Ja ta õieti ei teagi, kuhu ja milleks see mees ära sõitis. Võib-olla lihtsalt pummeldama.

Nii või teisiti: kahe nädala tööst on direktor Elmar Samlikule meelde jäänud kõige enam see esimene iseseisev otsustamine sovhoosis, sadamalaadija kondiga mehele priipäevade andmine.

Oma algatusel pole Elmar Samlik jõudnud veel kuhugi vahele segada ega midagi ette võtta. Aga elu kogub iseenesest ilmet, kõik suhtuvad temasse aupaklikult, peavad direktoriks. Mida veel vaja, töö võib minna.

11

Elmar Samlik on nüüd iseseisev inimene. Eriti selgelt tunneb ta seda igal hommikul. Tõuseb, ja rutata pole kuhugi. Kell ei helise tundi ja kellegi ees ei pea püsti seistes õpitust aru andma. Raudvoodi kägiseb tema mõnusest ringutamisest. Eelmise direktori poissmehekorter pole mööblist rikas. Ja kolm tuba on ka mõttetud, ühest oleks küllalt. Küllap see päikeseline korter ootab perekonnaga inimest, kes end Mullutule pikemaks sisse seab.

Akna taga on püütud midagi viluaia-taolist teha. Oskamatu, aga loodust armastav käsi on siia kuhjanud põõsasenelaid, poolmetsiku pargiroosi, daaliapuhmad, isegi ilus noor hõbekuusk särab vastu. Muru on välja kasvanud nagu hooletu mehe heinamaa. Rohu üle laiutab kaks lopsakat ja tihedat päevaliilia puhmast, aia ääres kõrguvad kollaseõielised päevakübarad või sügisheleeniumid või kuidas neid nimetatigi — ehisaiaanduses sai tuubitud, aga nüüd ei oska vahet teha, milliste lilledele need ilusad nimed kuuluvad. Oleks Jaagup siin, tema ehk teaks kohe öelda. Nõlva all, neli viis meetrit madalamal piirab aeda niiske heinamaa, selle taga tõuseb uus nõlv, mille turjal pesitsevad niisamuti põlispuudest ümbritsetuna naabertalu hooned. Seal all kasvavad sanglepad, paar kollasekoorelist pajupuhmast, üksik suur toomingapuu, kolm iidset kaske ja hulk noort kasevõsa. Kuid nii põhjalikult pole

Elmar Samlik oma aknast välja vaadanud, et heinamaäärseid puid oleks ükshaaval märganud. Risu ikka risu.

Elmar ilmub kööki, veidi punetav nagu naerul ja rahulolust õhkuv. Köök on päratu suur, siit avaneb vaade majapidamisõue. On teadmata, kas ehitamisel mõeldi kööki ühtlasi tööruumina või söögitoana või millena veel. Sovhoosis ta kulub ära, sest siin võib ükskord askeldada mitu perenaist. Praegu elab selle maja suures toas aednik Adniel Koorak oma noorepoolse naisega. Köögi soemüüri tagune teenijatuba on alles tühi. Ärklitoad aga veel pooleldi välja ehitamata.

Aedniku-Minna vaatab kõrvalt, kui noor direktor pesukausi kohal solistab. Minna on kodune naine, mees ei lase teda tööle. Vana mehe kõrval on ta muutunud kuidagi tõsiseks ja mõtlikuks, oma kolmekümne viie aasta kohta elust liiga eemalseisvaks. Tema vähesest tööst pisut matsakaks muutunud kuju ja tumepruunides, pisut mõistlikes silmades on midagi väga emalikku, kuid on ka midagi üsna tabamatut, mis lubab plahvatust, kui see eluga leppinud naine satuks uude kesk-konda. Seal ta seisab pliidi ääres, paksud mustad juuksed lihtsaisse kohevaisse laineisse kammitud. Seisab ja ootab, kuni maja kaks meeshinge hommikueinele tulevad.

Noormehel on enda direktori-isikuga nõnda palju tegemist, et ta ei näe sooja läiget aedniku-Minna puhtais silmades. Oieti ta ei tea veel, et mõni tema masti mees vaatab sügavalt ka abiellunaste silmadesse.

Aednik Adniel Koorak astub igal hommikul õuest kööki sel ajal, kui direktor on pesema tulnud. Tema pika linnuninaga näos on midagi hiilivat. Selleks ajaks on aednikul tunnikene tööd juba seljataga. Ta teretab esimesena ja lisab poolnaljamisi mõne lause ilma või aia kohta. Naine Minna seisab endises poosis ja ootab, ise imestab vanamehe vaistu või instinkti või mingit tundmatut meelt, mille abil ta ikka parajal momendil tuppä teab astuda ja elus palju muudki ainult temale omast teha. Adniel on alles veidi üle viiekümne, kuid kitsa näo kollakashall pärgamentnahk teeb ta vane-maks ja äratab kaastunnet. Arvata, et halb näovärv tuleb kiitsaka keha pöduraist rindadest. Adniel Koorak

oma kontorikujuga on aednike seas erandiks. Aedniku-ametit peabki ta alles teist aastat.

Lastetu abielu on Minna ja Adnieli vahele loonud omapärase malbe õhkkonna. Ükski kõrvalseisja ei oska arvata, kumma käes selles perekonnas ohjad on. Kibestumisest veidi õelunud iseloomuga Adniel peab end ilmselt vaos hoidma, et noor naine ümber ei mõtleks. Tasane ja vähima võimuahnuseta Minna aga pole üldse valitsejaks loodud.

Aednik Koorak ja direktor Samlik istuvad kahele kaetud laua taha. Minna seisab ikka pliidi juures ja vaatab vaikides. Teekann on ka lauanurgal, nii et laualisi teenida pole vaja. Söögipooliseks on sel ilusal hommikul kuivaks tõmbuv soolasilk, must õllerabakakku meenutav poeleib ja teevesi. Võid pole enam mitu päeva näha olnud. Kui mõni küla jutukandja nüüd juhtuks sisse astuma, küll siis saaks kõlaka — heldus, kuidas va klaasivabrikandi häärberis nüüd elatakse; heldus, kaks tähtsat meest istuvad vastamisi ja vahivad üht kõveriti kiskunud silku, heldus...

Kaks nädalat tagasi, kui Elmar Samlik Mullutule saabus ja kohvri üle ukse direktori korterisse viskas, palus Adniel Koorak teda kohe kohvilauda. Koorak tundis Elmarit juba suvisest praktikaajast. Tagantjärele ei suutnud ei Minna ega Adniel Koorak meenutada, kes esimesena avaldas mõtte, et uus direktor lauda paluda. Kas oli algatajaks Minna perenaiselik lahkus või Adnieli püüd uuele ülemusele head nagu teha ja oma-mehelikku õhkkonda luua. Kes teab. Ja mis siin pahandadagi, iga teine-kolmas oleks majja tulnud võõraga esimest pruukosti jaganud; pole see mõni halb komme. Ainult seekordse lahke liigutuse tagajärjel sigines kentsakas-koomiline perekonnaidüll.

Juhtus nii, et järgmisel hommikul paluti Elmar Samlik jälle aedniku lauda. Köök ühine, uus direktor liikus sealt läbi; kuidas sa hakkad ise sööma, kui tead, et poissmehesest inimesel pole endal raasugi kaasas. Ja eelmine päev sai pakutud, äkki ootab nüüd ka kutset... Pakuti. Elmar tänas ja istus oma kohale.

Kaks ühesugust tegu on juba traditsiooni idu. Ja mida söögikord edasi, seda piinlikum oli direktor Elmar Samlikule söögilauas kohta üles öelda. Kuid seejuures ei

istunud direktor kunagi ise võõrasse lauda, alati aednik palus teda. Ühel heal päeval lihtsalt palumata jätta — selleks ei jätkunud mehikesel vaimujõudu. Ikkagi direktor.

Pole teada, milliseid perekondlikke nõupidamisi sellel diplomaatiliselt nii raskel ajajärgul suures toas peeti.

Pinge arenes sellise kraadini, et mingil kombel pidi pööre tulema. Kõige loomulikum liigutus Elmari poolt olnuks kostiraha pakkumine. Minna oli kodune, asi tal kahele mehele süüa teha. Isegi Adniel oleks sellist lahendust normaalseks pidanud, kuigi ta üsna varsti pärast noormehe ilmumist hakkas kiivalt jälgima nooriku pilku, põsepuna ja naeruvärje.

Noore ülemuse tähelepanu köitis aga uue tiitli ja esimese töökohaga harjumine. Kord küll vilksatas läbi pea mõte, et imelik, millega ja millest see aednikurahvas teda toidab. Aednikupalgast on kahtegi inimest raske elatada. Lehma ja siga ka neil pole. Mõistatuslik. Küllap on laomehega kokkumäng, teevad veidi nihu — nii lohutas end Elmar. Sõi rahuga edasi, arvates, et on soovhoosi ülalpidamisel. Kui mõni pisipatt «materiaalsete varade hoidmise» alal päevavalgele peaks tulema, eks siis oodatakse direktorilt mõistmist. Ju ta pigistab pool silma kinni. Ärgu kartku. Elmar Samlik oli endamisi asja lahendanud ja istus aedniku lauas puhta südame-tunnistusega edasi.

Oleks Elmar Samlik veidigi vaevunud mõtlema teiste inimeste seisukohast, siis oleks kostiraha lauale pandud ja hommikune pehme muna ja lõunased ahjukartulid searibiga edasi kestnud. Nüüd aga hakkas laud vaesemaks jääma. Üleminek silguratsioonile toimus nii sujuvalt, et Elmar esialgu ei märganudki. Ja kui märkas, leidis lihtsa seletuse: mõõnaperiood, nähtavasti on laomehel ajutisi raskusi asja vormistamisega.

Aednikust perekonnapea elas viimased päevad nagu sipelgapesas. Pigistas kitsiduseking ja uuristas kiivuseuss. Kumb häda rohkem vaevas, polnud eneselegi selge. Kehvale palgale ja kõhnale kukrule mõtlemist ei saanud talle keegi pahaks panna, küllap selleks ei oleks tarvitsenud antud olukorras isegi nii kitsi olla kui tema.

Direktoris suhtumise uus taktika oli terveni Adniel Kooraku leiutus. Ta lootis, et toidulaua keskus paneb direktori mõtlema, ta on muidugi hea suutäiega harjunud. Kui seda ei juhtunud, toodi lauale ainult silkleib, nagu seda vanasti kõige närusem peremees oma teenijasperega tegi. Aednik lootis, et kui vastase kõht näljapilli lööb, küllap siis ka suu lahti läheb. Ta kujutas endale mitmel korral ette, kuidas direktor Samlik lausub: «Te sööte alati nõndaviisi?» Tema vastab: «Ei, mitte. Aga praegu on raha otsas, ei saa poest midagi tuua. Palgapäev alles ees.» Direktor: «Noh, kui rahas küsimus, siis selle lahendamise kohe.» Direktor võtab hooletult tengelpunga ja...

Aga direktor Samlik oli alles mõni aeg tagasi koolipoiss Elmar, kes ise oma toidu eest pidi muretsema ja kelle poissmehelaua vahel sedasama lugupeetud silkugi polnud — nii paar päeva enne isa rahasaadetist. Paps oli viinarahaga ihnus. Juhtus, et tuli leivarahast lisa võtta.

Hommikueine lõpeb, mehed tõusevad lauast nagu dega, nagu kõik oleks korras. Kööki astub naabripere-naine Emilie, tüse blond elurõõmust ja energiast tulvil maanimene. Ta alustab tuttavlikult juttu:

«Tere, siitpere. Tere, uus peremees. Et hakkate oma elamist-olemist korraldama. Mis ikka, mul töö teada. Eelmise direktoriga saime hästi läbi.»

Adniel Koorak vaatab nõutult ühelt naiselt teisele. Minna ruttab olukorda päästma:

«Saage tuttavaks. Emilie Ehalaid, elab naabertalus, oli eelmise direktori majapidajanna. Ta on nõus ka teie tubade koristamist ja söögitegemist enda hooleks võtma.»

«Ahah,» ühmab direktor Samlik ega peagi tarvili-kuks kaugemale mõelda.

Direktor lahkub oma tubadesse. Emilie järgneb ja teeb esimese asjana juttu rahast. Mitu rubla tavaliselt päevas vaja ja palju siis, kui ministeeriumist või Viljandist tehase külalisi tuleb. Asjalik Emilie suutis ühe minutiga seda, mida aednik oma ümbernurgataktikaga kahe nädala kestel ei saavutanud. Elmar Samlik leidis end kahele jalale mahapanduna: ta pole mingi väljamõeldud romaanidirektor, vaid konkreetse Mul-

lutu konkreetne isik, kelle ümber on elavad inimesed, kes peab kõige muu kõrval oma peatoidusele ja võimalike külaliste väärilisele vastuvõtule mõtlema.

«Ma mõtlen, ma mõtlen kõige üle. Minge nüüd koju, aga homme hakkate perenaiseks.» Elmar saadab ootamatult ilmunud abilise minema ja taipab alles siis — see oli ju aedniku teene.

Elmar Samlik võtab magamistoa nurka tõstetud standardkastist viis suurt kollakasvalget õuna. «Treboux seemik» maitseb ülihästi. Äratundmiseni on ta jõudnud just silgudieedi päevadel. Õunad on hinge sees hoidnudki. Mahlast suutäit hammustades tuleb pähe mõte, mis kisub muige näole — tea, kas aednikunoorik oma vanameest salaja toitis millegi paksemaga? Kuivab teisel päris kätte ära. Adniel selletagi nagu tulitanud silk.

12

Lähenev kevad kajab vastu igast päikesekillust, igast tilgast, mis langeb purika otsast, isegi varese-vana rõõmsast kraaksatusest. Jaagup astub tööruumi, kuid ei suuda kohe oma pabereisse süveneda. Akna taga tõmbab nagu magnet aprillikuu alguse pimestavhele hommik. Talv on öösel viimase meeleheitliku lumesajuga maha saanud. Lumi on silmaga tajutavalt pehme kui vaht, mis kaob paari päevaga nagu suveöö unelm. Rohuaia puud peavad valgesse vatti peidetuina talve viimast maskeraadi. Juba on päike pungadele märku andnud ja loodus ei võta õist üllatust tõsiselt.

Ahvatlev on neitsilikku udusulgpehmesse vaipa oma jälgi jätta. Peka Pikkonen põikab rohuaeda läbivalt jalgrajalt kõrvale ja tema tulipunased kummikud veavad mõttetu mustreid. Musta pihtkasuka hõlmad on kevadiselt valla ja läkiläki kõrvad pooles vinnas. Poiss ise on nii keskendunud, nagu teeks tähtsaimat tööd; kõik kaob kaugeks, väikseks ja tähtsusetuks tema ilusate jalajälgede ees. Alles majale lähenedes meenub igahommikune aknasse kõõritamine. Vanast mõisamajast möödumine on Peka kujunenud nagu vägede ülevaatuseks. Peka võtab sirgema hoiaku ja pea pöörab iseenesest paremale, kus tööruumi akna taga peak-

sid istuma herra Andresmaa ja Juuta Ülens. Kui ootus täitub, tabab Pekat peaaegu hingemattev rõõmupais. Nägu lööb veelgi rohkem punetama ja jalgu ei tunnegi all.

Jaagup Andresmaa märkab aknast mööduva Peka näosõõri, mille naeratus veelgi ümmargusemaks venitab. Peka vaatab nii kaua üle õla tagasi, kuni kael keerata annab. Mispärast see ingeri poiss küll nii oma töökaaslastesse kiindus?

«Naerata ja võida ära valu!» hüüab Pärni-Richard Jürihani vallapaisatud ukselt hommikuloosungi.

«Naerata ja võida ära valu!» Nüüd on appihüüe juba päris kindlalt Jaagupile adresseeritud.

«Mis valu sul...»

Pärni-Richard ei lase Jaagupit vahele rääkida. Nagu tal kombeks, nii nüüdki kiirustab veenma ja põhjendama, et alles kõige lõpuks asja enesega välja tulla.

«Naerata, sest naeratus on suurim väärtus siin maailmas, ta suudab kõik. Ürgajal polnud sugukonnal muud varandust kui puuvarre otsa seotud kivinui ja naeratus. Oli nii? Mõni möhitaja, nonn või pajuharakas võiks öelda, et see polnudki varandus. Kuidas ei olnud? Aga sellesama piskuga saadi ju kõik, mis eluks vaja. Varandus ikka... Kui ürgajal saadi peaaegu eimillestki üsna palju, miks peaks siis tänapäeval nukurutsema? Põleb sul maja maha — saad kõik; ümber ringi on ju tsivilisatsioon ja tehnika ja mõistus ja kaaskodanikud. Naeratus annab elujõu ja sa saad kõik tagasi.»

«Sinu loogikast ei saa enam otsa ega aru: kummal see valu on ja kes õieti naeratama peab? Kus see maja põleb? Sinul ei peaks elujõust puudu tulema: naeru järgi otsustades.»

«Maja ei põle kuskil, sellepärast ma naerangi. Aga naerata nüüd sina ka ja tee üks lahke liigutus. Mul suures aias enamik õunapuid korda tegemata. Tule appi, ma ise ei tunne seda asja. Harvendame need viimased koos ära. Ole nüüd täitsa ätu!»

Viimaseid anuvalt öeldud sõnu saadab tunnustav õlalepatsutus. Ootamata vastust — see saab ju ainult üks olla — toob kohe näite, kuhu oskamatus võib välja viia:

«Vastseliinast läheb Meremäe poole tee, ilus liivane ja lookleb läbi kungastiku. Sellest teest pole kaugel Töganitsa Kusma elupaik. Kusma oskas kõike maailmas peale lugemise tarkuse. Aga lisaks sellele, et lugeda ei osanud, oli ta rumal ka veel: häbenes seda ainsat mitteoskamist. Kui külla läks, siis pani pael-sangadega prillid ninale, võttis laualt seitungi ja tegi, nagu loeks. Ükskord jälle: võtab lehe pihku. Kuna tähti ei tundnud, siis oli ükstakama, kuidaspidi lugemistükk ette juhtus. Seekord juhtus tagurpidi. Lehes tutvustati uut automarki, pilt ja puha. Kusma Töganitsa loeb, loeb, ja teatab: «Jälle autoõnnetus olnud, rattad õkva taeva poole, ise ristseliti kui üits sitasitikas.» Vaat selline rabahani ja kesapüü ja tsibihänilane oli Kusma. Mis mina nüüd oleksin, kui oma oskamatust häbeneksin ja sind, hea naabrimees, appi ei kutsuks?»

Mis jääb Jaagupil öelda? Pärni-Richard on selleks maailma sündinudki, et inimesi hea sõnaga enda poole võita. Jaagup tõuseb, koputab naabrimehe õlale:

«Oled mul ikka täitsa ätu. Seekord on su loogika täiesti selge. Eks sa üks tsibihänilane oleks. Aga kes mina oleksin, kui ma appi ei tuleks? Üks igavene ätu?»

«Lähme!»

«Jah. Täna on õues nii palju päikest, et kuidagi ei saa laua taga istuda... Valda, kas sina ka tuled? Kahe oskustöölise käes läheb asi kiiresti.»

Valda Kull on juba endamisi sellest mõttest rõõmu tundnud. Saab päev otsa Jaagupiga ühist tööd teha. Tööga ainult saabki selle tõiinimese tähelepanu koida. Küll on mühakas. Valda jaoks tal nagu polegi silma.

Õues ootavad Kindral ja Peka Pikkonen töölesaatmist.

Jaagup pöördub Peka poole:

«Pane kollane Juss aiste vahele ja tule vanasse aeda.»

«Jah.»

«Hakkad seal mahasaetud oksid kokku vedama. Täna saab veel reega.»

Kindral tunneb end puudutatud olevat ja hakkab Jürihani käest oma õigust nõudma:

«Vana aed on majandi jagu, see on meie töö, mis sest katseaia poisikesest sinna saata. Ma võtan ise hobuse ja lähen.»

«Ets kae, endine esinik kah platsis. Eile ütlesid olevat arsti loa loodrit lasta, et sul ehviga algav haigus küljes. Mis tõbi see oligi: furoor, furaaž, furunkul või koguni fopaa?» pärib Pärni-Richard Jürihani vastu.

Need kaks meest ei leia peaaegu kunagi ühist keelt. Kindral on lihttööliseks degradeeritud ja sellest veidi vimmas, aga Jürihanile ei meeldi teise arusaamised maailma asjadest. Alles paar päeva tagasi pidi ta Kindralile näppude peale andma, kui see üht järjekordset sahkermahkerit püüdis läbi viia.

«Mul on õigus tööle,» ajab Kindral rinna ette.

«Sul on õigus puhkusele, kui see fopaa sind vaevab. Rohitse end ära ja tule siis tööle, lugupeetud esinik, brigadir *alias* Kindral.»

«Ära ärgita, ise oled hea *alias*. Ja mu istumise koha peal pole mingi fopaa, vaid prostoi paise... *Alias*, Ätu-Rika, P...-Ärni, Dekaar. *Alias*...» Edasi tuleb kahes keeles, pikalt ja paksult.

Pärni-Richard laotab nõutult käsi. Kindral on Mõedakul ainuke inimene, kellega ta ei oska rääkida ja kellega kokkupuutumine ei valmista rõõmu. Oma teise poole Maali kohta on muidugi maksev eriarvestus, teda ei saa teistega võrrelda.

Ennast unustanud inimest on halb vaadata, seepärast Jürihani püüabki Kindralit lepitada:

«Ära-ära vihasta! Hoia oma ihu. Kui inimene end loomaks vihastab, siis lööb ta piss haisema. See on hoopis hullem karistus kui prostoi paise. Ära vihasta.»

Ei. Ei oska ta Kindralit rahustada. See läheb veel rohkem keema ja keerutab majandijuhataja arvel sellist sõnasuppi kokku, et võtab naisterahva nõrgad kõrvad punaseks. Kõrvalseisja ei oskaks taibata, miks Jürihani üldse peab endal sellist vastukarva kasvanud töömeest. Kihutaks minema. Kuid Jürihani pole kihutajate hulgast. Temaga on loojal olnud teised plaanid.

Jürihani lööb käega ja lahkub omaette manades:

«Tohoo till-ae säh! Peab minema minema... Lambahänilane selline. Käbinärija, lepavarblane, pask-rästas. Sopakukk...»

Päike naerab täiest näost, kui kaks erinevat meest lahkuvad; kumbki jääb oma mõtete ja sõnavara juurde.

Jürihani valduses, vanas tootmisaias on nagu talgud:

majandi oma inimesi on vähe, puha katserahvas. Kõik Jaagup Andresmaa katsetöölised on täna siin. Peka askeldab kollasega. Helsa on Jaagupi paarimeheks ja välgutab pikkade ripsmetega. Tigidavõitu ja vahel laiska konti Marta kuulub Valda Kulliga ühte tööpaari. Kumbki paar valib enesele puuderea, mille võradest tuleb sae ja aednikukäärde abil aia teise serva läbi murda.

Valda Kull põhjab endamisi oma rutakat rõõmu. Kuidas ta küll sai mõelda, et hakkab Jaagupiga ühise võra kallal tööle. Katsetöölised ei teaks kahekesi midagi ette võtta. Või lõikaksid ainult mõne peene oksakese välja, jättes võrad niisama tihedaks kui enne; vilumata harvendajatega juhtub alati nõnda.

Nüüd loobib Helsa oma valget lakka ja keerutab Jaagupile suuri silmi. Palitu tal ka lühikene, kui upitab üle pea oksa lõikama, siis põlved puha väljas. Ei meeldi see välgutaja Valdale. Ja nüüd ta veel lõkerdab Jaagupiga koos naerda. Nagu nimme kiusaks Valdat. Mis peaks keerutama; Jaagup on mõistlik ja pealegi teaduslik töötaja, hakkab ta jah tööplikat vaatama. Plika ei oska ka omasuguseid otsida, pole kuulda, et ta kavaleri peaks. Aga välgutada oskab küll: ikka pilk poisi peale ja siis silmad süütult maha; punastab ja naeratab; puusa oskab nõksutada. Puudub, et ülalt oksalt Jaagupile kaela ei saja. Küll laseb spekaaklit, narr vaadata. Keelata ka ei sobi, mõtlevad veel, et Valda tahab ise Jaagupit püüda. Eblakas ikka on, muudkui elberdab Jaagupi näo ees. Mis peaks kõrvalist meesterahvast ahvatama! Et see Jaagup ka õigeid tüdrukuid ei oska vaadata...

Asjaosalised ise teevad tõemeeli tööd. Oksi langeb nii palju, et Peka oma Jussiga ei jõua kuidagi järele. Talguõhkkond on siiski hulga teisem kui katseaia täpsust ja tähelepanu nõudev asjalikkus. Siin majandi tootmisaias tunneb Helsa end peaaegu Jaagupiga võrd-sena: nad teevad võrdset tööd ja kohal pole teadlast Jaagup Andresmaad oma armutu täpsusenõudmisega. Kaks talgulist, Helsa ja Jaagup, seepärast puhuti lagistavadki naerda. Igapäevasest asjalikkusest väljakistud Jaagupit kõditab koolipoisilik ülemeelikushoog. Õunapuud okstel sooja päikese ja silmipimestava maa vahel

turnides tuleb päris vallatustuhin kiusama, tahaks käe suu ette tõsta ja huilutada nagu kunagi karjapoisina Külakülas.

Tookord Külakülas olid kuulamas metsaäärse naabertalu tüdrukud. Kui teised ei, siis Eha kuulas kindlasti. Kord ta hüüdis metsas vastu ja tuli Jaagupile karja juurde külla. Ehal olid heledad patsid ja roosades põskedes naerulohud. Üle keha lõi kuumaks ja põlved võdisesid, kui maasikale tulnud Eha teda metsas üles otsis. Sellistel puhkudel vist ollakse paljaks suuteline. Aga karja-Jaagup ei teadnud kuidagi ega midagi olla, nokitses algul pastlapaelte kallal ja siis hakkas kiitma rohe-valgemustrilist keppi, mille ta noaga pajumalakast välja nikerdanud. Lõpuks kinkis kepi Ehale. Kas Eha mäletab seda? Eha, Eha, kus sa küll oled? Keegi nagu ütles kunagi, et Kiviõlis. Sina, halja metsaääre klaarroosa tütar, ja Kiviõlis? Oi neid saatuse teid...

Aedniku vilunud silm märkab, et õunapuu pungad on juba paisuma hakanud. Elu liigutab end korpunud tüvedes ja pungasoomuste taga mikroskoopilistes õiealgmetes. Kevad on lähedal; tormava elu aeg; õitepil-landuse võimuaeg; igiahne kasvuhoo aeg; pidurdamatu paljunemisjanu pillerkaaripäevad; kustumatu elujanu hiilgeaeg; looduse ürgponnistuse lopsakaima täitumise aeg.

Helsa ja Jaagup on sina peal nagu kogu katsepere omavahel. Mõnikord, kui Jaagup Andresmaa katseaias hirmus asjalik on, siis tuleb üle Helsa huulte iseene-sest «teie». Jaagup on neil kordadel kuidagi kauge, talle on võimatu «sina» öelda. Täna on «sina» õige koha peal.

«Kas me ei puhkaks sekka?» tunneb Jaagup nais-pere eest muret.

«Täna teeme mõisa tööd. Laseme kätel kiiresti käia, Dekaar lubab varem õhtule,» lõobib Helsa vastu.

Lähebki puhkusele. Ihu kuumab tööst ja mõtted val-latlevad kevadteedel. Ja äkki üllatab Jaagup Andres-maa oma talgukaaslast Helsat:

«Kutsu endale külla. Tulen sind õhtul vaatama.»

Samas kohkub ise oma jutust ja tõsineb. Mis Helsa võib mõelda?

Helsal on kamber vanas talumajas. Jaagup on seal mõned korrad käinud, kui ootamatu kiire töö pärast on tulnud rahvale koju järele minna.

Tütarlaps vaikib, nagu oleks see jutt Jaagupigi suust päris igapäevane. Silmalaud värahtavad kõige naiselikuma sarmiga, kui veidi hiljem vastatakse:

«Eks tule.»

13

Jaagup Andresmaa, laborant Juuta Ülensi, katsetöölise Helsa Sohari, Marta Kaalu ja Peka Pikkoneni silmade ja käte all kujunevad tuhandete ja tuhandete puukeste elulood. Algab see alustekoolist, läheb läbi katsepuukooli ja jõuab ihaldatud katseaeda, kus võib õitseda ja vilja kanda. Paljudele tuhandele aga ei jätku katseaedades ruumi, sinna pääsevad ainult paremad, kes alustekooli ja istikutekooli võistlusest edukamalt välja tulevad.

Et iga puukest õieti hinnata ja paremad pookealused üles leida, selleks on Mõedaku alusteriigis igale kasvujärgule välja mõeldud katsed. Katsed seemnete ettevalmistamisel, külvil, üheaastaste puukeste juures, silmastamisel, kultuursilmast okulaadi kasvatamisel, kultuurvõrse võra alla lõikamisel, istikute katsepuukoolist väljakaevamisel. Ja nii ikka edasi. Aina katsed. Igal sammul kümned katsed. Igas katses kümned, sajad, tuhanded puukesed. Katsed, katsed, katsed.

See sõna määrab nende viie inimese elu sisu. Ühel vähem, teisel rohkem. Aastaks, viieks, kümneks... kahekümneks aastaks. Ühel pikemaks, teisel lühemaks ajaks. See sõna vajutab pitseri kogu tööle: midagi ei tehta kiirustades, kuidagiviisi. Kõik toimub äärmise täpsusega, kaalutletult, mõttega, etteplaanitsetult ja tegemisel katsepäevikuisse kantult; õigeaegselt ja mitmes järgus: järgmisel aastal täpselt samad tööd, isegi samad liigutused, ülejärgmisel ka — seemned samadelt emapuudelt, samasugune külv, samasugune elukäik puukestele. Teadlaste keeles öelduna: puukooli katsed toimuvad kolmes korduses — kolmel aastal koratakse ühe ja sama emataime järglastega sedasama

katset, neidsamu katseid; jälle kümnete, sadade, tuhandete puukestega.

Siis tuleb uus katseetapp, uued mõtted, uued tööd, uued liigutused, jälle kolmel aastal, kolmes korduses: kümnete, sadade ja tuhandete puukestega. Siis saabub veel ja veel üks katseetapp, sealgi kontrollitakse iga mõtet kahes-kolmes korduses. Katsed, katsed, katsed...

Täna külvatakse lavasse õunapuuseemneid. Lava juures askeldavad Jaagup Andresmaa, Juuta Ülens ja Helsa Sohar. Ülejäänud kaks veavad kollase Jussiga sõnnikut.

Õunapuu pookealuste otsinguil on Jaagup Andresmaa haaranud suure erinevate õunapuuvormide ringi. Parema ülevaate saamiseks antakse igale alusevormile lavas eraldi külvirida. Alusevormid on omakorda rühmitatud tüüpideks. Esimese lavaakna alla leiab koha Eestis vähetuntud, aga vene kirjanduse järgi üsna paljutootav ploomilehine õunapuu. Selle aluserühma plusiks peetakse head pakasekindlust. Võib-olla leitakse ploomilehise õunapuu mitmete vormide seast see üks ja õige, mis meie kultuursortide alla kõige paremini sobib? Võib olla. Sellepärast tulebki katsetada.

Ploomilehine õunapuu on metsik puu, kuigi botaanikud pole tema algset kodu osanud kindlaks määrata. On levinud Hiinas, seepärast Ivan Mitsurin nimetas ta kitaikaks, hiina õunapuuks. Mida see hiina metslane meil pookealusena suudab?

Lavasse mahuvad ploomilehise õunapuu erinevate vormide seemned paarile ruutmeetrile ära. Aga kui palju tööd, rändamist, mõtlemist ja muret mahutavad juba need seemned endas. Jaagup käis Eestis ringi, küsitles inimesi, sõitis jalgrattaga tolmavail teedel, tuulas läbi kunagiste puukoolide aiad — ehk on mõni aednik varem toonud sisse seda võõramaist õunapuud. Rännud tasusid end. Mitmelt poolt sai tasku pista väärtuslikku algmaterjali, üksikute Eestis kasvavate ploomilehiste õunapuude seemneid. Iga puu seemned külvatakse nüüd eraldi külviritta, iga puu järglaspere saab oma nime või numbri, et katsepäevikuis saaks neile iseloomustuse ja eluloo kirjutada. Kirjade peale tuli ploomilehise õunapuu teistsuguste vormide seem-

neid Moskvast Timirjazevi-nimelisest Põllumajanduse Akadeemiast, Lätist; Altai teadlased saatsid vormi, mis kandis sordinimetust «Sanini kitaika». Kokku kaks-teist eri vormi ploomilehist õunapuud, kaksteist külvirida lavas, igal külvireal juba oma ajalugu, ja igal oma tundmatu tulevik.

Teise aluserühmana külvatakse lavasse siberi mariõunapuu.

Siberi mariõunapuu, kui erialast kirjandust uskuda, on üsna ploomilehise õunapuu sarnane. Ka külmakindl. Jaagupile on meelde jäänud Tartu botaanikaaias kasvavad suured siberi mariõunapuu eksemplarid. Pika varre otsas ripuvad kollased viljad sarnanevad veidi kirssidele, sellest nimigi. Siberi mariõunapuu on metsapuu, teda kasvab hulgana Baikali taga Dauurias Selenga ja Šilka jõe ümbruses, Põhja-Hiinas, Mongoolias ja Jaapanis. Jaagup pole oma jalaga Kaug-Itta saanud, aga loetust on tal silme ees pilt, kuidas kevadel jõe lamedal kaldanõlval metsa palistava roosa õiepilve kohal sumisevad metsmesilased.

Siberi mariõunapuu külviridasid tuleb nelikümmend kaheksa. Nii paljude erinevate emapuude seemneid oskas Jaagup aastatega kokku otsida. Nelikümmend kaheksa erinevat vormi. Milline on parim? Kas mõni Valgevenest saabunu, või Altai kasvandik, või Tartumaalt kunagise tuntud aedniku Lange koduaiast leitu?

Kaugete külaliste kõrval leiab lavas endale koha Saaremaa metsaasukas, Eesti looduslik õunapuu, millele botaanikud on nimeks pannud saaremaa metsõunapuu. Saaremaa ja Muhumaa metsaääri ja põlluveeri poleks Jaagup suutnud ise läbi käia. Teadlase eest otsisid saartel suuremaid ja tervemaid metsõunapuid tehnikumi õpilased, kellele selle eest pandi praktikasuvi kirja; seal käisid ringi Saaremaal töötavad aianduse inimesed. Mõedakule hakkasid saabuma pakikesed erinevatelt metsõunapuudelt kogutud seemnetega. Korjus kolmkümmend kaks saaremaa metsõunapuu seemnepakki, lavasse saab nüüd niisama palju külviridu. Iga külvirida ristitakse oma numbriga. Saaremaa metsõunapuu rühmas on kolmkümmend kaks alusevormi. Kas mõni neist tasub aastate ja aastakümnete töö, mis teadlasel ees seisab? Jaagup tahaks, et just

mõni oma saarte looduses karastunud õunapuu annaks tuleviku Eesti aegade õunapuumiljonitele oma juured. Küll tahaks!

Kuid saaremaa metsõunapuu kohta pole õieti kusa-gilt midagi lugeda, teda pole heaks pookealuseks nimetatud nagu ploomilehist õunapuud. Kord, viisteistkümmend aastat tagasi, pöördusid Eesti aednikud abi saamiseks saaremaa metsõunapuu poole. Taheti õunapuu pookealuste probleem ühel hoobil lahendada ja organiseeriti ülemaaline kampaania. Saaremaa metsadesse ilmusid õunakogujad; seemneid saadi kottide viisi. Puukoolides löid haljendama külviread. Ja... üritus kukkus paljude üllatuseks läbi. Enamik seemneist kasvanud pookealuseid põdes nii tugevasti õunapuu kärntõbe, et neid ei saanud silmastamiseks kasutada.

Edaspidi püüdis iga aednik asja lahendada kuidas oskas: mõni ostis õunaseemneid Lääne-Euroopast, mõni külvas maha oma aiast kultuurpuudelt võetud seemneid. Asja põhjalikuks uurimiseks ei jätkunud riigis jõudu ega raha.

Nüüd on Jaagup oma nelja abilisega see jõud ja uurimiseelarve see raha. Nüüd ei tohi üritus läbi kukkuda. Ja ei kukugi — Jaagup on optimist. Tema töö pole kampaania, tema on kõik paljude aastate peale ette läbi mõelnud: kuidas ja mis. Tema töö peab andma kindla vastuse: millised on parimad õunapuu pookealused Eestis?

Must on su minevik, saaremaa metsõunapuu, aga Jaagup ootab just sinult tasu töö eest. Sul on ju eelseid: meie looduses kasvanud ja kliimaga harjunud, oled üsna külmakindel. Jaagup libistab seemneid läbi peo mulda ja mõlgutab tulevikumõtteid. Millised neist kümneist tuhandeist seemneist on need õiged? Praegu on nendes seemnepeotäites hulga inimeste jalaastumised Saare- ja Muhumaa niitudel, on otsinguid ja hoolt ja... lootusi. Oi kui palju lootusi!

Praegu jaguneb lootus ja juba tehtud töö kõigi kümnete tuhandete seemneivakeste vahel võrdselt. Aga kord tulevikus, kui valikus jääb alles üks või kaks alusevormi, eks siis lange kõigi juures aastakümneid tehtud töö ja kogu suur lootus üksikute kanda. Nende

üksikute hinda ei oska siis enam arvatagi. Aga kui üksikuid häid ei leitagi, kuhu siis hind kirjutada? Ei. Seda ei saa mõeldagi. Töö annab tagajärgi. Tulemus oleneb tegijaist. Jaagup paneb sellesse töösse kõik, et hiljem ei tuleks kahetseda kadunud aega, et võiks enesele öelda: rohkemaks polnud jõudu.

Neljas ja viimane alusetüüp on aedõunapuu enese pere. Siia kuuluvad kultuursordid ja need metsikud puud, mis aias või kusagil teepervel kultuurõunapuu seemneist üles kasvanud.

Kultuursortide seemneist sirguvad järglased-seemikud on kõige kättesaadavamad pookealused, nende jaoks saab seemneid igast aiast. Sellepärast aednikud neid seni kõige enam on alusteks kasutanudki. Võtavad «Antoonovka» seemet, külvavad maha, saavad metsikud seemikud ja poogivad neile kultuursordi punga koore alla: kas «Antoonovka» enda punga või «Liivi sibulõuna» või «Suislepa» või ükskõik millise teisekolmanda oma.

Lavasse ilmuvad külviread, mille otstes nimelipikuilt võib lugeda: «Antoonovka» seemikud, «Aniisi» seemikud, «Borovinka» seemikud, «Seerinka» seemikud... Kaheksa külvirida aedõunapuu perest. Veel kaheksa erinevat pilti katsepuukoolis ja tööpäevikuis. Küllap kultuursortide seemikud kasvavad hästi ja võtavad poogitud punga kergesti omaks, aga kuidas on lood külmakindlusega? Olete suguvendadest-metslastest õrnemad? Pakane on Eesti aedades halba laastamist teinud. Kas see pole osalt teie süü olnud, kultuurpuu seemikuist alused? Kui katsed seda pattu kinnitavad, siis lendate korralike pookealuste seast välja... Milline on teie tulevik? Ega teadlane ei saa järele anda kaastundele ja mõnd lemmikut soosima hakata. Kui halastamatud arvuderead katsepäevikuis mõistavad surmaotsuse, siis Jaagup Andresmaa teid Eesti aedadesse aluse positsioonile ei lase. See on kindel. Ainult otsus pole teada, tehakse viieteist-kahekümne aasta pärast või hiljemgi. Seni aga töö, katsed, vaatlused.

Kõik siin aias on allutatud katsetöö huvidele. Isegi seemnete muldapoetamine pole lihtsalt külv, vaid ikka katse. Osa külvatakse lavasse, kust hiljem pikeeri-

takse põllule, osa seemneid läheb võrdluseks otse põllule. Lavas sündinuil on esimene kasvuaasta kuu võrra pikem; kas see on kasuks? Võrdluskatse vastab.

Jaagup kontrollib ise üle, kas lipikud on õieti külviridade juurde pandud, kas päevikusse kantud külviskeemil kõik klapi, et pärast midagi segi ei läheks. Raamatupidamine, dokumentatsioon. Katsetaja ümber ja mõtteis on elav loodus, aga suur osa energiast kulub paberile ja arvuderägale. Vastuoksuslik töö. Aga muidu oleks võimatu orienteeruda selles uute muljete virvarris, mida katsed iga uue aastaga järjest helde-malt hakkavad jagama.

14

Kell käib keskhommikut, aga Dekaaari pole veel keegi näinud. Kuuldavasti magab kodus õist peatait. Kusagil on nähtavasti puskarilaar valmis saanud. Jaagupil oli eile päeval juttu, et sõidavad täna ühes Viljandisse. Õieti läheb Dekaar hobusega ja Jaagup leiab endale pära peal ruumi. Nüüd sõitjat ei kusa-gil.

Aatriumi uksele ilmub oodatud Dekaaari vibalik ja mõlkis kuju. Töölesaabunu auks kostab vägev «hur-raa». Dekaar säilitab tavalise filosoofilise rahu. Mui-gutab veidi suud, naeratab ainult silmadega, liigub nagu kiitustega harjunud lavakuulsus mõnuga üle lageda põranda ja seab sujuvalt istuma, just nagu kar-daks tooli lössi vajutada. Midagi temas ei reeda öiseid elamusi ega tööle hilinemist.

«Täna tähelepanu eest. Läheme päevakorras edasi.»

«Kas sa hommikust sõid juba?»

«Ma näen nagu muhku su otsa ees?»

«Ilus sinine ilm täna, eks?»

Dekaar tõstab käe nagu kallaletungija vastu ja paree-rib küsimustesaju saksiku häälega:

«Är putku'i, ma olle provva! Är putku'i!»

«Sa räägid ju päris setu keelt,» imestab Jaagup.

Tüdrukud itsitavad omaette.

«Setu keelt käisid sina Lähtrus õppimas. Räägid

nüüd võõpsu murret mulgi aktsendiga,» möönab Dekaar endise rahu ja aeglusega. «Kas Lähtrus Vast-seliina noori ka oli?»

«Oli.»

«Vastseliinast Sigapusma Sassi tead? Ei tea? Tal poeg ja tütar — Säbri ja Aureeli. Ühel heinatööhommikul Aureeli hõikas lakas magavat venda: «Sjābgri, Sjābgri, touse üüleh, päiv joba suugreh koogreh.»

Dekaar matkib püüdlilikult Aureelit, kuristades r-i hääldamisel kurku nagu vana prantslane.

«Ja venivillem Säbri, õele segamise pärast pahane, vastab lakast: «Augreeli, koograt, ta om jo koo!» — Kas pole puhas setu keel, mis?»

Juuta Ülens pöörab end toolil ringi ja vaatab õige Dekaaari; kohmab kahtlusega hääles küsida:

«Kas sa siinsamas mõtlesid välja? Või ripuvad sul ütlemised kotiga kaelas?»

Dekaaari küsimus ei häiri, mõte on juba teisale karanud ja juttu hüppab rahumeeli selle kannul:

«Vestlesime ennist naisukesega, ta tegi pai ja mainis kirsimagusa häälega, et ma tipsutavat, et mul olevat tipsumaania. Mina temale, mooniõiekesele, siis rahustamiseks rääkisin, et dipsomaania on siin maailmas ühel mehel üks väike viga, aga et Jaagup Andresmaa, see pealtnäha tõsine ja korralik inimene, et see tegeleb koguni antropohooriaga. Kukkus näost valgeks ja lõi käsi kokku, et sellise rojuga peab veel ühe katuse all elama. Ja unustas mind paugupealt. Jaagup, ole täitsa ätu, ära pahanda, kui mu moor sind kümme päeva ei tereta. Ta on moraali kandi pealt kõigutamatu ja sinu pattude unustamiseks läheb täpselt poolteist nädalat. Tunnen teda. Ära pahanda! Ja ära asjata ta nina alla tüki kah. Ta pidas sinust väga lugu ja pettumus on ränk löök. Tunne talle kaasa...»

«Mis tõve sa mulle külge pookisid?» küsib Jaagup, kes on asja sellise käiguga nõus. «Siis oskan ma ise ka end vastavalt ülal pidada.»

«Sa ei tea, mis see tähendab? Kasvad suureks, saad teada.»

Teele seadmine ei võta kaua aega. Kindral määrab vedruvankri ja rakendab sõiduhobuse ette. Jaagup istub kergesse sõidukisse Dekaaari kõrvale. Väljavahe-

line auklik roobastee vantsutab tundlikku vankrit ja mehed vantsuvad selle rütmis kaasa.

«Igal hommikul kuluks niisugune vankrivõimlemine ära. Raadiost ei tule pooltki seda.»

Suurele teele jõudmisel võimlemine lõpeb. Jaagupile meeldib vankrirataste kõrin laudkõval kruusateel. Niiviisi istuks ja sõidaks lõpmatusse. Kerget sõrki laskva hobuse higitõhn, ergutav liikumise tunne ja rattavõrina rahustav hällilaul on peaaegu parim, mida Jaagup maaelu romantikast oskab ette kujutada. Kust on pärit see alateadlik sõidulust? Kas sellest ajast, kui veel mõistust polnud ja jalad ei kandnud? Kevadel sündinud nääpsuke võis küll juba suvel sõitu saada. Ja rattad kõristasidki oma võlulaulu elava tombukese lihasse ja luusse, veel enne kui mõni inimeste sõna ajurakukesteni jõudis. Jaagup tajub, kuidas praegugi rattalõgin ja rataste hüplemisvärin kruusaterade selgadel temasse kandub, uhkab kehasse ja liikmeisse otse kombatava vooluna. Ja kuulmenahkadeni ei jõua rattamürin ka tavalist rada, vaid sisemist teed mööda, oma konte kaudu edasiantuna.

Vaikiv kaaslane paneb tegevust otsima. Dekaar kougib põuetaskust kortsunud kollakaspruuni oina-nahkse tubakakoti ja hakkab ilmse mõnuga pläru kee-rama.

«Tubakas võib olla, viin peab olema.»

Jaagup ei tee suitsu. Ta laseb silmadel passiivselt libiseda vastuvoolaval teeäärel, kus kruus ja kivimunakad võitlevad kraavist pealetungiva rohuga. Kui unustab ümbruse ja tee, siis libiseb silme ees nagu pruunikashall loor, mustritu ja mõttetu. Kui enesest ärkab, seletavad silmad jälle munakaid ja mulluse taimestiku määrdunud halli kulu. Hea on anduda sõiduhurmale ja ei midagi rohkem soovida; hea on olla kõiksuse tibatilluke kübe.

Jutu alustamised pole tagajärgi toonud. Dekaar on vaikusest tüdinud ja üritab veel kord:

«Küll ülespidi mäe, küll alaspidi mäe, et tolmutpily käib üle päa.»

«Pikk me tee on?» pärib Jaagup.

«Viljandisse kakskümmend kaheksa kilomeetrit, teist tagasi.»

«Kaua me otsa sõidame?»

Dekaar kasutab kaaslaste tähelepanu ära ja hakkab jutukera veeretama:

«Nii kuidas minna. Kuidas keegi... Rannapungerjalt Raadna Madis saatis kord oma Krõõda pealinna tütrele külla. Madis on nagu ikka Madis, aga Krõõt on selle-eest vana käbedus ise. Madis kohmerdas hobuse rakke panna ja sõidutas teise poole Jõhvisse rongi peale. Kui Krõõt vagunisse astus, muutus Madise olemine kergeks, nagu oleks sadul seljast võetud. Mees puhkas, laskis hobust puhata, siis puhkas jälle ise. Nii ta liikus. Kodutee ikka oma nelikümmend versta maad. Maja võti taskus, loomapere naabrinaise hoole all, eit ära: ühegi kandi pealt midagi pakilist ei paistnud. Nii ta sõitis ja oli.

Läheb aega mis läheb, ükskord on ikka koduvärv ees. Loivab vankrist, et värvavat lahti teha, ehmatas end lepapakuks. Krõõt keset õue ja vibutab koodivart. Tal niisugune loll komme emaemast külge jäänud: kui vihastab, haarab koodivarre. Tal vanaema karakter, ainult et vanaema koot oli kurjem sõjariist, sel oli kuuetaoline nui ka veel otsas. Krõõda varre küljest on nui kaduma läinud; viljapeks käib masinaga, koodi parandamisega pole mingit valu taga.

«Kus sa maidaline kooberdasid? Käisid kõik vanad pruudid tee ääres läbi?»

«Sa jo pidid Tallinnas olema... Oma ihusilmaga nägin, et rongis minema tossutasid.»

«Käisingi, aga tütre toa üks oli lukus ja tulin kohe tagasi. Eks teinekord sõida jälle.»

Madis hõõrub rusikaga silmi, et ehk on unenägu; ehk on vankril tukkuma jäänud, ehk on veel teel. Ei aita midagi. Tõe eest, nagu öeldakse, pole pääsu.

Krõõt kädistab edasi:

«Tulen koju, siin ka üks lukus... Kas pidin nüüd Tallinna tagasi leekima?»

«Kuidas sa...»

«Bussiga Mustveesse, sealt kuidagi koju.»

Edasi ajalugu vaikib.»

Dekaar ohkab sügavalt, tal hale süda, kaasinimeste õnnetused ei lähe jäljetult üle.

Jaagup seekord vastab:

«Raadna mehe lugu pole varem kuulnudki; tragi naine.»

«Ah et tragi. Sulle kuluks ka naine ära. Kas oled plaanitsenud?»

Kaaslane vaikib.

«Kosimine läheb suurema valuta, võin isameheks tulla. Magusad viinad ja kõver jutt — ongi noorik käes... Kuule, mulle hakkab mõte meeldima. Saaks pulmas trallida. Tee see nali ära.»

Jaagup kehitab vaikides õlgu.

«Ah et pole võtta? On küll. Aatriumis istub minu vastu selline aster, et lase olla. Valda Kull on tark tüdruk. Ja kus veel biograafia: targa inimese tulevik ja lihtsa lapse minevik. Kolm keskmist tüdrukut klapita kokku, aga ikka sellist partiid ei saa. Juuksed ka brunetid. Näh, silmi ei mäletagi. Kui ära võtad, selline juba söimlema ei hakkaks. Kallistamise õpiks ka pika-peale kätte. Mis sa, hing, siin hädaorus veel tahad? Kui kosja lähed, mina oma soovitus ei keela... Et tüdruk tuleb, seda ma garanteerin. Ta võtab sind kas või tänapäev kõige su teadusliku teemaga. Su teema imponeerib talle. Temast endastki võib ükskord teadlane saada.»

«Ega ma pole teemat keelanud. Ma koguni pakun, et tulgu ka aluste peale teadlaseks, jätku agronoomiamet mõnele teisele. Aga Palli ei taha kuuldagi — jääb nagu on.»

«Näed, klapib. Kaup peaaegu koos. Tema võtaks sinu teema ja su tuleviku ilma sinuta. Aga sina ise oled veel sihuke tubli tükk pealekauba, et loll, kes kauba tegemata jätaks. Valda Kull pole rumal. Ta võtab sind ära. Ega sina ei peagi püüdma. Lase end ainult lõdvaks ja ma ütlen, et varsti on pulmad. Me kõik istume ju aatriumis koos. Kui sinul pole silmi rohkem kui kahepäevasel kassil, ega sellepärast mina pea pime olema. Kogu lahinguväli minu silma all... Lased lõdvaks?»

«Kuhu mul kiiret?»

«Eks, jah, see on ka tõsi. Oi kui hullusti on mõnel mehel kiirustamisega läinud. Tori lähedalt Venni-jaagu Vidrik, noor mees, aga igavene paristus. Rabis-tas kõik oma päevad. Pulmapäeval samuti. Läks vii-

masel tunnil pruudile Pärnust pulmakinki tooma. Linnas kõik korda saanud, jooksis bussile. Aga see, kurjahing, siuhti nina alt minema. Vidrik lippas küll kui semafor käega vehkides järele ja tegi pasunahäält, aga ei midagi. Kodus kogunes sel ajal juba pulmarahvas. Vennijaagu Vidrik polnud mees pikalt mõtlejate killast. Pigistas kompsu tugevamini kaenla alla ja jooksis sama jutiga edasi. Linnast välja Papiniidu mändide vahele, sealt Sindi poole. Kakskümmend kaheksa kilomeetrit. Jookseb ja jookseb, et ehk jõuab kuidagi õigeks ajaks koju. Pruut ootab, tahad ikka teise meele järgi olla. Vehib Vidrik: Sindi, Viira... Hing kurgus. Taali kohal mõtleb viimase mõistuseraasuga, et kui jäta pulmad sinnapaika ja istuks õige kraavipervele maha, puhkaks end välja. Ei istunud, kiirustas. Erutus ja harjumatu maraton kurnasid mehikese viimase piirini. Vaevalt vubiseva hingeraasuga jõudis koju. Pruut ootas lahtisel uksele, pulmalised ta selja taga, kõik kirikusõiduks valmis. Vidrik vennike langes pruudi jalge ette maha ega tõusnudki enam. Jah, ja mõnel on kiirustamisest veelgi hullemini läinud, on eluajaks risti kaela saanud.»

«Nii sa agiteeridki naisevõtmise poolt?»

«Juttu tuli kiirustamisest. Võtma peab paraja tempoga. Sinu juures pole kiirustamise häda karta. Ennem vastupidi...

Või äkki meeldib sulle rohkem Sohari Helsa, Martat ei tahagi? Katseaia heledate juustega Helsa on tükk omaette. Tema tõmbab silmad peale jah. Parajalt prinkis ja pruntis. Mis seda rääkida. Helsa piimvalge õndla välkumine ajab minugi, päästmatult kadunud abieluinimese kõrvad kohisema. Mis põrgu magnet tema kleidivärvlisse küll peidetud on? Tal tarvitseb, reha õlal, haigutades üle õue minna, kui jalamaid lip-paks järele.»

Jaagupi kõrvad õhetavad kevadpäikese ja tuule val-latusest. Dekaar mehike ei teagi, kui hellale pinnale ta jutujärjega jõudnud. Teine veeretab harjumust mööda oma jutukera, aga Jaagup näeb nagu ilmsi Helsa ümaraid põlvi, mis vanaš aias võratalgul okste-lõikamise õhinas puhuti mantli alt kaugele välja vah-tisid.

Dekaar jätkab nagu muuseas, venivalt ja ühetooni-liselt:

«Suvel, kui ta sitskleiti palja ihu peal kannab, ja kui kõhukuplike riide pingule venitab, et nabaauk selgelt tunda, siis käin tast kauge kaarega mööda — et midagi hullemat ei juhtuks.»

Jaagup tahaks muule mõelda, aga silme ees on see talguõhtu, kus ta Helsa juurde koju kobis. «Ei ma saa meesterahvastest mingit lusti,» oli Helsa rääkinud nii igapäevaselt nagu mõnd perenaiste kartulikooremise juttu. «Minu pärast neid on või ei ole. Miks nad peak-sid küll ligi tükkima.» Jaagupki tundis end ühe tar-betu tükkijana.

Dekaar lõpetab:

«Kui häbelikult ta oskab alt üles vaadata, kuigi ise meesterahva pikkune. Ja silmaripsmed on talle andnud ripsutamiseks vist vanatühi ise. Kui selline liilia, kul-lerkupp ja linnupiim mehepoja kodus oleks... Ham-mastest lööb valusa virvenduse läbi, kui mõtled. Seks-apiil.»

Jaagupil kumiseb kõrvus hoopis teine ütlemine, see, mida tol õhtul Helsa Sohar lausus: «Kulla noormees, ei mul ole sinuga midagi peale hakata.» Vaat sulle linnu-piim ja seksapiil — ei ole peale hakata, ja kõik. Just kui Jaagup nii väga oleks tahtnudki ei tea mida peale hakata.

Nüüd on Jaagupi kord midagi öelda ja ta kohmab esi-mese ettejuhtuva mõtte:

«Vahel inimesed ei klapi omavahel, mõttemaailm teine ja üldse...»

«See on jah veel üks valus vigur inimeselaste abielu-asjanduse juures,» on Dekaar temaga kohe päri. «See juhtus juba mineva sajandi lõpus. Rakverest alla, süda-Eesti poole on Pupli küla. Seal elas Lilli Kabrik, maatüdruku punase näo ja saksikult peene olemisega, sest sugulane teenis Peterburis ühe aadlist tegelinski köögis. Lilli läks Peterburisse suurt sugulast vaatama ja kohtas kodus seltskonnas üht linnavurhvi noor-meest, kes departemangus teenistuses. Asi läks selle-maani, et lepitati abiellumises kokku. Tuvikestepaar jalutas kord jälle Neeva kalda peal ja punus tuleviku-unistusi. Seal tõusis tuulepuhang ja tüdruku paber-

lillebuketiga kübar maandus Neevasse. Pealinna poiss oli kaval: rabas oma kroonumütsi peast ja saatis lillepuhna kõrvale. Kaks peakatet ujusid üksmeelselt allavoolu mere poole nagu kaks inimsaatust. Tüdruk, kui sai esimese sõna suust, nõudis, et poiss hüpaku voogudesse ja toogu tema kübar ära. Kus seda tohib kaduma lasta — palju raha makstud, päris ehtsast pealinna poest ostetud. Poiss ei hüpanud ja Lilli Kabrik ei abiellunud. Nõnda peenikese niidi otsas ripub vahel meie saatus, kui tegemist on naistega. Kaks inimest ikka kaks inimest. Küll on mõnikord neist raske üht paari klapitada.»

Vaikus. Üle hulga aja jõuab vankrikörin uuesti Jaagupini. Ahaa, juba vana Loodi mõis. Tee läheb pikalt allamäge ja hobune lisab ise sammu. Paremat kätt jääb pinnalt väike, aga see-eest kõrge metsatukk, kus tasa kohisevad raagus lehised. Suvel mööda sõites vahib Jaagup alati uduõrna okkalooriga kaetud võrakiharaid. Tüvekad puud viivad mõtte kaugetele radadele, lehiste kodukohta. Jaagup teab õieti päris kindlalt ainult üht lehiste sünnimaad — laia Siberimaad, siin- ja sealpool Baikali. Raamatute järgi on olemas ka euroopa lehis, aga kus ta kodukoht, seda pole vist lugenud, või siis pole meelde jäänud. Peaks järele vaatama.

15

Teeme Mõedaku ilusaks — selline loosung oleks täna vana mõisamaja veranda esisel rippunud, kui loosungite komme Mõedakule teed oleks teadnud. Pühapäeva varahommik tõi peaaegu kogu katsemajandi pere tööle, igaüks lööb oskust ja huvi mööda kaasa. Kindral võttis katuste võõpamise endale. Peka Pikkonen tahaks kogu hingest värvipintsli käeshoidmise õigust. Aga Kindral saab ometi kord selle poisiklunni ees kange mees olla ja teatab resoluutselt:

«Poisikesi mina katusele ei võta. Kukuvad veel alla, mine vastuta.»

Peka veidi püstine ninaots fedretähnlike näo keskel liigutab end kohmetult. Poiss punastab ja vaatab abiotsivalt ringi. Kuid oma häbelikkusest ja pikatoime-

lisusest ei saa ta veel sõnagi suust, kui Kindral teise kimbatust nähes püüab oma positsiooni veelgi kindlustada:

«Peka Pikkonen, päkapikkune, päkapikk... eh-eh-heee!» Kindral itsitab võidurõõmsalt ja vaatab tunnustust otsivalt kõrvalseisjaile.

Mõni muigabki, kuid hoopis Kindrali arvel. Peka kõrval võiks just Kindralit ennast päkapikuks nimetada: ta ise on poisist terve pea ja veerandi jagu lühem. Oma kõveratel taksijalgadel tammudes ja pikale Pekale alt üles näkku itsitades tundub ta sel toredal hommikul ilujanulise Mõedaku ainsa ebakõlana. Neile muigajaile pole saladuseks, et põllutööline kannab väikest kadeduseussi katsetöölise seisusesse tõstetud Peka vastu. Pekast töömehele aga ei saa mingil juhul ette heita kasvus kangujäämist, ennem juba aastate vähesust. Teised temaealised löövad veel külas lulli.

Jaagup Andresmaa astub Peka juurde ja teeb sõbralikult ettepaneku:

«Seame seljad vastamisi, vaatame, kumb pikem.»

«Oi jah. Äkki Peka on juba Jaagupi pikkune,» ruttatab laborant Juuta Ülens uut mõtet toetama.

Vahekohtunikke on mitu. Kindralgi ruttatab teiste õhinast haaratuna pikkusi vaagima: astub paar sammu tagasi ja tõuseb kikivarvule. Kõik puhkevad seda nähes naerma. Kindral, taipamata põhjust, kõgistab kaasa, nii et ölad võppuvad.

«Ta on sentimeetri võrd Andresmaast lühem!» otsustab katusevärviija asjatundlikult.

«Pikk poiss jah,» ruttatab Juuta Ülens kinnitama. Ja siis pöördub Peka poole. «Sa söö kõvasti putru, tuleval kevadel oled kindlasti Andresmaast pikem ja kahe aasta pärast Dekari pikkune... Pikkonen Peka, Pikk Peeter. Pikk poiss jah.»

Moraalne võit kuulub Pekale, kuigi pärast asja selist pööret on tema unistus katusevärvimisest niisama kättesaamatu kui isa valgele kitsele korstnapühkija amet. Kindral nii kergesti ei andesta. Kuid see kõik vajub kuhugi kaugemale ühe ülitähtsa asjaolu ees: Juuta, see sihvakas ja ilusate kastanjuuste kahluga Juuta, astus tema, kohmakate pikkade käte ja jalgadega Peka kaitseks välja ja veel kiitis teda! Juuta ütles: «Pikk

Peeter.» Oi, kuidas nüüd tahaks veelgi pikemaks kasvada! Ja südamepõhjani liigutatud Peka ütleb esimesed sõnad sel hommikul, mis tulevad siirast südamest:

«Jah, isa keedab vahel hommikul putru, saab kiiresti. Mulle meeldib rukkijahupuder... kui veel soolast koort silma panna... Söön!»

«Kas sulle meeldib värvida?» taipab Jaagup küsida.

Vastuseks on vaikne peanoogutus, aga see on sama, mis kogu rinnast tulev hüüe. Niipalju Jaagup Pekat juba tunneb.

«Ahah. Tead mis, sa aja homme poisid kokku ja värvige aiapostid ära. Punaseks. Üksi ei jõua ei tea künas. Sa ole brigadir. Ma muretsen värvi ja sina vastutad töö eest. Nõus?»

Liiga palju head ühe hommikuga. Peka satub segadusse ega taipa tänadagi.

«Juuta, hea inimene, tead, mis ma teen?» Jaagup vaatab silmade särades oma tubli abilise otsa ja keegi ei oska arvata, mis kelmustüki ta välja mõelnud. «Ma kingin sulle, heale inimesele, peenratäie lilli.»

Mis selle Jaagupi sisse täna on läinud? Juutale, ja lilli. Päevast päeva on nende kahe teod ja mõtted ja jutud ühise tõsise töö juures nagu paari laulatatuil. Enam asjalikumat vahekorda Mõedakul ei teatagi kui neil kahel, teadlasel ja tema paremal käel. Jaagup aga kinnitab veel kord:

«Kingin sulle peenratäie lilli. Oled ära teeninud. Ma võtan aatriumi akende aluse enda mureks, teen sinna püsilillepeenra. Ja lilled sellele peenrale istutan kõik sinu auks.»

Peka on Jaagupist alati vaimustatud olnud. Küll ta on tark! Mis ta kõik oskab ja... julgeb. Tema, Peka, ei julgeks Juutale ainsatki lilleõit kinkida. Löö või maha, ei julgeks. Aga küll tahaks Juutale kingitusi teha. Peka vaatab peaaegu anuvalt Jaagupile. Midagi erilist mõtlemata kutsub Jaagup poissi appi:

«Tule kaasa, Peka, teeme peenra kahe peale.»

Nüüd oleks paras aeg Juutale öelda, et see peenar on ka minu, Pekka Pikkoneni poolt sulle, kõige armsamale naisterahvale, kingituseks. Aga ei sõnakestki. Läheb vaikides Jaagupi kannul maja taha rohuaeda.

Naispere asub maja lõunaotsa ümber korraldama.

Praegu kasvab päikesepaistes vaid Jaagupi istutatud kaks roosipõõsast ja Dekari korteri akna all vana madal sabiina kadakas. Nüüd tuleb siia väike lilleväli ja kiviktaimla. Pärast juba korrastatakse ühiselt hoonete ümbrus ja kogu rohuaed ning veetakse aiateedele värske liivkate.

Aatriumi akende alt kulgeb rada, mida mööda Peka igal hommikul kodunt tuleb. Kui istutada lilled sellest maja poole, päris seina äärde, siis pole neid aknast vaadates hästi näha. Ühise arupidamise järel leiavad kaks meest, et kõige parem on peenar teha teisele poole rada, viis sammu seinast eemale, siis näeb Juuta ka toolil istudes oma lilli. Peka lippab korraks tuppa, istub laborandi laua taha ja kõõritab kaela pöörates aknast välja. Jah, teeraja kõrvale maasse löödud labidad on hästi näha.

Kamara kaevamine ja umbrohujuurte väljaraputamine igast labidatäiest on tüütu töö. Kui järg istutamise kätte jõuab, läheb asi huvitavamaks. Jaagup on Palli aiast ja siitsamast töölistmajade akende alt kokku ajanud mitmete lilleliikide istikuid. Ta laotab kogu varanduse värskest kaevatud mullale laiali: ühe lille rühm tuleb suurem, teise oma väiksem, ühe lille istikud peenra tagaserva, teise omad ette. Kokku ligemale viisteistkümmend eri lilleliiki. Jaagup paigutab istikuid ümber, peab aru, tõstab jälle teise kohta. Läheb aega, enne kui taimi mulda hakatakse pistma.

«Herra Andresmaa, kust te teate, et niiviisi on lilled nüüd õiges paigas?»

«Tead, Peka — aednikule ei saa keegi ette öelda, et tee nüüd täpselt nii või naa. Aednik peab iga töö juures ise mõtlema, temal on oma silm sirkliks ja nina vinkliks.»

«Kuidas nina saab vinkel olla?»

«See on naljaks öeldud. Aga tõsi on see, et aednik peab tööd hästi oskama. Tema õiendab taimedega, aga taimed on üksteisest väga erinevad. See, mis sobib ühele taimele, ei sobi teisele. Iga uue juurde minnes peab aednik mõtlema, kuidas sellel just kõige parem oleks. Ei saa nii, et võtad kõiki ühe mõõdupuuga. Aedniku enda silm on kõige paremaks kohtunikuks. Silma taga on ju mõistus. Aednik mõõdab mõistusega.

Nii et — silm sirkel — see on aedniku mõistusega mõõtmise, aga — nina vinkel — see on riimi pärast otsa pandud... Sa olid kaasas, kui me Juutaga puukoolis aluseid silmastasime, pungasid väikeste ploompuuvõsude koore alla pistime. Sa ju märkasid sidumisel, et mõni pung oli üsna mullapinna lähedal aluse koore vahele pistetud, aga mõni kõrgemal: nii, kuidas parem oli. Ei saa öelda, et pange kõik silmad kahe sentimeetri kõrgusele. Võib-olla sellel kohal on okses, või on koorevigastus, või muu takistus. Aias õunapuude võra harvendamist nägid: seal iga võra isesugune. Iga võra juures mõtle, millist oksa ja kui pikalt välja võtta ja millist jätta. Silm sirkel ja nina vinkel... Siin püsilillepeenral samuti: mõtle, kuidas lillepuhmad ükskord omavahel paremini sobivad. Iga peenar sünnib isesugune. Mis siis juhtuks, kui kõik maailma lillepeenrad ühesugused oleksid. Inimesed läheksid igavusest hulluks. Aga meie teeme Juutale maailma kõige ilusama peenra, teistsuguse kui kõik seni olnud. Nõus?»

«Oi, kui saaks maailma kõige ilusama!»

«Seda peab püüdma. Teist eesmärki meil ei saagi olla. Ega me ajaviiteks tee, teeme ilu pärast. Aga ilu pärast on inimesed maailmas palju ohvreid toonud. Meie ohver sinuga, Peka, on üpris väike: veidikene higi valamist kaevamisel ja lillerühmade paigutamisel pisut pikemalt plaani pidamist, kui see mõnele moonaka hingega inimesele paslik paistab.»

Ei, Peka ei taha olla moonaka hingega. Juuta lillepeenart on ta nõus kas või kümme korda ümber tegema, kui see sellest ilusamaks muutub.

Jaagup tunneb Pekast heameelt. Algul ta oli sõnatult seisev, kohmakas ja ärahirmutatud linna silmadega poisiloom, kes ei osanud iseenesega, oma käte ega kogu ümbritseva eluga midagi peale hakata. Katsepukooli hoolt ja täpsust sisendavas õhkkonnas, kus iga samm peab olema mõeldud ja kaalutud, on Peka nagu teiseks inimeseks saanud. Täpne töö ja Jaagupi armutu korranõudmine on pannud poisi alateadlikult jumaldama katsepukooli, seda tööd, mis seal tehakse, ja neid inimesi, kes kõike oskavad ja kes ka teda on töötama õpetanud. Jumaldab teisi ja ka ise on enda

silmis tõusnud. Ta on töömees, ja mitte niisama, vaid katsetööline selles aias, kus kõik on teisiti kui mujal maailmas. Iga puunääpsu juures olgu silm sirkel ja nina vinkel. Mitte ainult herra Andresmaal, vaid ka temal, Pekka Pikkonenil. Eks proovigu mõni katsepukoolis herra Andresmaa järel niinega silmi siduda. Kus sa sellega! Lüüakse aiast välja. Seal on täpsust vaja. Aga tema, Pekka, juba oskab ja on täpne. Herra Andresmaa läheb rida pidi ees, pistab iga aluse koore vahele silma ja Pekka seob selle kinni. Herra Andresmaal pole enam vaja ühtegi märkust teha. Pekka juba oskab — silm sirkel ja nina vinkel.

Et Peka Pikkonen pidi ka suures maailmas just Jaagup Andresmaa käe alla sattuma. Esineb selliseid häid juhusid.

«Peka, tead sa, mis lill see on?»

Küsimine vangutab aegamisi pead — ei tea.

«See on idamagun. Kõige suurem magun. Lehed ja varred karvased, peopesasuurune õis leegib mustlaspunaselt, ergult, ja kustub ruttu. Just nagu juhuslik ja tormakas kirg. Tead sa, mis kirg tähendab?»

«Ei.»

«Polegi veel vaja... Aga teadlased on sellele leeki-vale kirepuhangule ladinakeelseks nimeks pannud *Papaver orientale*. Kõlab kentsakalt, nagu papa. Eks ole?»

«*Papaver orientale*,» kordab Peka.

«Tahad teaduslikke nimetusi õppida? Ma siis ütlen kõigi nende lillede nimed... Õie poolest pole see magun mingi papa, ennem juba lopsakas ja meeletu mustasilmne tüdruk. Küllap nimi on pandud tema karvase varre ja kohmakate vanamehelike lehtede järgi.»

Jaagup taipab äkki, et lobiseb poisile hoopiski seda, mida pole vaja. Viimati Peka tõesti mõtleb, et tõsised teadlased on lilledele pannud nimesid selliste kentsakate kaalutluste põhjal. Aga päev on ilus ja peenar töötab tore tulla ning kaevamine tegi keha soojaks ja mõtte kergeks; hea on lobiseda, mis pähe tuleb. Kui Peka peakski lilleasjandusest kõvera pildi saama, saagu. Tal endal ka pea otsas, mõelgu ise edasi.

«See on võhumõök, ladina keeles *Iris*.»

«*Iris*.»

«Tema on oma helelillade õitega ja kitsaste lehtedega kõrk ja tasakaalukas, nagu külm suurilmadaam, kes istub sametkleidis ja vaatab kogu elule häirimatu eemalolemisega. Aga kui mõni julge mees juhtub hästi lähedale astuma ja sügavalt silma vaatama, siis näeb silmapõhjas sooja värelust, lapsepõlvevallatust, igatsust ja õrnust. See sisemine on tal nii peidus, et igaüks ei leiagi... Peka, sa suvel vaata, kas leiad.»

Võhumõök saab koha peenra esiservale teeraja äärde, et kõik möödakäijad paratamatult ta lähedale satuksid; olgu siis julged või arakesed.

«Õnnehein on veidi astri moodi, aga tema pehmed kroonlehed on kitsamad. Õnnehein — *Erigeron*.»

«*Erigeron*.»

«Kas õnn siis ongi selline tagasihoidlik helesinine, kauaõitsev ja mahe, silmale pehme ja eputusteta, veidi naerata, kuid vallatute kõrval peaaegu tõsisena näiv? Sa, õnnehein, ei armasta küll esile tükida, aga ikkagi ihkad üle kõige päikest. Võib-olla mõned üldse ei märkagi sind leekiva maguna kõrval; veel rohkem jääb saladuseks sinu valgusejanu. Paneme su idamaguna kõrvale, kes märkab, see märkab. Ega meie kedagi ninapidi juurde tooma hakka. Eks, Peka?»

Peka kuulab nõutult, siuhkab vahetevahel käeseljaga nina alt ja istutab vaikides, mida herra Andresmaa talle kätte näitab. Herra Andresmaa on teadlane, ju ta teab, mis räägib. Ei ole Peka asi teisiti mõelda.

«Paneme nüüd peenrale hõbedat ja kulda ka. Selle madala hõbedaste lehtedega kadakkaera pistame täitsa teeraja äärde. Sobib? Hõbevalge *Cerastium* on nagu karskus ja süütus ise. Ühetasane, puhas ja veatu; peaaegu kiirgav vaip peenra palistusel.»

«*Cerastium*.»

«Kui silmad sellel hõbehellusel puhkavad, ei saa inime midagi musta mõelda. Peka, tee proovi. Kui vahel halvad mõtted mütsi alla tükivad, siis tule põlvita lille ees, vaata, kas on abi.»

Tea, missugused need halvad ja missugused head mõtted on? Peka arvates on mõttevärk kõik üks ja peaaegu sama. Küllap siiski see on halb, kui vanamees võitassi sahvrisse peidab ja sina mõtled, et kui õige läheks ja võtaks salaja. Ja küllap see on hea, kui keerad salaja

pläru ja isa saab jaole ja sa mõtled, et eks temal ole ehk õigus: ega maksa jah rumalat kommet õppida.

«Peenra tagaseinaks paneme siia kaugemale mehekõrguse kuldvitsa. Tal on uhke nimi — *Solidago*. Kõlab hästi?»

«*Solidago*.»

Kuldvitsal on uhke loomus, hoiab pea püsti. Aga ta pole isekas, armastab omasuguste seltsi. Kui neid laias puhmas palju koos, alles siis märkad äkki tema kuld-kollast värviilu ja erikõrguse sagnarja ladvastiku vormivõlu. Teda võid eemalt vaadata ja ta ei tüüta kunagi. Kuid mõned ei pea seda kullaladvalist ilusaks. Minu arvates need ei oska üldse lilli näha; neile anna leeki-vaid värve ja jorjeni hiiglaõisi, olgu need siis või vaha-paberist kokku keeratud... Kuldvits on uhke, tema ei paku oma ilu karjuvalt. Aga kes juba temast naudingut saab, sellele on paljude teiste lillede saladused kergesti loetavad. Kuldvits on lillearmastaja mõõdu-puuks... Kui teda paarikümne meetri pikkuse hekina aia äärde paneks, siis ei saaks silmi pealt: iga taim oleks seal veidi erineva pikkuse ja ladva kujuga; üks kutsub teist vaatama, teine kolmandat... Ja kui veel tee äärde paari kilomeetri pikkusesse rivvi sättida — siis nad kutsuksid ja sa muudkui lähaksid, lähaksid... Jah, tema meelitab kaugustesse.

Peka on oma Mõedaku juba leidnud, ei tea kuhu kaugemale veel peaks kippuma.

«Nelk, nurmnelk, Eesti nurmede maadligi hoiduv kaunitar, pea püsti tormaja eest peidetud ilu. Sihvakate lehtede ja igatsusi äratava punasilmaga loodulaps. Otsisin teda kaua aega ümbruskonna õuemurudel, enne kui üles leidsin. Kahju neist, kes ei vaevu otsima ja kes oma nurmnelki veel leidnud pole. Ja nõtkes tütarlapse nimi on talle pandud: *Dianthus deltoides*.»

«*Dianthus deltoides*.»

«Mu koduõue muru lill. Temaga võid vestelda murul lamades ja päris lähedalt silma vaadates. Ta pole veel kellelegi halba nõu andnud. Aga igatsusi on äratanud, selliseid, millel pole nime ja mida ei oska kustutada, vahel elu jooksulgi mitte. Nurmnelk, sa ilus ärataja, väike särasilmne nurmeneiu.»

Jaagup ärkab isegi varakult, aga täna teda koputati üles. Ta kargas voodist ja ruttas köögiuksele, mis avaneb aatriumi. Seal seisis rangjalgne mees, vurrud longus, juuksed salkus ja, oh imet, kallid läikima kulunud karvamüts mitte peas, vaid käes: see peab küll suur au olema, kui Kindral juba mütsi peast võtab.

«Tere, kolleeg.»

Kindral tervitab Jaagupit ühtemoodi sellest ajast, kui nad paaris Mõedakut valitsesid. Tookord lahenes küll nii, et Jaagup tehti Pallis allakirjutatud käskkirjaga ainuvalitsejaks, kuni Dekaar tuli ja majandi asjaajamise üle võttis. Kui Dekaar oleks pidanud praeguses olukorras sobivat väljendit leidma, küllap ta oleks öelnud «ekskolleeg».

Jaagup võtab «ekskolleegi» tere vastu ja palub sisse astuda. Külaline istub seni üksi köögis suure ümmarguse laua taga, kuni peremees riietub. Mida ekskolleeg Kindral küll välja on haudunud, et juba enne kukke Jaagupi poole kobib? Peab küll valu olema! Kööki tagasi tulles näeb Jaagup laual pooleliitrit, mis troonib üksi keset suurt tühjust nagu idamaa hirmuvalitseja.

Helde tooja vaatab otsivalt ringi, aga Jaagup ei tule appi klaasi leidma. Hea mõte kipub viltu vedama. Olukorra päästmiseks haarab Kindral pudeli, matsab paar korda päkaga vastu põhja ja kulistab siis otse pudelikaelast endale kurku. Seejärel pakub Jaagupile:

«Võta terviseks.»

On see küll varajane võtmine. Jaagup teeskleb nagu maitseks. Taha teist kohe solvata ja ei tea ka, mis tal südamel.

«Mõedakul nii virka polegi kui sina. Varavalgel jalul.»

«Ma ei maganud hästi; mõtlesin. Viimati panin karviku pähe, et tulen õige sulle külla. Sa nagu üksik, saab juttu ajada.»

Tõepoolest, Kindrali karvutu karvik on jälle pärispaiga leidnud, ainult et toas on ta rohkem kuklasse lükatud; õuemood nõuab silmle tõmbamist. Piibunosu

rändab pigitunud vuntsidesse ja silmisse ilmub mõttevari.

«Mõedaku on üks hea kõrvaline paik, ei siin ole vööraid silmi nägemas ega küla kõrvu kuulamas. Puha oma pere. Ei siin kaeba keegi kellegi peale ega käi kontrollid. Siin rahulik elada ja olla... Sina, Andresmaa, oled noor mees, ega tea paljugi, mis elus peab oskama.»

«Eks siis pea vanemad mehed õpetama.»

«Mis nüüd õpetada või... aga ma lööksin sinuga kampa.»

«Noo?»

«Oota, kuula nüüd rahulikult ära, ega sa ole nisuke niru ega ätu-Riku nagu Dekaar, kes kohe sõimama pistab. Kuula ära. Ma olen vaadanud, et sa tasakaalukas mees, ei vea alt. Sul seal katseaias õunapuid ja ploompuid, neil ilusasti õisi küljes. Sul katsevärk, ega saak ole arvel. Teeme sügisel otse. Mina realiseerin. Käin Viljandi turul — vana vuntsidega mehenäss, kes minu kaupa ikka uurib. Kui vaja, eks ütlen, et oma aiamalt. Omavahel — pooletera peale. Nõus?»

«Ma kuulan, nagu sa soovitasid.»

«Jah, ja veel need ploomitaimed. Su laborant, see Juuta-tüdruk...» Kindral teeb katset omamehelikult silma pilgutada, aga see sünnib nii kohmakalt, et karugi saaks paremini. «Juuta-tüdruk rääkis, et sügisel müüte katseaiast ploomitaimi. Et olete neid katsumise pärast paakinud ja mis õnneks läksid, need müüte nüüd maha. Olla ikka muidu päris taimed: paagitud ja puha, päris kultuurilised, ainult et katsumise pärast tehtud ja sellepärast pole arvel. Et põletate ära või müüte maha, oma asi, keegi aru ei nõua. Aru pidavat andma ainult selle eest, kuidas katsumisega läks. Vis-kate read paberile ja asi ants. Teadus tehtud, ja kellegi pole rohkem asja.»

«Kuule, vana vuntsidega mehenäss, sul see teaduse tegemise sehvõ põhjusemõtteliselt nii selge, et hakka või tänapäev teadlaseks.»

«Eks ta ole, aga ma rohkem juhtivale tööle harjunud.»

«Nii et Dekaaari asemele?»

«Noh, jah, see oleks teine lugu... Need ploomitai-

med ma võtaksin ka enda hooleks. Samuti pooleks... Või kui sa arvad, et Juuta-tüdruk... eks võiks ju ka kolmeks teha. Palju neid on?»

«Seda sa siis veel ei teagi? Ma võin nüüd su nõu järgi teha ja isiklikult nad maha müüa, sina aga pühi suu puhtaks. Ja pärast pole midagi öelda: sa ju ei tea, kui palju neid on. Mine loe üle.»

«Ega ma sind kahtlusta, oled aus inimene, ma tean. Minu seljataga sa nüüd ei lähe tegema, mind kuivale ei jäta. Ega igaüks oskagi neid lugeda. Vaatasin, ei saanud mina aru, kus reas sul õunapuud või kus ploompuid, kus paagitud või kus seemnikud.»

«Ohoo, sa oled kõvasti arenenud. Juba tead, et on «seemnikud» ja on «paagitud» puud. See ju kõrgem teadus. Kust sa kuulsid?»

«Juuta-tüdruk õpetas. Kes äri tahab teha, sel peab asjast pilt olema. Lähed paakimata seemnikut kultuurilise pähe müüma, kukud petturite kilda. Ostja petmise eest võib miilitsaga orki lennata. Eks sina annad aiast need õiged kätte, küll mina müün. Ma usun sind, ega sa valesid anna. Ja ostjatele ütlen, et üks teadlane päris kiitis neid taimi. See mõjub. Ega ma sind sisse räägi. Ütlen, et oma aiamaal kasvatasin, et väike Mitšurin või nii. Kuuldavasti olevat ta ise ka eestlane olnud.»

«Kes?»

«Mitšurin ikka.»

«Ahaa, siis muidugi. Nii et temagi aitab sul äri ajada?»

«Eh-eh-hee,» mekutab Kindral heameelest naerdä. Andresmaa ikka hoopis teine mees kui see... Ah, mis tast meelde tuletada.

Jaagupil hakkab kuidagi kahju inimesest, kes istub juunikuu esimese päeva varahommikul tema köögis ümmarguse laua taga ja heameelest krõhvitseb paksuks kasvanud sõrmeküünega läkiläki all hauduvat kukalt.

Kui külaline lahkunud, astub Jaagup aatriumi. Teised kolm on juba kohal. Dekaar pajatab naisperele midagi õpetlikku.

«Teate, milline näeb kuritegu seestpoolt välja?» ässitab Dekaar uudishimu. «Okkiline nagu siiliselg.

Olin praegu aidas ja oma silmaga nägin. Seal seisab püsti üks mõisaaegne viinavaat. Pealmine põhi on tal ära ja hobusekaeru poolenisti täis. Vanasti käidi küüdi-korras mõisa piiritust Riiga viimas. Pikk talumeeste reevoor sõitis mitu päeva läbi tuisu, pakase ja sula ja lõrtsi. Nii kuidas kunagi. Eks katsuge pakasega päevade kaupa vooris istuda. Igav ja külm ja aega kõik-sugu vigureid välja mõelda. Küüdimehed mõtlesid endale sooja ja lusti välja. Piirituse vedamise aamid olid üleni tammepuust, ühes põhjas oli prundiauk täitmiseks-tühjendamiseks. Sellel, mis meie aidas pensionipäevi peab, on kaksikümmend seitse vitsa peal. Koorimata kasekepid on lõhki aetud ja vitsteks painutatud. Koid pole neid siiani puutunud, kuigi kasepuu on nende maiuspala. Nähtavasti tünnil viinalehk tänapäevani juures ja koid hoiduvad hirmuga eemale.

Tihedalt üksteise lähedale löödud kasevitsad teevad tünni kenasti ristivöödiliseks ja muidugi hoidsid omal ajal teda lõhki minemast. Tugev tünn. Aga needsamad vitsad varjavadki valskust väljastpoolt. Need taevasokud ja takjatihased külitasiid reel viinavaadi kõrval, koksisiid ühe vitsa sentimeetri võrra tagasi ja puurisiid peenikese oherdi või vindlaga aega-olles auku tamme-lauda. Kui auk sees, polnud vaat enam kitsi, tuli tugevamini kui mahlakasest. Aga mahl oli selline, et võttis või laulu valla. Külmast polnud juttugi. Hoiti pude-lit nii kaua nire all, kuni täis sai, siis löödi augule peenikene puuork ette. Tihedalt löödi kinni, et lekkima ei hakkaks. Pealt siluti noaga ära ja kasevits nihutati vanasse paika tagasi. Juhtunust ei jälgegi.

Varu otsa saanud, tehti operatsioon teise tünnivitsa varjus. Vinnal alati kaasas ja vooris aega küll, milleks paastuda. Voor voori ja aasta aasta järel, kuni kõik vitsaalused läbi puuritud ja punnikesi täis taotud. Tünni sees aga tikuotsad püsti, nagu oleks mõni villa-kraasi meisterdama hakanud. Aga kes seda teadis, tünnil põhjad ees, keegi ei saanud sisse vaadata. Tünn püsis ja mehed pidid ikka kauem ja kauem aega raiskama sobiva platsi leidmiseks ta turjal.»

«Kui suur see tünn on?»

«Meie aida oma mahutab viisteist puuda kaeru.»

«Me tahaks näha,» kibeleb Valda Kull, kes istub

Dekaari vastas ja saab nõnda esimesena osa kõigist tema pajatamistest.

Valda vaevab teinegi küsimus: mis salapärane Viljandis kõik Dekaaril eile oli?

«Räägi jah, mis Viljandis nägid,» on ka Juuta Ülens pärimas.

«Pool linna käis silmad kinni ringi.»

«Mis sa ajad!»

«Ma ise ka algul imestasin. Aga pärast tuli välja, et kohvikus olid moonisaiad.»

«Sa ka kohvikus käisid?»

«Ei. Ja veel üks teine mees mitte. See, kellega juttu puhusin: ta ei pigistanud ühtki silma kinni... Prokurör kutsus välja. Mõedaku osakonna juhatajaid on Eestis ainult üks ja teda tahetigi ametimehe silmaga üle vaadata. Kuna ainult üks, siis tuligi minul minna. Teda huvitas Mõedaku põrandaalune aktsiaselts «Saeviil ja Vana Voolik». Ta päris, et kas peab selle aktsiaseltsi väikese täiendusega aktikaantele kirjutama — «Kriminaalasi «Saeviil ja Vana Voolik»». Et siis olla asjalool nagu seaduslikum ilme, või nii. Mina vastu, et aktsiaselts on ülesande täitnud ja kuulub likvideerimisele, et kaust kaotab oma mõtte: mis on üks kaust ilma aktsiaseltsita. Lõpuks kippus nii, et mina uskusin teda rohkem kui tema mind. Lubas siiski asja veel uurida. Küllap teil kolmel tuleb tema juurest läbi käia.»

Näha, et Dekaaril süda vaevab. Kui selline kaust tööpoolest kirjutatud saab, siis trellid paistavad.

Aktsiaseltsiga on jah asi nagu ta on. Ega Dekaar üksi, küllap teiste majandite juhtijadki nuputavad, kust neid asju saada, mida saada pole. Mõedakul veel tsipa hullem kui mujal. Siin suured aiad, mis nõuavad eri hoolt ja erilist inventari. Vana hobusevankriga vee-tav mootorprits näiteks on igal kevadel hädasti vajalik. Temata peaksid õunaussid aias pidu ja kärntõbi teeks viljad laiguliseks. Aga sel vanal ja väarikal tööriistal oli sisemine viga: kolb mõranenud. Saksa marki masin, uut kolbi ei kusagilt võtta. Oleks vaba raha, võib-olla siis kuidagi... Sellesama pritsi voolikud olid läbi iganenud, aga poes pole. Taimekaitsepritsimiseks vaja vasevitrioli — jälle poes pole. Metsalõikuse saag

ja viilid — ei kusagilt võtta. Oleks vaba raha, võib-olla siis kuidagi...

Jaagupi ja Kindrali kunagine rangiostmine Pahuve-rest oli naljamäng nende uute murede kõrval. Siis oli pood ja kaup ja kviitung — enam ametlikum ei saa asi ollagi. Aga nüüd: kaup on, kuid poodi pole. Pole poodi, pole kviitungit. Pole kviitungit, ei võta raamatupidaja sind raha asjus jutulegi. Dekaar tõmbas mõnikord viimase häda puhul raamatupidajale kriipsu peale ja toimis omal käel. Tegi musta kassa, nimetusega «Saeviil ja Vana Voolik». Kuigi kassa oli must, tehti kõik seadust mööda, kuivõrd ebaseaduslikku asja üldse saab nõnda teha. Asjaajamine käis nagu riiklikus majapidamises: kõik musta kassa rahalised operatsioonid said salajases kassaraamatus kinnitatud kahe allkirjaga, direktori ja kassapidaja omaga. Musta kassa või aktsiaseltsi direktoriks oli Dekaar ja kassapidajaks Valda Kull. Asja teadsid veel Jaagup Andresmaa ja Juuta Ülens.

Kõik käis ranges korras. Portsjon õunu müüdi turul ja raha kanti kopikapealt aktsiaseltsi tuludesse. Kui keegi hankis kolvi või saeviili, siis sai kopikapealt ära tasutud ja mustas kassaraamatus kulude osas allkirjadega kinnitatud. Kassaraamat klappis alati ja kopikatki asjaosaliste tasku ei veerenud. Praegu näitab kassaseis mõnesaja rubla sularaha ülejääki.

Saag ja viil said järjekordsel inventuuril majandi arvele võetud. Majandi raamatupidaja imestas: mujal kantakse inventuuriaktiga asju maha, aga meil tekib neid iga aktiga nagu õhust juurde. Dekaar rahustas ta ära ja asi edenes kuni tänaseni, õieti eilse reedeni.

«Kes küll võis haisu ninna saada,» arutab Dekaar pika sammuga põrandat mõõtes. Seda pole ta kunagi teinud. Oma jutud on ta siamaani ikka laua taga istudes öelnud. «Kes? Kas siin pole Kindrali käsi mängus? Aga kust tema teab?»

Jaagupil välgatab mõte — ehk Kindral kasutab Dekaaari kimbatuse perioodi ja püüab nüüd tehinguid läbi viia, mida Dekaar muidu segamas oli. Kuid Jaagup jätab selle esialgu enda mõelda. Ta hoopis küsib Juuta Ülensilt:

«Kas sa koolitasid Kindralit? Ta tunneb meie aia

vastu huvi ja teab juba, et meil on nii seemnikud kui ka paagitud ploomipuud.»

«Käis paaril korral aias. Muudkui päris: mis see ja mis see on; milleks see ja milleks too? Nagu uni käis kannul.»

Aga Dekaaari ja Valda asi on tõsine küll. Koolivend Elmar Samlik rääkis, et Mullutul läksid kolm meest kinni ühe kesiku vahetamise pärast; mis küll siinsest loost välja tuleb? Jaagup tunneb kõhukoopas ebameeldivat pigistust. Dekaar on täitsamees, kui nüüd selle näruse sõjajärgse majapidamise pärast... Ah, halb mõeldagi.

Nii süngel laupäeva pole Mõedakul kaua olnud. Aga elu veereb edasi ja saun köeb nagu tavaliselt. Dekaar ise näib kõige vähem muret tundvat. Kui saunamineku aeg käes, esineb ta Jaagupile nagu mullu ja muistegi, matkides Kundru vallakeskuse kunagist tuletõrjeülemat:

«Miiskond! Minnu järrel ümber... apteegi nurga, taktsammu... marss — tararam-pampam-tararam-pampam...» ja marsib aatriumist välja.

Dekaar on endist Kundru valla tuletõrjeülemat Taavet Tatermaad mitut puhku kiita jõudnud: mees, kes korda oskas ja rivi tundis ja kes igas asjas ise nina-meis oli. Just ninamehena seadis Dekaar Taavet Tatermaad endale ja teistele eeskujuks.

Saun paneb paljut unustama. Dekaar ajab lõbusat saunajuttu, kui Jaagup lavale ronib ja end istumiseks seab. Jutt katkeb poolelt sõnalt, sest Jaagup patsatab robinat ülalt alla, nagu valge välg. Astmelauad rooskavad selja marraskile.

Dekaar ei püüagi naeru pidada:

«Kui põlved nõrgad, ega tasu igale poole ronida.»

Jaagup kobib põrandalt ja katsub valusat selga. Dekaar aga ronib omakorda lavale endist tuletõrjemarssi ümisedes. Ja temagi leiab end äkki ligekülmalt saunapõrandalt. Aga ta ei tee teist nägugi, nagu oleks see sadamine kõige tavalisem saunaprotseduur. Istub põrandal, vaatab nagu ootavalt üles ja sõnub endamisi:

«Laud veidi liuhka ja mehi tuleb kui katapuldist.»

Kaks saunalist seisavad nõutult ja hakkavad siis üksmeelselt täiest häälest naerma.

«See pole õige asi,» arwab Jaagup, «kuidagi libe oli.» Kondine kaaslane aitab lava takseerida ja avastab:

«Saunalava on sisse seebitatud. Kelle töö see jälle? Kas Kindral? Miks ta ise saunas pole?»

«Ei tea midagi. Ta hommikul ei jäänud minuga põrmugi rahule,» kahtlustab ka Jaagup. «Käis külas, aga me ei saanud kaubale; tahtis nüüd kätte tasuda. Nii et see kingitus oli mulle adresseeritud. Sa võtsid minu osa küljest, anna nüüd tagasi.»

«Paistab küll, et Kindrali käekiri, ja läheb kokku ka tema deviisiga — igauhele tema teenete järgi. Sul, Jaagup, on siis ka juba Kindrali juures arve avatud. Hakkad saama, kui saanud pole.»

17

Juulikuu on suveharjakuu. Lõpevad viimased kevademärgid; põllul märkad esimesi sügiseaimeid. Kadunud on kevadine lopsakas kasvulust, loodus on muutunud nagu mõtlikuks: okstel ja viljapeades küpsevad järglaspõlve idud, mis nõuavad aplalt elumahlasi. Vana põlvkond tõsineb ja kainestub igakevadisest meeletust päikese poole tunglemise lustist, seisatub ja annab oma mahlad uue põlve heaks. Sügis peab pidu tulevaste auks. Põllumees viib terad hellalt salve, jättes kõrred surmale. Selles on sügise õnnistus ja sügise nukrus. Aednik kogub õunad ja puu ise loobub lehestikust. Lehtede töö on tehtud: need vaikivad töömehed valmistasid end unustades roogasid kevadepillerkaarile, jäid tagasihoidlikeks, et õied seda enam ehituina näiksid. Ebel õis andis õuna, mis inimeste silma ja suud hellitab, töökad lehed kõdunevad hääletult, olles veel surres maapinnal külmakaitseks juurtele. Selles on sügise rõõm ja traagika ja üllus.

Ja kaduvaid jooni kevadest ja esimesi teateid sügiselt sisaldab eneses juulikuu, kõige suvisem kuu kõigest kaheteistkümnest. Kõige rikkam kuu sellele, kes looduses rohkem näeb kui ainult rohelist värvi, kellele roheline pole lihtne vööp või taust, vaid mustmiljon klorofüllitera, mis on orgaanilise maailma saladuse üks algrakk. Ilma klorofülliterata poleks inimestki,

olgu ta nii mõistuslik kui tahes. Klorofüllitera töötab taimeriiki, selle kaudu ka loomariiki ja nende mõlemate kaudu inimkonda.

Looduse rohelus pole võõp — seda tunnetab Jaagup Andresmaa juba alateadvuses. Temale annab loodus palju rohkem kui ükskõik kellele siin Mõedakul. Loodus pakub rõõmu, töö looduses seda kahekordselt. Jaagupile on loodus ammutamatuks saladustesalveks, kuhu tahaks sukelduda hästi sügavale, et neid sealt enda ja teiste jaoks ikka rohkem ja rohkem päevavalgele tuua. Täpsemalt öeldes on selleks väljavalitud saladustesalveks tema katseaed, tema mõtete kuningriik, kus mõtleva olevuse vaimu- ja lihasejõud võitleb tõrksalt tummade looduseadustega, et ületada nende passiivne vastupanu ja kergitada veidigi saladuskatte äärt.

Jaagupile ei oska külge mõelda ühtki teist temale nii lähedast ametit kui see, mis teda Mõedakul kinni hoiab. Olla looduses, teha, mis mõttesse tuleb ja mida suudad; olla peaaegu osa loodusest ja seejuures tunda end just mõtleva osana sellest mõistatuslikumast mõistatusest. Olla mitte üksi ja sihituna ja äratõugatuna ja nälginuna, mida paljud looduseuurijad paljude aastasadade sees on tunda saanud. Olla abilistega ja rahaga ja teadmisega, et sinu töö tulemusi oodatakse, vajatakse, toetatakse. Seejuures olla ilma käsuta ja keeluta, olla oma ideederiingis. Päril algul oli ainult nõuandeid, aga nüüd on needki väheseks jäänud. Mõedaku on eemal kõigest karest ja tühglemisest. Mõedaku oleks nagu ideaalne paik seisva vee kogunemiseks, aga Jaagup pole sündinud madalal ujumiseks ega soojas sogas mõnulemiseks. Tema sünnipärane rahutu otsijakirg on õnnelik juhul kolka-Mõedaku jaoks ja väike üksildane Mõedaku on avaramaist avaram värv teaduste juurde Jaagupi jaoks.

Tuleb ette selliseid häid juhuseid.

Juulikuu, see rikas, suveharjakuu, toob puukooliaednikele kaasa tähtsaima toimetuse. Kuu lõpukümnel hakkavad Jaagupi käed kihelema, ta otsib välja sirgeteralise silmastamisnoa, millel luust luda sabaks. Ihub luisul, proovib tera sõrmel ja väljast toodud vitsaraol. Silmastamine on kõigi puukoolitööde keskpunkt ja sil-

mastamisoskus kõigi puukooliaednike hinnatu varandus. Juulikuu lõpus lööb Jaagupis välja puukooliaedniku südastuvine kihk — oma kätega ja terava noaga anda metsikuile puuvõsudele kultuurne pung, anda puukestele uus ja helgem elulugu, sünnitada oma käega uuenäoline taim. Kümned, sajad, tuhanded, sajad tuhanded uued taimed. Iga aednik, kes töötab armas- tab, on tundnud seda suvist loomiskihku, oma käe järgi taimede ümbermuutmise hasarti, võimutunnet kuuletava looduse üle. Silmastamine sisaldab aednikutöö võlu, loomingut ja raskust. Silmastamist võiks kogu aednikutöö sünonüümiks võtta. Kes on silmastanud, see on aednikurõõmust osa saanud — igaüks sel määral, mil määral ta üldse tööst võlu leiab.

Jaagupis võistlevad teadlane ja aednik; heas mõttes võistlevad. Aednik tunneb silmastamishasarti, teadlane jälgib kainelt, kuidas üks või teine puuvõsa sellele tööle allub. Aednik ootab järgmisel suvel silmadest ilmuvaid jämedaid võrseid, et neid pilgu ja käega helitada, teadlane mõeldab masinliku täpsusega iga võrse pikkust ja jämedust.

Juba nädalapäevad käis Jaagup Andresmaa katsepuukoolis kontrollimas, kas koor on silmastamiseks küllalt lahti. Ploomipuudel saabub õige silmastamisaeg varem kui õunapuudel. Kontrollimisega oleks toime tulnud ka laborant Juuta Ülens. Kuid Jaagup tahab kõikide pookealuste kõiki vigureid ise kogeda. Tema aednikuvaist võib puudega otseses kokkupuutes mõnikord rohkem anda, kui laborandi korraliku käekirjaga päevikuisse kantud kuupäevad ja sirged arvudetulbad teadlasele-analüüsijale annavad.

Täna on see pidulik päev, mil võetakse silmastamisnoad ja pärnaniinekimbud ning minnakse katsepuukooli ploomi seemikaluste ridade vahele küürutama. Jaagup võtab esimese rea, Juuta Ülens teise. Jaagupi järel seob pärnaniinega silmi heledapäine Helsa Sohar ja Juuta järel oma kohmakavõitu käsi häbenev Peka Pikkonen. Kõige rohkem lusti pakub päev Jaagupile ja Pekale. Jaagupile silmastamine ise ja Pekale Juutaga koostööamine. Õhtuks on aga kõigil neljal seljad harjumatu kummardumisest ühteviisi haiged.

Esimestena saavad Jaagupi kätt tunda liivakirsipuu

seemikud, need ministeeriumimehe lootuselapsed. Seni on nad end katsepuukoolis üleval pidanud päris korralikult. Kuigi seemnelt kõige väiksemad, kasvasid liivakirsipuud esimesel aastal niisama jõudsalt kui teisedki ploomipuu alused. Esimese suve sirgusid seemikud alustekoolis ja tänavu kevadel istutati juba siia istikutekooli, et nüüd suvel silmastada. Ploomipuu aluste tavaline elualgus. Tubli, väeti liivakirsipuu, et teiste tugevamatega sammu pidasid. Nii võib sinust tõepoolest õige abilise saada. Aedniku kogenud käsi tunneb, et liivakirsipuu seemikute koor on ilusasti lahti, töö läheb nagu mängides. Pealegi on koor päris õhukene, mis samuti teeb silmastajale meelehead. Katsepäevikusse registreeritakse koolipapa asjalikkusega kaks korralikku hinnet: koore lahtisus — 4 ja koore paksus — 4. Ole edaspidi niisama tubli ja su juurte tulevik on meie aedades ploomipuude all.

Järgmine rida kuulub laukapuule. Kõrvuti on read Lääne-Euroopast ja vennasvabariikidest pärit suguvendadele. Lääne-Euroopa laukapuu ei taha meie karmi talvega harjuda, pakane teeb vahel juba puukoolis juurtele liiga. Vennasvabariikide mõned laukapuuvormid aga käituvad peaaegu niisama hästi kui külma trotsiv liivakirsipuu. Aednikutöö mõttes on nende koor ka käepärane, teenib samuti hindeks kaks nelja. Kui laukapuust peaks asja saama, siis just vennasvabariikidest sisserännanuist.

Kreegipuu seemneid tuli Mõedakule kokku Saaremaalt, Kaalist, Haapsalu kandist, Pärnust, Mõedaku enda ümbrusest ja mujaltki. Küll see on üks kirju perekond! Ei ole ükski teine aluserühm teadlase silma all nii hullusti end üleval pidanud. Ühe emapuu järglased on väikese kasvuga — kuidas sa neid silmastad. Teised kasvavad küll tublilt, aga nende koor on paks ega paindu hästi, teeb silmastamise tüütuks ja aeganõudvaks. Kolmandate koor on parasjagu õhukene, aga nende koore lahtioleku aeg jääb nii lühikeseks, et raske õiget aega tabada. Hooletu aedniku võib ninapidi vedada: käis kontrollimas — koor kinni, läheb paar nädalat hiljem uuesti — ikka kinni... Aga koor jõudis vahepeal juba veidi lahti olla ja uuesti kinni minna. Ja aednik, vaene mees, võib nüüd iga päev virgalt

kontrollida, kogu suve ja sügise läbi kuni mihkclipäevani välja, aga ei leiagi koort lahtisena. Selliseid viguriväntasid kohtab kreegi vallatus perekonnas.

Kevadel puukooli istutatud seemikud pole õiget kasvuhuugu kätte saanud, nähtavasti ei juurdunud hästi. Ega see silmastamise tulemustele head tee. Küll on viljapuud maailma loodud! Ja kirjandus veel kiidab kreegipuid, peab Eestis täiesti arvestatavaiks ploomialuseiks. Mine siis võta kinni, kus tõde on!

Ei Mõedakul loe varasem iseloomustus midagi, siin kirjutatakse igale alusele ükskord uus atestaat, objektiivne ja põhjendatud. Kreegipuu seemikud saavad koore paksuse hindeks 3— ja koore lahtioleku hindeks 3. Selles osas kõige kehvemad koolikasvandikud ploomipuu aluste seas. Kodumaine kreek, kuidas sa end Mõedakul ülal pidada ei oska? Selliste hinnetega lendad Jaagupi käe alt varsti aia taha. Püüa end edaspidi parandada! Kahju ikkagi, vana tuttav ja seni Eestis üheks kindlamaks alusekandidaadiks peetu.

Haraline ploomipuu on Jaagupile veel puukoolipäevilt vana tuttav. Katseridades ta ei üllata enam, hinne hea ja hea. Ainult see nõrk külmakindlus. Juhtub mõni kurjem talv tulema, mida haralise ploomipuu juured siis teha võtavad? Osa seemneid saadi Eestist mõnelt üksikult vanades puukoolides ellujäänud emapuult. Võib-olla need on meie kliimaga rohkem harjunud ja peavad vastu? Või osutuvad tugevamaiks Ukrainast saadud seemnete järglased?

Viimaseina võtab Jaagup Andresmaa ette ploomipuu kultuursortide seemneist kasvanud võrsed. Ünapuude juures on tavaline, et kultuursordi seemneist kasvatatakse pookealuseid. Mitmed puukooliaednikud pole aga sellele tulnud, et ka ploomipuu kultuursortide seemneist võiks aluseid kasvatada. Küllap taolisel mööda vaatamisel on oma põhjused olnud. Ehk peeti kalliks ja tülikaks nende seemnete kogumist suurel hulgal? Kreegi seeme oli väiksem, teda oli lihtsam koguda ja pealegi tuli odavam. Nii võetigi aluse materjaliks poolmetsiku kreegipuu, mitte aga ploomipuu kultuursortide seemikud. Ilmselt loeti kultuursortide seemikuid veelgi külmaõrnemaiks kui looduslikke ploomialuseid. Ja mine vaidle vastu — nii see loogiliselt peakski olema.

Puukooliaednike seas väljakujunenud arusaamiste kiuste kogus Jaagup mitme kultuursordi seemneid ja külvas katseisse maha. Seemnete hankimine ei tohiks tulevikus ülesaamatu raskus olla, kui seemikud muidu peaksid alustena läbi lööma. Võiks näiteks kaupa teha konservitööstustega, kes neile müüdnud ploomide seemned puukoolile tagasi annaksid. Mis puutub külmakindlusse — ega teadlane saa juba enne katse alustamist selle lõpu ees värisema lüüa. Näidaku tulevik nende külmakindlust. Kui kõik kultuursortide seemikud langevadki ükskord pakase pärast välja, eks siis saa kindla sõnaga öelda, et nad ei sobi alusteks. Aga seni kuni pahandust pole olnud, loodab teadlane ka mõne kultuursordi seemikjärglasist aluseid teha. Vähemalt «Liivi kollase munaploomi» seemneist kasvanud järglased ei tohiks sajabrotsendilist pettumust valmistada. See on meie tingimustes kasvanud ja päris pakasekindel. Pealegi tahab ta õite viljastamiseks teise sordi õietolmu, mis peaks seemnete ja seemikute elujõule hästi mõjuma. «Liivi kollane munaploom» on meie kliimaga ja mullaga nii kohanenud, et paljuneb aiaäärtes juurevõsundeist nagu mõni poolmetsik kreeni- või kirsipuu. Peaaegu looduselaps. Tema algkodu pole ka teada — öeldakse, et rahva aretatud sort. Üks talvekindlamaid kultuurploome. Kas tõesti läheb julge unistaja lootus luhta? Kas «Liivi kollase munaploomi» seemikjärglased ei anna head alust? Kas tuleb õnnestumine või läbikukkumine?

Praegu, silmastamise eäs, on kultuursortide seemikud korralikud, pole midagi ette heita. Ent kogu katseteseria on alles ees.

18

Kordaseatud vana suur õunaaed eksitab vahel suurelt teelt Mõedakule mõned ekskursioonid ja aiahuvilised. Kuid Jaagup Andresmaa katseaed, kus hakkab sündima vajalik ja laia haardega kavandatud teadus, ei kuulu nende juhuslike külaliste huviorbiiti.

On siiski kaks külalist, kes aeg-ajalt põikavad Mõedakule just elluastuva pookealuste katsepuukooli pärast. Kõigepealt akadeemik Keerd, kelle fantaasia ja

julgus aitasid teaduses kogenematul Jaagup Andresmaal juba päris algul õige katseteema ja kindla uuri-
missihi leida. Akadeemiku abi algul ja tema vaikiv, kuid julgustav tunnustus hilisemal ajal on Jaagupile teadlaseüksinduses vist küll kõige rohkem tuge pakkunud. Kui juba nii palju näinud inimene asjasse usub, ei siis saa päris läbikukkumist karta. Sellise peaaegu lapsiku mõttega on Jaagup ennast kinnitanud, kui katsete lõpp tohutu kaugena paistab ja ebameeldiv salahirm tuleviku ees unerahu häirib.

Teine, hiljem tekkinud külaline on ülikooli kandev jõud Roomet Tartust. Roometit peetakse helgeks peaks ja tubliks teadlaseks ning ta ise austab ka ainult neid, kelles tarkusesädet märkab. Andekas inimene on tema nõrkus. Kes aga tema hinnangu järgi allapoole musta joont langeb, see ei tarvitse enda olemasolu teadlaste peres kadestada. Lollusega kohtumisel kaob Roometi soliidus. Alasti lollus aga võib temast teha valimatute sõnadega sõimaja. Ja ikkagi peetakse Roometit targaks teadlaseks.

Mõedakul tõsiselt asjasse süvenenud ja rahulikult töötav Jaagup Andresmaa on heas mõttes Roometi huvi äratanud. Pallis on nii mõnigi mees hämmelduses: mida Roomet sellest vaiksest keskharidusega töömehest leiab, heast puukooliaednikust, aga teadlasena siamaani ei mingisugust häält teinud Jaagup Andresmaast. Roometi vaist inimeste hindamisel on üldtuntud. Kui seda vaistu uskuda, siis peab ka Jaagupis sädet leiduma.

Nii või teisiti, aga kahe kõrge külalise visiidid loovad Jaagup Andresmaa töö ümber ootuse õhkkonna.

Täna on Roomet järjekordselt Mõedakule sattunud. Tuli õhtu eel, käis puukoolis ja nüüd istub aatriumis koos Palli katsebaasi partorgi Peeter Obriku ja Mõedaku mehe Pärni-Richard Jürihaniga. Kõik kolm on sõjavelled.

Palli pole Mõedakust teab kui kaugel, aga Peeter Obrikut näeb siin harva. Tal Pallis tööd palju; peale selle tuleb veel valla aktiivis kaasa lüüa ja maakonna parteikomitee ülesandeid lahendada. Ta on kroonilises ajahädas. Ja organisatsioonilistes küsimustes on partorgil Mõedakule asja vaid Pärni-Richard Jürihani

juurde. Telefon aitab hädapärased jutud ajada ja keegi ei mõtlegi, et Peeter Obrik peaks isiklikult tihedamini Mõedakut külastama. Täna on ta siin tänu Roometile, kes ringsõidule kaasa kutsus.

Aatriumi oma rahvas pole ka veel lahkunud, kuulatakse külaliste juttu.

Sõjasündmusi meenutades ja teaduseelust rääkides on Roomet hoogu sattunud. Juba on ta oma mälestustes jõudnud sõjaeelsesse aega, millal ta noore lootustandva teadlasena kodu- ja välismaal oma kvalifikatsiooni tõstis.

«Tookord sai Saksamaal mitut masti teadlasi nähtud. Mina sattusin tuntud bioloogi professor Kelleri juurde. Ta oli lõunasakslane, vürtemberglane. Mul vedas, juhtus arusaaja ja teisi ka inimeseks pidav teadlane. Andis jõukohast tööd ja lubas teemat valida. Oli viljakas teadlane ja töö tema juures andis palju.

Tal oli kombeks hommikul hiljem tööle tulla. Sammus siis läbi katsekasvuhoone, kus kaastöölised askeldasid igaüks oma ülesande kallal. Professor Keller peatus kõigi juures ja vahetas mõtteid. Edasiliikumisel ühinesid kaastöölised temaga, et kuulda, mis naabri juures räägitakse. Lõpuks sammus professor suurest saatkonnast ümbritsetuna. Neil hommikustel konsultatsioonidel oli mõju teadusliku mõtlemise arengule.

Mõnel puhul peatus professor juba varem arutuse all olnud katseobjekti juures ja päris uuesti: «Miks te arvate, et on nii, aga võib-olla on hoopis teisiti.» Professor selgitas oma erinevat versiooni ja tema õpilane vaidles vastu, põhjendades oma mõttekäiku. Kui asi veenev näis, siis lubas professor: «Võib-olla on ka nii, vaja järele mõelda.» Ja mõtleski, järgmisel hommikul oli tal uus versioon varuks, mille õpilane pidi jälle oma andmete põhjal ümber lükkama. Nii vaieldi päevast päeva, mõne probleemi juures rohkem, mõne juures vähem. Iga katsetaja väitelist leiti nõnda nõrgad kohad, millede kinnitamiseks ta pidi uusi katseid tegema, kirjandust uurima või lihtsalt sügavamini oma katseandmeid analüüsima.

Üks tund keskhommikust aega andis teaduslikule tööle igakülgsest kaalutud ja läbimõeldud suuna, tegi

iga üksiku töö kogu kollektiivi huviobjektiks. Paljude avastuste esimesed mõtteid tekkisid just sellel kuulsal konsultatsioonitunnil.

Professor Keller polnud nats ja oma sisimas ta vihkas neid. Mul olid seal head tuttavad, võõramaalased nagu minagi: kroaat, bulgaarlane ja taanlane. Taanlane tervitas natside moe kohaselt kätt tõstes, et kohalike seas vähem erineda. Kord juhtus professor Keller ootamatult varajasel tunnil läbi kasvuhoone sammuma. Ainult taanlane oligi kohal. Kombeks saanud tervitusele ei vastanud professor samaga; ta pööras aeglaselt ümber, vaatas praktikandile rahulikult silma, kummardas kergelt ja lausus selgelt ja rõhutatult sakslaste moestlainud lihtsa tervituse: «Guten Morgen!»

Tööd tegime üldiselt kõvasti. Kasvasime hommikustel jutuajamistel ja lugesime palju. Raamatute kallal istuti ka öösiti, kui mõne haruldase teose lugemiseks järjekord tekkis.

Tubli mees oli.

Teistsuguseid ka sai nähtud. Riiklikus bioloogiainstituudis teaduslikel nõupidamistel võtsid sõna andekad noored. Üks, nimega Schmarr, torkas eriti silma. Ta oli üle kahe meetri mees. Juba siis ei kiidetud teda, kuigi teadlasena peeti lootustandvaks. Oli nats ja mõndagi võitles endale välja rinnaga. Andekas ja ülbe.

Hiljuti käis üks Moskva teadlane Lääne-Saksamaal ja kohtas nüüd Schmarri. Ta jutustas, et Schmarr on teadlasena praegugi oma sõiduvees; natsismile olevat küll selja pööranud.

Lääne-Saksamaal otsivat noored ülikooli lõpetanud teadlased ise töökoha. Parema koha saamiseks on mitu teed; üks selliseid on mõne kuulsa teadlase käest atestaadi taotlemine. Schmarr olevat hakanud sellest omakasul lõikama.

Seal teeb osa teadlasi kohe pärast ülikooli lõpetamist doktoritöö ära. See ei võta aastatki. Sellisel noorel kogemusteta doktoril pole tööd otsima minnes ei nime ega staaži. Instituuti tööle võtmisel aga küsitakse kõigepealt staaži ja tunnistust.

Schmarr võtab verivärskeist doktoreist andekamad enda juurde ja need teevad tema heaks aasta otsa palgata tööd. Ta annab oma uurimisteema seest kitsa

ülesande, mis haarab üht väikest lõiku kogu suurest tööst. Vahel see polegi mõttepingutusega seotud, noor doktor peab ainult tohutu hulga täpsust nõudvaid katseid läbi viima. Doktor on lihtsalt kõrge kvalifikatsiooniga tööjõud, kes oskab katsemetoodikat ja kelle hoolde võib keerukad tööd usaldada. Kui vaja, saab stažöör ka laborante appi. Aasta pärast annab noor doktor kogu uurimismaterjali oma patrooni kätte. Materjali kasutab suur Schmarr nagu oma isiklikku uurimistulemust, stažöör saab loa kogu sellest kaustatäiest ainult ühe teadusliku artikli avaldamiseks. Kuid noor ärmualune on kõigele vaatamata õnnelik, et suur Schmarr ta üldse enda juurde võttis; mis sellest, et ilma palgata, mis sellest, et peremees uurimistöö materjalid omastas — peaasi, et saaks Schmarri allkirjaga praktikatumnistuse. Sellise tunnistusega võtab iga instituut kahe käega vastu. Schmarr armu ei heida, seda juba teatakse ja igaüht ta oma käe alla ei võtagi. Loeb kuulsa Schmarri nimi. Ja selle nime kuulsust aitab iga stažöör oma higi arvel veelgi tõsta.

Praktika-aasta on otse hullumeelne töö, sest Schmarr nalja ei mõista ja keegi pole tema juurde tulnud kuidagiviisi äraolemiseks. Kogu tulevik on ühele kaardile pandud, pead selle aasta vastu, võid elule julgelt silma vaadata. Päeval tehakse katseid, öösi töötatakse kirjandust läbi. Raamatukogu on avatud öö ringi ja sellist tundi ei leiagi, millal mõni näost kahyatu kuju raamatukogus ei istuks.

Schmarri käealuseiks tuleb vahel väga andekaid. Ühe sellise kohta olevat Moskva teadlane Schmarrit küsinud: «Miks te ta ära lasete, ei jäta enda juurde tööle?» Schmarr vastas: «Pole viga, mees on tõesti tubli. Aga ta on aasta kõvasti töötanud ja nüüd on väsinud. Peab pool aastat puhkama, enne ei jaksa midagi. Kuid puhkajate jaoks minul ruumi pole, võtku mõni teine instituut.» Ja veel lisas Schmarr: «Noore mehega ongi nii, et tal võivad tulla oma mõtted, seda ka pole vaja. Aastase koorma all ta ei jaksanud nii palju mõelda, aga tulevikus võib teisiti minna. Las läheb ja puhkab ja mõtleb, mina tunnistust ei keela.»

Nii ta teeb. Ja väljapigistatud noored doktorid on õnnelikud pealegi. Selline on Lääne teadusemaailm.

Teisest küljest vaadates võib saksa teadlasi üldiselt kiita nende täpsuse eest. Nende katsemetoodika on haruldaselt täpne ja vahel otse narruseni pedantne. Arvestavad iga vea võimalust. Fantaasia jääb nende teaduses tagaplaanile. Kõikevalitsev on läbimõeldud teaduslik katse. Hulk heal metoodikal põhinevaid katseid sooritatakse korrektselt ja selle tulemusena tehakse usutav järeldusekene. Katsete põhjal kirjutatud töös ei esitata järeldust pealetükkivalt, vahel koguni seatakse järeldus samas teiste teadlaste seisukohtade abil kahtluse alla ja tehakse artikli lõpul kuiv ja kõhetu kokkuvõte. Katsed on hiilgavad, aga järelduste tegemisel toimitakse kitsilt. Selliste teadlaste kirjutised äratavad usaldust. Kui juba midagi ütleb, siis usud. Kuid mõndagi võib ka ütlemata jääda, mida kuulda tahaks. Üldiselt siiski hea töölaad. Usaldatav.

Välismaal minnakse vahel teaduses nõnda kaugele, et huvitavaks ja hinnatavaks ei kujune katsetulemus, vaid hoopis katse läbiviimise täpsus, originaalsus ise. Jaapanis on mõned teadlased kuulsad just teravmeelsete katsete väljamõtlemise poolest. Nende tööd hinnates räägitakse katse ilust, katse läbiviimise elegantsist. Elegantsist teaduses.»

Roomet oleks samas vaimus oma juttu jätkanud, aga partorg Peeter Obrik muutub rahutuks ja katkestab otsese küsimusega:

«Aga mida meie teadlastest öelda?»

Peeter Obrik on sõjajärgseil aastail nõnda süvenenud kohapealsete praktiliste probleemide ja probleemikeste lahendamisse, et vabam mõttelend ja otsestest eluvajadustest kaugemal asuv vestlusteema tundub talle kohatuna. Roometi jutus häiris teda veidi välis-teadusele osutatud kiitev toon. Kuid ainult veidi. Rohkem vastuseisu leidis temas taolise targutuse mõttetuse. Mis praktilist kasu saab näiteks Jaagup Andresmaa või mõni teine Mõedaku noortest jaapani elegantsi või saksa pedantluse jutlustamisest. Parem räägiks Roomet Eesti põllumajanduse vajadustest ja sellest, mida üks või teine meie oma töö kasu annab. Taastamine pole kerge aeg, löögu teadlased ka kogu hingest kaasa. Taastamine igas mõttes on kogu rahva eluvajadus, tema, partorg Peeter Obriku generaalülesanne praegu,

ja peab olema ka teadlaste kõigi püüdluste siht tänapäeval. Kes samuti mõtleb, sellele kuulub partorgi täielik toetus. Jaagup Andresmaal näiteks on niivõrd praktilistest eluvajadustest väljakasvanud uurimisteema, et Peeter Obrik on vajaduse korral alati tema seljataga.

Veel teinegi mõõdupunkt on Peeter Obrikul oma kaastöötajate hindamisel: teadlane kodanikuna, õigemini küll — inimesena. Seda teist külge silmas pidades ta täpsustabki Roometile esitatud küsimust:

«Millised inimesed meil teadust teevad?»

«Sa esitad üpris ebamäärase küsimuse,» kostab Roomet. Veidi mõelnud, ta jätkab: «Kui ma ütlen, et see on hea inimene ja too halb, siis sa pole nende kui teadlaste väärtuses ikkagi targemaks saanud. Ei, ma ei väida, et teadlane ei pea hea kaaskodanik olema. Oi, see on suur õnn, kui ühte isikusse on kaks nii tohutut väärtust kokku kuhjunud nagu suur inimlikkus ja suur teadlane. Ja ma olen veendunud, et õnne leidub meie tähistaeva all igal mõeldaval kujul. Järelikult ka sügavinimliku geeniusese esinemisena.

Kuid inimlikkus on teisejärguline omadus, kui teadlast vaagida. Siin on õigem vaadata mõtte liikuvust, järjekindlust, vaimse selgroo tugevust, see tähendab isikliku arvamusese järjekindlust, siis töökust, põhjalikkust, uudishimu, fantaasialendu, ajastu taju ja veel palju muid iseloomujooni. Neist omadusist isegi mõni üksik võib üles kaaluda selle iseloomujoonte kompleksi, mida võetakse kokku sõnadesse — hea inimene. Seda muidugi teadlase juures.»

Peeter Obrik imestab endamisi, miks Roomet ei loetlenud teadlase omaduste seas esikohal tarkust. Aga küllap ta kõiki lausunud iseloomuomadusi komplekselt nimetabki ühe sõnaga — tarkus. Nii et teadlase juures on tarkus tähtsam kui inimlikkus, sellise järelduse võib Roometi jutust teha. Peabki tegema, sest ta tõepoolest liigitab teadlasi tarkuse järgi.

Roomet tuleb tagasi teadlase kui inimese juurde:

«Meil on üks, ma nimesid ei nimeta; on hea inimene, päris haruldane, aga teadlasena suur null. Ta on seejuures osalt juhtival tööl teaduses. Hoiame teda, halastame, kuigi peaks mujale tööle saatma. Selles

küsimuses näitame üles printsiipiaalsuse absoluutset puudumist. Teeb seega kahekordset kahju: hoiab kohta kinni ja viib meid, juhtijaid, libedale tee. Säh sulle — hea inimene.»

Jaagup Andresmaale tundub, et Roomet teeb oma kaastöötajale liiga. Ta küsib kahtleva tooniga:

«Kuidas teadlane üldse saab teadlasena null olla?»

Roomet ei oska nii lihtsameelsele küsimusele õiget vastustki leida, seepärast ütleb naljatades:

«Null on ükskord üks tuntud number, mis seletust tema jaoks veel vaja. Aga see mees teeb teaduses vaid kõlisevaid sõnu, teadmata vahel isegi, misjooks ja mida ta räägib. Ise ei uuri, elab kirjanduse najal. Ja eriala kirjanduse lugemisel on ta klassikaline kriipsuvedaja. Lugemisel tõmbab artiklis alla vaid ilusad fraasid ja mõned väited, mis tema enda seisukohti kinnitavad. Kõik muu, see tähendab artikli sisu, teda ei huvita; vahel ta ei suudagi sisusse tungida. Hoopis tähelepanuta jätab ta oma mõtteile vastukäivad väited. Alla-kriipsutatud laused rändavad tsitaatidena ta enda artiklisse, mis kannavad ilusate ja tühjade fraaside õonest kuma. Fraasitoru ja kriipsutõmbaja, aga mitte teadlane.

Üks teine mees, väga andekas mees, on lugemise alal vastand sellele kriipsuvedajale. Ta laseb iluridast kergelt üle, aga sellevastu süveneb uurimistulemuste sisusse viimase mõtterraasuni. On talent teiste teadlaste töö sisu taipamise alal. Vene ja inglise keel on sula, hoiab end kursis maailma uudistega. Andekas, haarab kõike mängeldes ja teab teiste tööst tohutu palju. Haarab ruttu, on oma kaaslastest peajagu üle ja — muutub pealiskaudseks. Kaaslaste taseme ta saavutab muuseas, aga üleolek teeb laisaks, võtab tal stiimuli käest.

Veelgi halvem, tal pole teaduses oma seisukohta. Katsub üht ja teist. Mõttelaiskusest ei viitsi seisukohta välja töötada, et seda saaks uurida ja kaitstagi kui vaja. Killustab end ja on kogu aeg nagu tuule peal. Mida parasjagu loeb, selle poolt on. Oleks veel ainult seda, aga ta mait seab nina tuule järgi: mis bioloogias parasjagu moes, selle poolt on. Ja poolt räägib ka ainult poole häälega, sest tema kavalus aitab tal arvata,

et ükskord võib tänane kuulsus pjedestaalilt langeda. Ta ju teab põhjalikult, millised voolud maailmas võitlevad. Kasutab oma teadmisi ilma kindla seisukohata, tasa ja targu, poole häälega. Üks poolpeeretaja on, muud ei midagi.

Ma tean teadlaste galeriis veel kolmandatki kuju. Suur töömees, suure organiseerimisvõimega. Ja oma-moodi isegi aus teadlane: mida mõtleb, seda ka ütleb. Lisaks organiseerimisvõimele on tal tugev kollektisio-nääri vaist; kogub ka sellist katseaparatuuri varuks, mida otseselt vaja polegi. Tahab kõiki uusi katsemee-todeid rakendada; oma veidi üle keskpärase teadmiste-pagasiga aga ei suuda kõiki häid soove ellu viia.

Kui mõni võtab pähe teda mõjutada, siis võib oma seisukoha päevapealt ümber vahetada. Ise aga mõtleb siiralt, et see uus ongi õigem.

Mina pole tema mõtlemisviisis mingit kindlat joont märganud. Aga seda kindlam ja resoluutsem on tema esinemisviis. Impulsiivne ja sõjakas mees juba väliselt: tõmmu, jõhkra käitumisega, kannab laiade sarvraa-midega prille. Kõik see, mida ta parasjagu ei usu, on pahasti. Ja sellest pahast räägib kõva häälega ja jul-gelt. Aina siunab. Koosolekul oma teaduslikke vasta-seid maha tehes käitub sõnade ja mõtete valimisel nagu poolharitlane, ei, nagu põhjamishimuline ärkamisaja kooliõpetaja; ajab lamedat sõimu suust välja. Päril õigeks sõimukski ei saa seda nimetada.

Kord koosolekul, kui ta jälle vastaseid sada prot-senti maha tegi, hüüdis keegi vahele, et võib-olla need teadlased on siiski ka midagi kasulikku ära tei-nud, et ärgu vannivett koos lapsega välja visaku. Tema vastas: «Seal polegi last sees, see on selge vesi.» Kõik, mida tema parasjagu ei usu, on pseudoteadus ja selle kaitsjad on pseudoteadlased.

Ja ikkagi ma ütleksin ta kohta, et on võimekas ja kahtlemata töökas. Oleks tal ainult kõva käega pere-meis, keda ta usuks, ja kelle seisukohtade suunas töö-taks. Oleks tal algusest lõpuni üks seisukoht, ja kui see juhuslikult oleks just see ainuõige. Oleks...

Aga ta, vastaline, hakkas pärast üht mõttepöoret oma juhendajat põhjama. See keeldus edasi temaga koos töötamast. Pakuti siis teise osakonda kaastööli-

seks — osakonna kollektiiv tõstis mässu. Ütlesid, et selle jämeda ja söimleja mehe eest jookseb kogu osa-kond laiali. Nii teda pakuti ühele ja teisele poole, loo-biti nagu lõpnud koera üle aia. Keegi oma õue ei jät-nud. Lõpuks loodi uus sektor ja pandi ta sinna juhata-jaks. Las proovib omal käel. Eks näe, mis välja tuleb.»

Jaagup Andresmaa oli varem kuulnud, et Roomet oma jutus ei halasta neile, keda ta targaks ei pea. Kuid sellist karmi lahkamist poleks siiski osanud arvata. Jaagupile on Tartu suuruse jutt omamoodi äratuseks. Ta ei teadnud aimatagi, et väljaspool Mõedakut võib nii erinevaid teadlasi olla. Pidas end selleks keskmiseks teadlaseks ja kõiki ülejäänuid kas päris või pea-aegu enda sarnaseiks: teevad vaikselt ja innustunult oma uurimistööd ja peavad plaani, kuidas ikka rohkem ja ikka sügavamalt oma ala haarata. Kõik muu on kõrvaline. Kui Roometit kuulata, siis tundub Mõedaku kolgas ideaalse kohana sellise haardega katsetööks, nagu Jaagupil käsil on. Ei siin sega keegi ega eksita mõtteid valitud teelt kõrvale. Häirivad tormid ja tüh-jad targutustalgud jäävad kusagile kaugemale. Mõedakuni jõuab vaid kahjutu kaja. Nõndasamuti läks isegi Moskva bioloogiasessiooni järellainetusega.

Jaagupi arvates on häid inimesi rohkem kui halbu ja ta julgeb teise jutu vahele poetada küsimuse:

«Kas mõnest päris heast teadlasest ei jutustaks?»

«Võib küll,» vastab Roomet, «kuid heast on lihtsam rääkida...»

«Muidugi on selliseid, näiteks Tallinna instituudi noor teadlane Markna. Nii lihtsa karakteriga, et iseloomusta kolme sõnaga ära: tark, oma seisukohaga ja delikaatne. See mees ei lähe autoriteeti kummardama, katseis püüab ise tõeni jõuda. Aga suhtub sallivalt teiste teadlaste seisukohtadesse ka siis, kui need tema omadega vastuolus.

On ka väga komplitseeritud kujusid. Näiteks üks vanem teadlane on selline, et ma ei tea kust otsast iseloomustama hakata. Töötab teises instituudis. Oma erialal kahtlemata suur autoriteet. Tuntud nimi. Kuid uurijana on ta vana põlve mees, kirjeldavat tüüpi teadlane. Kirjeldajana on ta gigant, teadusesambana täiesti omal kohal. Praegu on aga teaduses esikohal

eksperimenteeriv suund, loodusseaduste avastamise taotlus, et neid seadusi oskuslikult ära kasutada inimkonnale kasu tuua. Kirjeldajad on oma töö juba põhiliselt teinud. See mees aga on kunagi ülestöötatud kuulsal nime abil tänaseni meie teadusetaeva esimesi tähti. Üks kirjeldaja võiks ju eksperimenteerijate seas olla, kes talle kade on. Tema kuulsusepaiste aga innustab ka noori oma uurimistöös passiivse kirjeldaja suunda valima. Minu arvates on see juba halvem. Pealegi pole vanamees noorte kasvatamisel pealtvaataja, suunab aktiivselt nende arengut. Püüab nagu koolkonda luua. Tekib kuri kahtlus, et ka koolkonda on talle vaja edevusest.

Ta on jah edev. Kõlistab kuljuseid ja teeb silma oma austajaile. Huvitava seltskonnainimesena on ta vabariigi tuntumaid. See kuulsus pole karvavõrdki liialdatud. Üks, kaks või ka kolm korda temaga koos seltskonnas viibida on omaette nauding. Ta lausa sädeleb vaimukusest ja energiast. Oskab olla ja on teadlikult ning läbimõeldult seltskonna keskpunkt. Kuid üks oht on sel kuljustekõlistamisel: kes temale lähemal seisavad, nende jaoks ta hakkab end kordama. Tuttavaid ja austajaid on tal karjakaupa; vanamees alati ei mäleta hästi, millise kuljuse ta ühe või teise juures juba varem käiku on lasknud ning võib nendegi juures korramisega muljet rikkuda.

Tahab endast iga hinna eest ja kõikjal head muljet jätta. See pole kerge, kuid siiani on tal energiat jätkunud. Ja juubel oli vanamehel ainulaadne: rohkem tervitusi töid näitlejad, kunstnikud ja kirjanikud, teadusmaailm jäi kuhugi tagaplaanile. Peab tohutult energiat olema, et end teadlasena üles töötada ja selle kõrval ka elus näitlemiseks nõnda palju jõudu tuulde loopida.

Ja näitleb ta vahel veel teisiti. Ta valdab hästi sõna, kirjutab ekstraklassi artikleid. Ükskõik kas poolilukirjanduslikke või sügavalt teaduslikke. Hirmus andekas inimene. Seda andekust kulub tal muu kõrval ka teiste naeruks tegemiseks. Ta nimelt võtab vahel ette ja kirjutab taolise teadusliku artikli, millest ükski peale tema enese täiesti aru ei saa. Ma ei arva, et ta seal teadust võltsiks; ei, aga ta kirjutab niivõrd keeruliselt ja niivõrd palju võõrsõnu ja oskussõnu kokku

kuhjates, et mõttekäiku on võimatu jälgida. Keegi teine muidugi ei suudaks meil nõnda kirjutada — tema tarkuse ees müts maha. Aga on siis vaja oma eruditsiooni sel moel vaatamiseks pakkuda?

Keeruline vanamees — hakkad laitma, tuleb hoopis kiitus välja; hakkad kiitma, jõuad halva küljeni. Täiesti dialektiline kuju. Tema kohta pole kahju kasutada sõna — isiksus.

Isiksusi peab ka olema. Viimasel ajal aga on hakanud tema juures kõlama üks halb noot. Teised leiavad ja ta ise leiab, et sobiks ühe instituudi juhtivale kohale. Samale kohale on ka teine kandidaat, samuti korüfee. Kaks suurust võistlevad ja on oht, et laastud lendavad just vanamehe kirve alt. Ta on nimelt nõuks võtnud maha teha oma vastase plaane. Selle nimel ta on nõus isegi likvideerima paar hästi töötavat teadlastegruppi. Kas ta seda teeks, kui võimule pääseks, on kahtlane. Praegu, võistluse tuhinas küll lubab. Tema juures usun ma siiski mõistuse võitu — kui pääseb juhtima, siis jätab need teadlased edasi samale tööle, sest need toovad siis ju kuulsust tema asutusele. Eks tulevik näita!»

19

Sügis toob kuhjaga tööd. Suureks paisutatud katsepuukool kipub Jaagup Andresmaal üle pea kasvama. Vaatlused, mõõtmised ja hindamised ei jäta pühapäevigi puhkuseks. Varsti tuleb veel aluste üleskaevamine ja juurte hindamine. Järgmise katsekorduse jaoks aga vaja hankida uuesti õuna- ja ploomipuu aluste seemneid kogu Eestist. Jaagup ei tunne väsimust, ta on sattunud hasarti ja kogub katsepäevikuisse väärtuslikke andmeid varavalgest kuni pimedani. Ta on justkui kitsipung, kes ei raatsi kaotada ühtegi võimalust, mida katsepuukesed uurijale pakuvad. Teda on vallanud nagu haiglane ahnus, kogu jõud läheb üha uute ja uute katseandmete talletamisele, et oleks, mida pikil talvekuudel läbi töötada.

Kui kõrvalseisjad oskaksid aimata, millise meeletu ahnusega Jaagup Andresmaa tööd rabab, küllap siis mõnigi külamutike lööks käsi kokku ja vangutaks pead

ja sõnuks elutargalt: «Suur tükk ajab suu lõhki.» Jaagupi töömaht aga ei paista eemalolijaile silma, seepärast jäävad olemata nii kaasatundjad kui kadestajad.

Laborant Juuta Ülensil ei saa mingisuguseid kaalutlusi tekkida, sest see kõik on ka tema enda töö. Juuta püüab Jaagupiga sammu pidada ja pingutab jõudu. Tema silmis on Jaagupi tempo õige — muidu jääks ju osa tööd tegemata.

Tavaliselt loeb Jaagup palju erialast kirjandust, aga neil kiireil sügisnädalail seisavad raamatud liigutamatuna lauaotsal. Kõik muu on välja lülitatud, päevi täidab töö... Ainult üks kõrvaline mõte murrab vahel jonnakalt läbi ja häirib päeva pinget.

Mõni aeg tagasi sai Jaagup Viljandis kokku koolivend Elmar Samlikuga, kes on Mullutul agronoomiks. Elmar olnud esialgu ajutiselt direktori eest, aga kevadel tulnud uus direktor ja tema töötab sellest peale agronoomina. Nüüd aga läheb Tartu Ülikooli põllumajandust edasi õppima. Naljatades kutsus Jaagupitki: «Tule kah, seltsis nagu kindlam.»

Sellest ärkas Jaagupi salasoo uue jõuga. Kui tõesti läheks Tartusse. Ta poetas aatriumis mõne sõna edasiõppimise teemal ja algatas sellega tulised vaidlused. Aatriumi ühises peres elatakse ikka kaasa teiste rõõmudele ja muredele, aga nüüd on kõne all koguni pöördepunkt Jaagupi elus.

Kui teised algul kahtlesid või ei avaldanud oma arvamust otse, siis Valda Kull võttis õhinal mõttest kinni ja soovitas Jaagupil kohe ülikooli minna. Ta oli ülikoolist nii haaratud, nagu oleks mängus ta enese saatuse. Kandis oma otsust päevade viisi kaasas ja helligitas ja kasvatas seda. Juba oli jõudnud sinna, kus Jaagup ükskord ülikoolist Mõedakule tagasi saabub oma tööd jätkama, kuidas ta teda, Valdat, sooja pilguga vaatab. Valda ju õhutas tema õppimaminekut ja toetas teda tudengipõlves oma palganatukesest. Valda ju aitas tal hariduse lõpetada. Valda sai ometi midagi ennastohverdavat Jaagupi jaoks, korda saata. Jaagup ei või enam temast ükskõiksest mööda vaadata... Nii lähedal on võimalus Jaagupile suurt head teha.

Valda Kull ei suuda oma vaimustust varjata ja vee-nab aatriumis teisi õhetaval näol:

«Õpitakse üks kord, aga tööd saab teha kogu elu. Laseb nüüd aja mööda, pärast kahetseb. Ükskord nõutakse kõigilt teaduslikelt töötajailt kõrgemat haridust.»

«Aga täna-homme on ka vaja teadust teha. Kes teeb?» Dekaar armastab vahel lihtsalt vaielda, seepärast pole teada, kas ta on Valda Kulli agitatsiooni poolt või vastu.

Valda ei lase end heidutada:

«Teadlasi on kümneid ja sadu; eks ole küll suur auk järel, kui üks mõneks ajaks õppima läheb.»

«Kes Jaagupi teemat edasi viib?»

Valda oleks nõus selle ülesande endale võtma, kuid ise ei sobi öelda. Mõni võib süüdistada kaasautoriks tükkimises. Jaagupil on taibukalt valitud teema, kui see õnnestub, jätkuks kuulsust kahelegi. Ja Valda ei kahtle, et Jaagupi käe all kõik õnnestub. Valda üksi küll vist toime ei tuleks... Dekaar ootab vastust, mida talle öelda?

«Kui ülikooliharidus käes, viib teemat siitsamast edasi.»

«Sedapsi, aluste asjanduse lõpusõna lükatakse veelgi viie aasta võrra kaugemale?»

«Kas või.»

«Ja sa tead, mida räägid? Ise aianduse inimene,» teeb Dekaar kohkunud näo.

«Aga kas inimese saatuse pole tähtsam?»

«Küll nüüd ehmatasid! Kas sa oled korrakski mõelnud, mis on Jaagupi saatuse? Töö. Mina ei kujuta selle mehe jaoks muud saatust ette kui üks lõpmata töö. Töö on tema lust ja pidu ja kõik kokku. Töö pookealustega on veel kahekordne lust ja pidu. Võtad selle käest ja saadad poisi kooli peale, siis kurtub teine seal kurvas-tuse käes põduraks ja kaob meie teadlane, nagu poleks teda olnudki. Aamen.»

«Aga Jaagup ise ju tahaks ülikooli,» toob Valda trumbi välja.

«Lase nüüd Jaagupil olla, tema saab sõna viimasena. Mida sina arvad, seltsimees laborant, karikakar ja rukkilill, kastehein ja linaõis?»

Raske on teisele inimesele nõu anda. Juuta Ülens ei tea tõesti, kuidas parem on. Ta arutab kuuldavalt:

«Jaagup ise teab, mis teeb. Kui mina tema asemel oleksin... Mõtelda, ülikool on ikka suur asi küll. Elaks linnas ja ainult õpiks. Käiks kinos ja saaks tant-sida. Sõbrannasid oleks palju. Hoopis midagi muud kui Mõedaku: lähim rahvamaja kaheksa, lähim pood viis kilomeetrit. Viljandi teater tuleb talvel külla, sina suma pimedas kaelani hanges nagu taigahulgas.

Jaagupile oleks Tartu nagu puhkus; ta uurib ise nii palju raamatuid, on juba ette igast tudengist targem. Aga ta hakkab seal Mõedaku järele igatsema. Kindlasti hakkab. Vaadake teda nüüd sügisel: ta ei oska isegi rääkida enam muust kui oma tööst. Undki näeb vist samas vaimus. Mida tema küll linnakividel ilma pooke-alusteta peale hakkaks!... Aga ega Tartu temale kahju ka ei teeks, võib-olla saaks inimese. Kui ta Mõedakul endises hoos edasi laseb, siis varsti ei tunne toidu maitset ka enam — sööb ainult füsioloogilise vajaduse rahuldamiseks. Jäävad koolid käimata ja naine võt-mata.

Aga ma tean, teda meelita või hurjuta, Tartusse ta ei lähe. Tema ajusopis pole lihtsalt sellist paika, kuhu mahuks mõte, et alused võib heast peast maha jätta. Ja on õige ka: kes siis veel Eesti aluste asjanduse korda paneks? Mina küll teist ei tea.»

Valda Kull punetab näost; Juuta on alati mõistlik tüdruk, kuidas ta nüüd ei püüa Jaagupit mõjutada. Jaagup hoiab muidugi töö poole, matab oma elu kol-kasse ja jääb hariduseta. Valda tuleb välja kõige valu-sama argumendiga, mis tal enda suhtes juba mõnekski korraks mõtlemist on andnud:

«Inimese noorus on tähtis. Noor ollakse ainult üks kord. Noorus on õppimise aeg.»

«Kas sa seda laulu tead?» küsib Dekaar tõsise näoga. «Noorus on ilus aeg; noorus ei tule tagasi ega lähe edasi...»

Valda ei läbe teist kuulata:

«Õppida on ikka vaja. Õppinud inimene oskab paremini töötada.»

«Õppimine on ka nagu ta on,» arwab Dekaar. «Mõni õpib küll endale diplomid tasku, aga tööd ikka ei oska, ei julge või ei faha teha. Õpib rääkimise selgeks, aga kõndima ei hakka.

Suure-Jaani taga Kändliku Kaarlil oli poisipõnn, kes lutsis lutti ja lohistas paljast istmikku pidi pinnu-lisel põrandal edasi liikuda. Poisilt küsiti: «Miks sa ei kõnni?» Poiss vastu: «Ma, kulat, kaldan kukkuda.»

Jaagupi juures pole sellist kartust nagu märgata. On sul, Valda, midagi tema tööle ette heita? Jaagupi ülikooliks on tema puukooliaastad ja raamatuvirnad. Võrdluseks temale aga seisan siin mina nagu jumala parastus. Olen neli ülikoolitalve Tartus mööda saatnud. Kui ka oleks lõpetanud, ega minust töö jaoks ikka õiget nahka poleks saanud. Mind kihuta piitsaga, ei suudaks mina Jaagupi tööd ära teha.

Ega ma ülikooli laida; ilus paik. Omamehe poolest võin isegi õpetusi jagada, kuidas seal lõbusamalt ära elada. Jaagup, kui minema hakkad, astu minu poolt läbi, teeme liigud ja ma annan õpetussõnad kaasa.»

Asjaosaline ise vaatab nõuandjaid ja südamel on soe. Ta on nende kolmega nii lähedaseks saanud, et juba ainuüksi nendest lahkumine oleks raske. Kemplevad nagu suured lapsed. Ja ükski ei soovi Jaagupile tera-kestki halba. Asjata muretsete, ei lähe ma Mõedakult kuhugi. Sa, jumala parastus, ise ei teagi, millist tuge võid vahel inimestele pakkuda üksnes oma olemisega, tõsise hääle ja aeglase heietamisega. Kui ka sõnu poleks leiutatud, sina oskaksid ikkagi rääkida.

20

Metsa kõrge valge sammastik võtab Jaagupi vastu. On püsinud ilusad kuivad ilmad ja oktoobri kesk-paiga puistu rökatab oma viimaseid hüvastijätuvärve. Kaasiku valge tüvesammastik püsib läbi aastaegade ja läbi aegade, aga võrastik vahetab rüüd kalendri järgi. Praegu on ülal veel vaid kuldse kollenduse viimsed riismed, valgus pääseb juba täie voona metsa alla. Oks-tes on aimata talve tardunud rahu.

Esimene kord sellel sügisel, kus Jaagup saab töö unustada ja metsaga kahekesi olla. Ärajäänud ülikool on kogu sügisele andnud kerge nukrusevarju. Prae-gugi: Jaagup ei mõtle Tartule, aga hing on hell ja metsa nukrusenootidele valla. Hea, et metsas, isegi sügiseses,

on kurbuseks vähe ruumi; hoopis rohkem kostab rahu, ülevuse, headuse ja tulevikurõõmu noote. Ja nendele on Jaagupi taju alati vastuvõtlik. Ka täna kustutab mets targalt ja targu viimse kurbuseraasu ja laadib inimesse salapärase energiaga, mille avastamisega ei tuleks toime kuitahes tark aparaat.

Sammaste alaosad on mustakirjud ja krobelsed nagu kohmakas kirvetöö. Jämedakoeline rohmakas tüvekauristus annab kasemetsale tõsidust ja kaalukust juurde. Selleta tunduks rohetav kaasik edev ja isegi kerge-meelne — sellisena ei saaks igaüks temast heameelt tunda. Väärikas krobelsus tüvedel annab kasesalule hoopis teise varjundi — elutarkuse ja tagasihoidlikkuse. Just sellepärast, et kaasik kätkeb endas pisut edevust ja kergemeelt, terake elutarkust ja tagasihoidlikkust ja lisaks veel palju ilu, sellepärast ta kõigile meeldibki. Pole inimest, kelle silma ei püüaks viiekümneaastane elust helisev kaasik. Pole metsa süü, kui mõni jätab kasutamata võimaluse ja ei tee jalutusringi tema võlvistiku all.

Ja kui uje ja õhuline on seitsmeteistkümneaastane tärkav kaasik!

Hea on sammuda all tüvestikus pehmele samblale laskunud kahiseval kuldliitrest kattevaibal, sihitult luusida nääripuuealiste noorte kuuskede vahel. Kuuskede tümerohelistele okaskuubedele on pidama jäänud mõned kaskede sidrunkollased taalrid nagu ehtenööbid. Nagu oleks oodatud talipühad juba käes.

Selja tagant ülalt kostab tasast kuivkrõbisevat paberikahinat. Sellise sosinaga pole laas kõndijat veel kunagi saatnud, kuigi Jaagup arvab sügisest metsa tundvat peaaegu niisama hästi kui oma mööblivaest poissmehekorterit Mõedakul.

Kaob surnud lehtede elutu hää, siis laskub metsa alla vattkerge vaikus, peaaegu et kehaga kombatav. Täielik vaikus, nagu seda vahest kusagil tähtede vahel võiks kogeda. Nüüd hakkab see kõrvus kumisema. Algul peab Jaagup seda kaugeks, peaaegu tajumise läve taha peitunud metsakohinaks, siis tunneb iga minutiga järjest selgemini omaenda vere mühinat. Metsas püsib selline vaikus, et vere liikumine toob kõrvusse tormi.

Ei ükski linnuhääl sega vaikust. Aga kevadel oli siinsamas nokaliste laulumeistrite harjutussaal, kus iga-mees püüdis oma oskust arendada ja kaaselanikke uute helidega üle trumbata. Talvel jälle põristab naabermännikus rähn. Kus on nad praegu? Kas oksastu lehituks ja läbinähtavaks muutumine on neid ära hirmutanud?

Kas mets sügisel tõesti sureb? Kas paberikahin ja laulupaus tähendavad kalmistumeeleolu?

Jaagup istub poolpehkinud kannu samblamütsile ja vestab oksatükist mängulehma, sellist, nagu karjas käies pisikesele onutütrele. Lõikuvat kätt kratsib pisikene põõsavits. Osa pungasid on sellel juba paisunud ja surmapõlgavalt rohetama löönud. Ümberringi on talve-eelne enesessesüvenemine, aga näsiniin seab juba kevadrüüd korda. Kes on teda õpetanud, et kalgi talve järel tuleb tingimata kevad? Praegu, kus päevad muutuvad lühemaks, pimedamaks ja külmemaks, kus sügis kogu oma oskusega sunnib rohelist loodust talvepuhkusele seadma, kust teab tema praegu kevadest rõõmustada? Näsiniin, sa varajane kevadeiludus metsas, kas sa ei karda, et pakane su peale kadedaks muutub ja enne õitsemist paha teeb? Loodad lumevaiba varju pugeda?

Esimesed riskivad alati, ja sellepärast nad ongi esimesed, et ei karda.

Teinegi oht varitseb ilusat kevadejulgurit. Kui ta alles hiirekõrvu seadvas metsas oma õiteilusse puhkeb, siis märkab teda iga inimeselaps ja metsaloom. Paljud neist püüavad ilu endale haarata. Loodus on kartmatule kaunitarile kaasa tundnud ja tema ilusse vihast märki poetanud.

Näsiniin, see mürgine kevadeiludus tõukab oma pikalt terava musta ladvapungaga Jaagupile põske, tõmmates tähelepanu endale ja kinnitades loodusesse eksinud inimeselapsele, et mets elab ka talvel.

Teiselt poolt liibub hellitades hõreda magesõstra-põõsa raagus oks. See on nagu kade näsiniinele osutatud tähelepanu pärast. Ja ta on sama julgustükiga hakkama saanud, millega mürgine naaber Jaagupi tähelepanu oskas kõita. Magesõstra pikad valged pungakoonlakesed räägivad samuti kauge kevade ootusest.

Metsa marjapõõsa kevadeilu pole nii pillav kui näsi-niine õiskleit. Magesõstra kahvatuid väikesi õiekobaraid oskab kevadises värvirikkuses ilusate hulka lugeda vaid mõni üksik hea veidrik. Sellepärast pole tal ka mürgiga midagi peale hakata. Kui suvel tullakse magesõstra säravpunaseid marjakobaraid ahnitsema, siis pole midagi halba. Silmale ilusad ja suule söödavad marjad selleks ongi, et kostilisi juurde meelitada. Las maiustavad, peaasi et vastutasuks seemneid metsa päikeselaikudesse laiali kannavad.

Toomingas, veel niisama väeti kui kaks eelmist vestluskaaslast, jääb selja taga küünarnuki ette.

Käies poleks kogu seda jutukat seltskonda vist morganudki. Maadligi istujale on nad kõik käe-, silma- ja mõtteulatuses. Maadligi näeb mets hoopis teine välja — on intiimsem, siiram ja veidi nagu lapselikult lihtsamem. Põõsanääpsud võtavad külalise kergemini oma juturingi kui hiiglatüvedel kõrgustesse tõuslevad laaneperemehed. Ainult et metsa võimsuse eemalt imetlejaid on rohkem kui neid, kes end ka samblamat tal metsa hääletusse vestlusringi oskavad seada.

Jaagupi jalge ees pesitsevad tuttavlikhõlmised sinilillelehed ja neerjad metspipra omad. Mõlema pere lehed on ühteviisi tõmmukasrohelised ja tuhmi läikega. Nad tulevad kevadel lume alt päikesesse täpselt sellisena, nagu nüüdki vaatavad: lootusrikkalt ja optimistlikult. Tänavused lehed on tuleval kevadel veel amme eest, aitavad varajasi õiesilmi üles kasvatada. Alles pärast õiepidu hakkab sinilill jõudu kulutama noore lehepuhma väljameelitamiseks. Sügis on sinilillele õitsemiskevade alguseks, juba nüüd valmistuvad õiepungad puhkemiseks, seepärast jõuavad päikesepoolse nõlvaku elanikud enne õisi näidata, kui metsa alt viimsed lumejoomed kaduda.

Tuleb kerge tuulepuhang nagu pehme linnutiiva lõök. Kaseladvust kostab haavakahinat. Ei, rohkem meenutab see siiski paberi elutut krabinat. Puhang möödub, et vaikus saaks seda kontrastsemalt endast märku anda. Kõrvad pole veel jõudnud kumisema hakata, kui kõrvalt kostab ebatavalise selgusega kaselehe langemine teiste omasuguste peale. Täielikus hääletuses on ainsaiks liikujaiks ja juhuslike helide alli-

kaks allakeerlevad veretuna erkkollaseks kahvatunud kaselitrid. Jälle langeb üksik liugleja metsaaluse kollasekirjule kattevaibale. Teine... kolmas — langevad kahisedes. Kusagil lähedal takerdub üks kaselehekene korraks kuuseoksale ja libiseb siis maha. Kogu seda liikumist võib jälgida ümber vaatamata, võõrast vaikuselst ülierksaks muutunud kõrvade vahendusel. Nüüd kahisevad otse selja taga kaks lähestikku kohalejõudnud õhurändurit.

Lakkab puhangust puistatud kuivade lehtede sadu ja maad katab endine lummas hääletus. Helitühjus hakkab taas täituma kuminaga. Veri tulvab uuesti kuulmeisse mängima.

Edasi rännates jõuab Jaagup laane põue peitunud heinamaasorule. Üle lagendiku paistab lehitu lepavõsa lillakashall eesriie. Tiheda võsastiku järeletehtamatu lepalilla toon on üks neid üllatusi, millega mets võib igal sügisel ja kevadel välja tulla ega tüüta kunagi. Risupõõsaks peetava visa hall-lepa raagus võsa pakub eemalt vaadatuna omapärast ja ootamatult intensiivset värvinaudingut, eriti varakevadel. Näed kaugemal nõlval karjamaavõsa soliidselt kumamas ega oska silmi uskuda — kas see on ikka oma Eestimaa.

Jaagup naeratab vana tuttava eputlevale veidrusele ja püüab meelde jätta kõiki laaneserva viimseid sügishüüatusi. Taamal viipab üksik kauemaks lehte ununenud apelsinikollane kask, sale ja tütarlapselik. Tema üle kõrguvad tõsised mustjasrohelised kuuseisandad. Teisal kükitab järsu laanemüüri jalge ees valkjaskollane magesõstar, mõjudes süntumedal taustal nagu põlema süüdatud takukoonal.

Vasakul on rivikorras paigale tardunud kuusenoorukid. Ridadena istutatud noor armee peab metsastihiasse korda tooma, puistu ääre lintsirgeks kasvatama.

Heinamaal kraavi ääres on midagi korrast ära. Eemalt vaadatuna on seal üks põõsas kaetud ämbliku võrguna kerge kevadrohelise looriga. Mõistatus — kas see tundmatu puu tõesti ajas sügisel hiirekõrvad välja? Jaagup ruttab juurde ja saab pika nina. Lagedal kasvav lepapõõsas on millegipärast okstel hoidnud mõnesid pruunroheliste laikudega surevaid lehti. Armetute, määrdunud välimusega ja inetute lehtede hõre kate löi

kaugelt vaadatuna illusiooni õrnrohelisest tärkamisajast. Vaevalt saaks ükski kunstnik neidsamu sügis-morne määrdunud toone segades nii helge kevade-meeleolu.

Lepp oma maskeraadiga andis märku, et kõik asjad elus pole lähedalt vaatamiseks. Näitemängu tuleb jälgida nii kaugelt, kui näidatakse, juurdeastumisel võib krimm meeldiva illusiooni ära peletada.

Lagedal suure raudkivi kõrval seisab üksik kuusk, mille koor punetab põletikuliselt. Puu tervikuna on kuidagi haiglase ja abitu olemisega. Tüvelt on korp maha pudenenud ja paljastunud koorest paistab loendamatu hulk augukesi, nagu oleks tuhandeid nõelpeeni haavleid tüvesse lastud. Kahjurite uuristatud koorekäikudest immitseb tõrva. Kuusk nutab vaigupisarais. Rähmas näoga, haletsusväärne nagu õnnetu ja usu kaotanud inimene.

Jaagup pöördub tagasi metsa, et ringiga koju jõuda. Metsaaluse noore tamme pärjas on üksikud pruunbeežiks tõmbunud kuivad lehed nagu mälestused kunagisest autasust. Tamm teeb oma juuresolekuga metsa teiseks. Õilismetsa, kus kasvab tamm, pärn ja jalakas, on kirvega piinlik minna. Need laialehelised meenutavad esiisade hiiepaikade pühadust.

Noore jalaka lehvikuna laiuvat võra pole Jaagup metsas varem nii silmatorkavana märganud. See raiesmiku veerel helkiv tibukollane jalakapoiss on raagus metsas kogu oma värvirüü säilitanud just nagu üksiku kõndija meeoleu ergutamiseks. Miks sa viivitad? Kas sügiseilu hakkas nii meeldima? Ise elad veel kevadeeas, tunned rõõmu rohelusest — sügisevärvid, olgu kui ergud tahes, on sinu jaoks veel jäljetult mööduv ajutine elamus. Rohelus on sinu värv.

Töölismaja taga aia ääres on poolpehkinud daalivarte hunnik. Väike punase peaga rähn keksleb pehmeil lillevartel ja aeg-ajalt toksab nokaga. Jaagup astub lähemale, et kontvõõra potsutamise põhjust näha. Daaliavarred on auklikuks raiutud. Nähtavasti on töömees siin tublisti maiustanud. Miks ei peaks laas linnulaulust ja tööhäältest tühi olema, kui isegi rähn on sügise puhul ümber spetsialiseerunud. Kas metsas tõugud otsas? Ei usu. Või oled sa toidurohkusest nii

mugavaks muutunud, et metsakoristamise teiste kaela jätad? Või kihutab instinkt sind külma talve eel rohkem sööma ja seepärast kergema vaevaga kõhutäidet otsima? Potsuta siis pealegi vahelduseks lillevarte kallal. Ega sellest päristöö veel unune. Juhtub teistelgi, et alati ei saa teha seda ilusat ja õilsat, mis just kõige rohkem passiks.

Vilkad tihased lendlevad ja vidistavad rõõmsalt aiaäärses kaasikus. Siin pole vaikusest juttugi. Kes ainult aiast metsa poole vaataks, see ei teakski, kui palju saladusi sügislaas endas peidab.

21

Laiad pehmed lumehelbed kōditavad nägu, kui Dekaar ohjad võtab ja vana kõrvi pea Mõedaku poole pöörab. Dekaar istub kutsari kohale kresla paremal äärel. Tüdrukud pigistavad end keskele kokku, et Jaagupile teisel serval pisut ruumi teha. Hea tahtmise juures mahub neljakesi kõrvuti istuma. Eriti mõnus on pakasega tihedasti üksteise vastu pakituna rees üle hangede tuhistada. Talve algus on pehme, praegu külm kallale ei kipu ja Jaagup eelistab istuda ree ninas, näoga teiste poole, jalad ühise saaniteki varjus. Kapjade alt lennanud lumekamakad matsuvad jalatekile, mõni riivab enne Jaagupi mütsikõrva.

Lumeteega möödub Pallist Mõedakule sõit märkamatult. Sügisel käidi lauluproovidel jalgsi, hüpeldi loikude vahel ja kisti kalosse porist. Lumetee tulekul Dekaar halastas ja nüüd teeb kõrb kaks korda nädalas lustisõitu läbi ürgoru ja üle põldude. Aatriumi pere käib täies koosseisus Palli segakooris laulmas. Lähim üritus on ühine vana-aastapidu.

Dekaarile tehti ettepanek esineda väikese sõnavõtuga aasta lõpetamise ja teise vastuvõtmise ühispeol. Ta on agarasti kõne koostamisega ametis ja nagu ikka, tutvustab kaassõitjaile kõnemehi-eeskujusid.

«Tokolopi tellisetease direktor Hämmelepp armastas koosolekuil oma kõnedes loosungeid hõigata. Aga ta, mees, oskas rohkem savisegamise kunsti kui kõnelemise töö tarkusi, seepärast püüdis matkida varemkuuldut.

Kord oodati tehasesse Tallinna ülemust. Ettevalmistaval koosolekul hüüdis direktor Hämmelepp sütitava häälega: «Töölised ja teenistujad, võtame seltsimees Mõtsamaida vastu täisväärtusliku telliskiviga!» Tööhoog muudugi tõusis märgatavalt.»

Juuta Ülens sai ka ülesande ja tema närveerib hoopis rohkem. Tehnikumis oli Juuta seinalehe illustreerimisel ja kuulutuste maalimisel kunstniku eest. Nüüd jäi jälle peokuulutus tema hooleks. Tehnikumis olid omasugused, aga Palli on tõsine teaduslik asutus — kas ta oskab küllalt ilusa teha? Ja mida sinna peale kirjutada?

«Mida ma kuulutusele kirjutan?»

«Kuulutuste valik on suur,» on Dekaar kohe abivalmis, «võtame või isa Jannseni ajast peale. Tema «Eesti Postimehes» kuulutati, et Sankt-Peterburgis etendatakse härra Tšaikovski äraarvamata ilusat kargamise mängu «Kurgede tiik». Meie mängud on teada, pane need ka sõnaselgelt ritta.»

Jutus tekib paus. Laiad helbed liuglevad sumedas talveöös. Pehme süütu pimedus ümbritseb sõitjaid. Hobune leiab tee jalgadega, tema juhtimine pole mureks. Igaüks jääb oma mõtetega. Nägu hellitavad siidõrnad helbed on nagu malbe pimediku enese kilud. Sellisel rahutunnil on mõtted siirad, ja kui nad on tuhandes ilmakaares ekslemas olnud, siis nüüd jõuavad kõik koju tagasi. Hakkavad tiirlema lemmikteema ümber.

Jaagup leiab end alustekoolile mõtlemast. Ta ehmub. Jaagup on noor ja kardab veidrikuks muutuda, kes ei oska varsti enam muud rääkida ega mõelda kui ainult oma tööst. Sellest kartusest on ta hakanud end kõrvalt jälgima. Seltskonnas on mõtlik ja sõnakehv. Ja kui vestlusse satub, siis tabab end varsti oma aluseid arutamas või viljapuude bioloogia üle vaidlemas. Töö suus ja töö mõtteis. Teiste vestlust vaikivana kuulama jäädes on alati varuks oht, et üsna pea arutleb endamisi mõttes mõne teadusliku probleemi ümber. Taoliste tabamiste puhul sunnib Jaagup end teadlikult teistele asjadele mõtlema ja seltskonna teemal kaasa rääkima.

Aatrium on hea, seal võib alati oma tööst rääkida,

ilma et keegi veidrikuks hakkaks pidama. Aatrium on tööruum. Aga seltskonnas, nagu Palli lauluharjutusel, vana-aastapidul ja sünnipäevadel — seal peab suutma unustada oma töö. Tüdrukud vist juba peavadki igavaks kujuks. Palli lõbusal, viinaarmastajal traktoristil on nende seas rohkem lööki kui tõsisel Jaagupil. Ta ise ei pea end halvaks inimeseks, aga üks tüdrukud tea paremini, keda nad vaatavad. Töö rikub poisslapse ära. Aga tihedamad aastad on just ees. Kas tütarlaste juures ei hakka kunagi vedama?

Dekaar vist pole eluski selliseid mõtteid mõlgutanud. Tema leiab kohe kõigiga kontakti. Ta on selleks sündinudki, et inimestele meeldida. Tööga ta ka oma konti ei vaeva ega lase töömõttele üle pea kasvada. Oleks Jaagupis osagi sellest kergest ja lõbusast meelest, millest Dekaar pungil on. Kuidas partorg Obrik kord ütleski: «Kui Jürihani ja Andresmaa kokku panna, siis jätkuks materjali vähemalt nelja täismehe tegemiseks.» Omaette aga pole kummastki õiget nahka, üks ühtepidi, teine teistpidi kiivas.

Poleks Dekaar partorgi sõjakaaslane, ega teda siis oleks juletud Mõedaku osakonnajuhatajaks panna. Võõrale jätkaks tema pisut kookas kuju ja kõver sõna üsna kahtlustäratava mulje, nende atestaatidega tal poleks tasunudki Mõedaku kohta taotleda. Nagu kiuste on Mõedaku majapidamine Dekaaari juuresolekul siiski edenema hakanud: mis ime läbi, seda ei oska keegi öelda. Dekaar ise saab palka nagu optimismi ja huumori ja lobisemise eest. Töö käib kaasas muuseas, kolmanda järgu ajaviitena. Majandi asjad saavad nagu ilma igasuguse pingutuseta korda. Ja pareminigi kui mõnel keskmisevõitu juhtijal teises majandis.

Elus juhtub asju, mille seos näib vastuoksuslik. Koolis suurendad võimlemistundide arvu, suurendad sellega õpilaste üldist koormust, aga õppeedukus tõuseb ka — oletada võiks just vastupidist. Võimlemine aitab mingi varjatud mehhanismi kaudu kaasa õppimise viljakusele. Mõedakul suurendab Dekaar oma olemasoluga elulusti osa, aga tööd saab ka rohkem tehtud. Kui Dekaarist hakkaks järeldusi tegema, siis saaks juhtivate töötajate jaoks hoopis pahupidi reegli. Mis on lubatud laiska kätt ja lobisejale Dekaarile, seda ärgu

teised püüdku enesele eeskujuks võtta. Niikuinii ei tule toime, kõrbevad põhja.

«Pärni, tead, sa pole vist elus päris õige paiga peale juhtunud,» alustab Jaagup ootamatult. «Mis osakonnajuhataja sina ka oled...»

«Tohoo till-ae säh!»

«Mõni teine amet passiks sulle ehk rohkem?»

«Tohoo till-ae säh!»

«Sinust saaks esmaklassiline rändlobiseja,» ei jäta Jaagup oma kiusakat juttu. «On olemas rändjutlustajad, usuvonnad. Elavad ilma tööta hästi ära. Rahval pole neist kasu ega midagi, aga visad kaduma. Miks ei võiks siis rändlobisejaid olla; ajaksid rahvale lõbusat juttu, saaksid selle eest kõhutäie süüa ja peatäie pehmes voodis magada. Kahju ei kellelgi. Palvemajad aga võiks lobisemismajadeks muuta — oleks selge progress. Oi, sinust saaks kuulus rändnaljamees... Tõesti, miks ei võiks huumori ja hea tuju külvajad külast külla käia. Sünge meeoleolu ja vihase jumala rändjutlustajad on ju hulga hullemad. Kui usuvonnad muutuksid üleöö naljavendadeks ja usuõed naljaõdedeks, eks oleks suur pööre?»

Dekaari on raske imestama panna. Aga nüüd ta küsib veidi nõutu häälega:

«Kes seal pimedas kõneleb? Jaagup, ega see sina ole? Jaagup, ae! Magama oled jäänud või? Jaagup, ae, tõuse üles, siin käib huvitav jutt!»

«Kelleks sa oma arvates kõige paremini sobiksid?» küsib Jaagup.

«Kui ma minevikus oleksin elanud, siis õukonnanariks, kui aga tuleviku üliäsjalikus ja tõsisel ajastus, siis kitsa ala teadlaseks, kelle ülesandeks oleks ladina keele sõnavara meespidamine.»

«Aga tänapäeval?»

«Praegu selline õnnetu, kes elab elu õnnelikult, aga päris oma tööle vist kunagi ei satu. Üks ätu, ja muud midagi.»

Jutt katkeb. Jaagup mõtleb, et ega Dekaar nii ätu olegi, kui esialgu võiks näida. Või kui on, siis moodustab mingi ätude alaliigi, eritüübi. Pole ta saamatu ega kohmakas. Kui ta elus vähe jälgi jätab, siis lihtsalt oma lustlikust meelest, mis ei luba tal ennast unustades

sukelduda ühessegi tõsisemasse ettevõtmisse. Ja lihtsameelsusest on ta põrguline kaugel; ta on just filosoof, tunneb inimest ja tema hinge.

Iga töö seab inimese ette teatud raamid, mille sisse peab end tahes-tahtmata ära mahutama. Osakonnajuhataja raamid toovad kelle tahes maa peale tagasi. Iseasi, kui inimene selleks ametiks täiesti kõlbmatu on. Osakonnajuhatajal tuleb iga päev nii reaalse asjatega tegemist teha, et võõrsõnad ja linnunimed ei aita tuhkagi. Majanduslik mõtlemine peab oma käest olema...

Oma musta kassaga sattus Dekaar prokuröri pihku. Täiesti maine instants. Prokuröri vaevasid siis kaks põhiküsimust. Kas riigile, see tähendab, Mõedakule, oli mustast kassast kasu? Kas vahelt kellegi isiklikku tasku midagi ei libisenud? Pidi Jaagupki selgitust andma. Lõpuks asi lahenes Dekaarile positiivselt. Prokurör kvalifitseeris selle tehingu finantsdistsipliini rikkumisenä, mitte riigivara kuritarvitamisenä. Dekaar tundis administratiivkorras saadud karistuse üle päris rõõmu. Aga uurimise ajal võis ta end küll halvasti tunda, kuigi eriti välja ei näidanud. Ainult viina näis tublisti vähem kuluvat kui tavaliselt. Tea, kas ta prokuröri käes higistades ka elust näiteid tõi?

Ei lähe elu rattarummu müksud Dekaaristki mööda, pole ta kõrvalisse nurka pugejate hulgast. Tema post seisab tee ääres lagedal ja saab kriimuseid külge. Isegi sõna otseses mõttes. Heinaajal ta lonkas ja põhjas vana pirtsakat ruuna: «Kulaklik hobune äigas jalaga nõukogude juhtiva töötaja kindrakondi pihta.» Et ärgu setukas lootku, see äie on arvel.

Ega Dekaari tööd väsitavaks küll lugeda saa.

«Huvitav, kelle töö maailmas on kõige pingelisem?» toob Jaagup oma mõttejätku kuuldavale. Teised ei oska kohe midagi öelda ja Jaagup mõlgutab kuuldavalt edasi. «Tallinnas käisin klaverikunstnikku kuulamas. Ta paneb ühte loosse tohutu energia. Vaevalt suudab inimene mõnel teisel alal endast poole tunniga rohkem välja võtta. Kirjanik kirjutab romaani paari aastaga, mõni teadlane uurib probleemi kümme aastat... Kas teadlane on kõige lahjema töö tegija?

Aga kui ta kümne aasta töö kokkuvõtteks viisküm-

mend lehekülge teaduslikku aruannet esitab, siis on see igasuguse kirjandusteose või helitööga võrreldes mõttekontsentratsioonilt tihedaim. Mõttetiheduselt ei saa keegi teadlase vastu.»

Valda Kull tunneb uhkuselainet ülespoole uhkavat: vaat mida Jaagup kõik välja ei oska mõelda. Ta püüab oma saabast teki all Jaagupile lähemale nihutada.

Dekaar on juba ka teema kõrgusel ja hakkab aegamisi ning mõnuledes sõnu veeretama:

«Vanasti oli kirjukonna ametikoht. Suvel oli piimaga pahasti, kippus kätte hapuks minema. Püüti siis rohuaiast kärnkonn, pisteti piimakernu ja seal ta elas ja ujus kogu suve. Kord nädalas võeti kernukonn või kirjukonn, kuidas kusagil kutsuti, piimast välja, pesti suurem lima maha ja sulpsati kernu tagasi. Oli konn rahul ja perenaine päästetud: piim hapuks ei läinud.

Niisama oli vanasti teinegi ametikoht. Hoopis raskema tööga. Rummukonnal võttis otsaesise märjaks...

Kord peremees ja teenijatüdruk sõitsid kirikusse. Puutelgedega vanker hakkas teel kägisema. Kaugel seegi enam, et oleks teljed kuumaks võtnud ja suitsema ajanud. Vaata, et varsti leek kodarais. Peremees pidas hobuse kraavitruubi juures kinni, otsis veidi heinamaa pealt ja tuli, konn tagajalgapidi näpu vahel, tagasi. Pistis konna rummu ja sõit läks vaikselt kiriku poole — ei kriuksu ega kolinat.

Kiriku juures peremees viskab ohjad hobuse selgä ja ise patsutab laudjale, et vaene loomakene, päris märjaks võttis see sõit sind. Teenijatüdruk läheb uudishimust ratta juurde uurima, et mis konnast rummus saanud. Vaatab ja tuleb kurdab peremehele: «See rummukonn vaeseke lausa lõõtsutab, mul võttis kohe kirikutuju ära.»

Sihukesed ametikohad ehk ametkonnad olid vanasti. Ah jaa — ühe oleksin unustanud. Mättakonn ka oli olemas; konn mätta otsas.

Kui ringi vaadata, siis leiab tänapäevalgi kõiki neid kolme konna. Ma ise olen rohkem see kernukonn.»

Jälle jutt soikub.

Jaagupi mõtted lasevad ringirätast ilmatedel, kuni jõuavad katseaia juurde välja. Suvel silmastamise ajal juhtus üks Palli vanem tegelane Mõedakule tulema ja

leidis Jaagupi kibekiires töös. Ta imestas, miks Jaagup ise silmastamisega vaeva näeb; tema on teadlane ja keegi ei saavat silmastama sundida. Las laborant teeb ära. Silmastamine on katseaia must töö, aga teadlane on uuriija, milleks laskuda aedniku tasemele. Jaagup polnud kunagi mõelnud, mis sobib ja mis ei sobi, see pärast tundis auväärse arvamise ees veidi piinlikkust. Nuga siiski käest ära ei pannud ja pärast oli sellest hea meel. Hiljem ta leidis oma teguviisi kaitseks palju põhjendusi. Mõedakul on tema kõige osavam silmastaja; see töö pakub lusti; nõnda saab kõige objektiivsemalt hinnata aluste silmastamisomadusi. Ja asi pole üldse sundimises. Kuidas keegi, aga Jaagup Mõedakul ei teagi, mis sundija tähendab. Küllap inimene ise ongi kõigi sundijate seas see kõige karmim kubjas. Ainult et enda sunni all ei tundu töö raskena, kuigi seda kolm korda rohkem teha rabad, kui mõni teine kroonukupja kepi all teinud on.

Ristteel peab Dekaar hobuse kinni:

«Kas lõunasse või põhja?»

Juuta ja Jaagup hääletavad ühest suust lõuna kasuks. Juuta Ülensi koduni on siit vaevalt pool kilomeetrit, aga milleks tal sedagi üksinda pimedas ja sajus sompida. Tööl käies saab küllalt hanges rähelda.

«Juuta viime koju. Ja lauluga.»

Rõõmsast laulust rõkkav reetäis sõidab täie hooga Apuparra talu õue. Suure maamaja nurgaaknas kumab veel tuli. Ema ootab hilist hulkurit. Vähe, et iga päev Mõedakul kinni on, nüüd läheb õhtuid ka veel otsa. Talu pidamisega omad mured, aga Juuta ei pea neist midagi. Temal muudkui Mõedaku ja Palli. Isa on haiglane, abi kuluks kodus ära. Tüdrukul pole muud mõttes kui oma palgatöö. Juba mehelemineku aeg käes, Juuta ei tee sest teadmagi, nagu polekski noor tütarlaps. Hulkus lähivad oma tööga seal Mõedakul. Nüüd sõidavad ja laulavad, hea, et veel jooma pole hakanud... Aga mine tõrelema. Ei, tema Andresmaa kohta ei tohi sa paha sõna ka öelda... Ehk vaatab ise Andresmaad. Mõistlik mees küll. Ei usu siiski, Juuta oleks emale rääkinud. Koolis oli, siis ikka jutustas, kes temaga tant-sivad ja muidu head on.

Teised tuppä ei lähe, hobune keeratakse kohe tee

tagasi. Siit mäe pealt on päeval avar vaade ida pool sinavatele metsadele. Jaagupile meenub esimese aasta sügis. Ta sõitis selgel täherikkal ööl siit teed arsti järele. Siis süttisid ja kustusid kaugete metsade kohal leekkuulide lennukaared. Sõjast oli küladesse hulga püsse jäänud ja metsas liikus igasugust elementi.

«Sa, Pärni, ei teagi, kuidas me neljakümne viiendal Kindraliga aeda hoidsime. Mõedakul oli aia valvamiseks kolm vintpüssi. Päeval korjasime rahvaga suures aias õunu, aga püss oli igaks juhuks kaasas. Kui tagumise aiasopi ääres metsas midagi kahtlast liikus, lasksin paugu õhku. Selle märguande peale oli Kindral varsti kohal ja hakkas jooksust lõõtsutades juba aia väravas oma püssi kärtsutama. Ma lasksin ka sekka. Naised jooksid kiljudes kivisarasasse varjule. Kärast oli nõnda palju kasu, et keegi siiski päise päeva ajal aeda sisse ei julgenud tungida. Vahel küll ragistasid metsast automaatide ja püssidega vastu. Vaata, et noor sõda lahti. Eks ta lapsemäng olnud, aga Kindralile hirmsasti meeldis lärmi teha ja püssid olid olemas. Öövalves käis meil samuti püssimees, aga ta oli pelglik. Küllap õunavargad pimedamal ööl ikka oma mati võtsid. Suur kuulus aed oli nagu magnet, tõmbas kaugemaistki paikadest õunamaiaid juurde... Ainult kolm aastat tagasi, ja juba tundub nagu ajalugu.

Tol kevadel, ööl vastu teist maid põles Mõedaku õue all metsa ääres suur küün maha. Arvatavasti mõni juhuslik ööbija oli tulega ettevaatamatu. Küll tulekahi ehmatas ära; ma olin ainult mõned päevad siin olnud. Põgenemismõtteid siiski pähe ei tulnud.»

22

Lisaks suurele aiale on Mõedakul veel väiksem elatunud aed. Väiksemas kasvavad ainult «Antoonovkad», jämedate tüvedega jässakad ja ajahambast sagritud puud, aastailt tublisti üle õunapuude tavalise keskmise eluea. Küllap peavad oma viiekümneendat sünnipäeva. «Antoonovkate» aed asub kohe õuest minna sauna taga. Pakane ja vanadusnõrkus on siin laastamist teinud. Ainult sadakond «Antoonovkat» on veel püsti. Aga

need vaprad ei kavatsegi eluvõitluses alla anda. Igal kevadel helendab õue all pilvena kahar ja pehme õite-meri.

«Antoonovkate» aia ja metsatuka vahel sirutub ram-musa mullaga põllusiil. Soe, tuulte eest kaitstud kasvu-koht on nagu loodud ploomiaia rajamiseks. Jaagupi tahtel sünnib siin Eesti üks suurim ploomipuude istandik.

Ploomipuud on meie väikseis aedades olnud õunapuude kõrval teisejärgulised külalised. Neid on toodud vaid paari-kolmekaup. Kui mõni julgem aiahuviline pistiski kümmekond kultuurploomi istikut mulda, siis hävisid puud enamasti enne, kui korralikku saaki suutsid näidata. Miks nad hävisid ja mispärast mõni üllatuslikult siiski kasvama jäi, kes seda väikeses aias taipas uurida. Kui ploomipuud juba üksikuina ja hästi hooldatuina kasvataja tööd mikski ei pannud, julged sa neist siis suurt äriaeda rajada. Kapitali kinnipanek kapriisse ploomiistandiku alla naljalt ei ahvatlenud.

Jaagup Andresmaa ploomiaed on seega kahekordne katseaed. Esiteks peab ta näitama, mis saab paljudest pookekombinatsioonidest, mis ta katsepuukoolis on juba osanud istutamisealisteks kasvatada. Teiseks saab selle aia varal vastuse, kas üldse on kunagi mõtet suuri ploomiväljasid asutada. See teine vastus tuleb pealekauba. Jaagupi katseaed venib suureks mitte suurusetaotluse, vaid katsematerjali ülirohkeuse tõttu. Kuigi istutab kogu põllusiilaka täis, saab ikkagi vaid väikese osa silmas-tatud istikuist ära mahutada.

Katsepuukoolis olemasolevate ja lähemal aastail veel juurdetulevate ploomiistikute alla läheksid ära kõik Mõedaku paremad põllud ja materjali jääks veel ülegi. Kui oletadagi, et Dekaar lugupidamisest Jaagupi vastu jätab leivavilja ja loomasööda kasvatamise sinna-paika ning kingib Mõedaku maad katsetajale, aga kes siis neid ploomipõldusid hooldada suudaks? Kas Jaagupi kolm katsetöölist? Kolmekümmend kõva töömeest oleks siis vaja. Kuid Jaagup kauples needki kolm välja suure vaevaga. Peab end nendegi mõne abiliseaga õnnelikuks pidama — paljudel teadlastel pole sedagi.

Oletaks siiski, et Jaagup saab need kolmkümmend katsetöölist ja teeb Mõedakust üheainsa ploomipuu-

metsa. Aga kuhu siis katseõunapuud istutada? Neid põrgulisi tuleb ju hulga rohkem kui ploomlasi ongi.

Jaagup pole katsepuukoolis enesele halastanud ja seal on materjali kuhjaga. Kuid puukool võtab enda alla küllalt väikese ruumi ja sealt ei paista tema ahnusepatt kõrvalisele silma. Oleks Jaagup katseaedade istutamisel nõndasama taltsutamatu ja hakkaks kõiki oma istikuid välja istutama, siis jätkuks istutustööd hulgaks aastaks. Lõpuks oleks Mõedakust Pallini mõnedki orunõlvad ja mäed õuna- ja ploomipuu segametsa all. Sellises olukorras jääks üle veel vaid juurest jalga lasta. Niisugusest metsast juba ei käiks enam kellegi jõud üle.

Raskes enesega võitlemises tegi Jaagup talvel Mõedaku jaoks reaalsed katseaedade plaanid. Tuleb üks ploomipuude ja kaks õunapuude katseistandikku. Nendesse pääseb katsepuukoolist vaid väikene osa istikuid. Suurem osa pookekombinatsioone peavad eitava otsuse saama juba puukooli vaatluste ja mõõtmiste põhjal. Kõikidele kehvemaks osutunud alusevormidele on katseaia väravad suletud. Ja ikkagi tulevad katseaiaid kokku nii suured, et nende hooldamine ja uurimine on Jaagupi ja tema tööpere võimiste piiri peal. Juba istutamine võtab ära oma viis aastat. Tänavune on esimene istutuskevad.

Mis saab katsepuukooli ülejäänud istikuist? Üks hästi ahvatlev abiventiil on olemas — sovhoosid. Kui annaks oma katseistikuid sovhoosidele ja teeks täpsed istutusplaanid. Nad peavad niikuini suuri õunaaedu rajama. Rajagu Mõedaku materjalist. Sovhoos saab õunasaagi, aga Jaagup käib vaatlusandmeid kogumas. Võib-olla mõni sovhoos riskib isegi ploomiaia rajamisega. Tuleb hakata maad kuulama. Paari aasta pärast saaks hakata istikuid välja andma mitme tubli sovhoosiaia rajamiseks. Kuid kõigi katsepuukooli väärtuslikumate kasvandike jaoks ei leia ruumi isegi sovhooside abiga. Eks siis ülejäägi lase müügile. Pealegi istikuid vähe saada, need kistakse käte vahelt ära.

Katsepuukool on katsepuukool, osa istikuid jääb siin nii näruks, et ei kõlba näidatagi. Need negatiivsed katsetulemused lendavad aia taha tulehunnikusse.

Jaagupi katsepere on täna kogu koosseisus ploomi-

puid istutamas. Töö käib mitmendat päeva ja seda tehakse ringi vaatamata, aga ikkagi ei jõua õigeks ajaks valmis. Lohakust Jaagup ei luba, kompost olgu mul-
laga ühtlaselt segatud, istiku iga juur oma paigas, read olgu sirged, muld kinni vajutatud, tüvi toe külge seotud. Katseaed tahab piinlikku täpsust, kõigil puudel olgu võrdsed kasvama mineku tingimused. Juhuslikud tegurid ei tohi nende elukäiku mõjutada. Igas pookekombinatsioonis on niigi vähe istikuid, juhtub mõni neist katsetaja süü tõttu välja langema, siis muutub katseandmete kogumine küsitavaks.

Aia istutamine tähendab uut astet katsetöös. Iga kohale pandud ploomipuu tähendab uut hoolt ja tööd paljudeks aastateks. Hari, väeta, mõõda sügiseti võrsete juurdekasvu, kaitse talvel jäneste eest, siis hakka iga puu saaki eraldi koguma ja kaaluma. Kui mõni puu hääbub enneaegselt, siis juurdle põhjuste üle. Puukool on vaid eelmäng, katseaiaid oskavad öelda palju rohkem ja nendele on jäetud otsustav lõppsõna iga alusevormi väärtuse hindamisel. Ole aga mees ja suuda ning oska sellest ütlemisest aru saada.

Tänavu on ainult algus. Sedasama ploomivälja saab istutada veel oma kolm kevadet. Viiekesi ei jõua kõiki ühe aastaga. Ja ei saakski. Katsed on rajatud kahes ja kolmes korduses. Samade pookekombinatsioonide saamiseks külvatakse aluseid kolmel erineval aastal ja silmastatakse samuti kolmel erineval suvel. Ühe aasta materjalile lootma jäämine poleks enam risk, vaid puhas lollus; tehtud töö poleks teadus. Kui mõnes katsejärgus juhtub ilmastik hästi soodne või hästi halb, siis kas jääksid aluse vead vaatlaja eest peitu või jälle oletaks heale alusele mõne nõrkuse külge, sellise, mis järgmistel aastatel üldse enam ei esine. Erinevaid aastail kasvatatute andmeil saab igale alusele hoopis objektiivsema iseloomustuse anda... Töö ja vaatlused lähevad korduste pärast palju keerukamaks ja tülikamaks. Kuid Jaagupil pole kordagi pähe vilksatanud, et teadlase tee võiks olla lihtne, kerge ja pingutusteta.

Varakevadised päevad on läinud täie koormaga. Aia istutuse kümnest tunnist on vähe. Pärast katsetööliste päeva lõppu istub Jaagup aatriumis oma laua taga ja haub lahinguplaane õunapuude suviseks silmastami-

seks. Milliseile aluseile ja milliseid sorte ja mituküm-
mend eksemplari iga pookekombinatsiooni silmastada?
Kas jätkub selleks iga alusevormi ja kust tuua pooke-
oksi? Tänavu on esimene aasta, kus saab õunapuid suu-
remal arvul silmastada... Ikka alles esimene ja esi-
mene. Neli aastat Mõedakul oldud ja alles algus. Päevi
pole kasutatud tuulde lastud, aga tehtud on hirmuära-
tavalt vähe. Ploomipuude katseaeda alles alus-
tad, õunapuude silmastamiskatseid alles alustad...
Millal küll ükskord aiast vastused laekuma hakka-
vad?

Koorem suureneb. Seni oli ainult katsepuukool.
Lähemal aastail on üheaegselt puukool ja katseaedade
istutamine. Siis lisanduvad veel esimeste istandike
mõõtmised ja vaatlused. Kui need neli-viis aastat vastu
peaks! Neil aastail ei või päevakski alla vanduda. Kui
istutamised selja taga, siis on töö jälle inimlikum, siis
saab ehk hinge tagasi tõmmata. Siis jääb peamiselt
katseaedade uurimine. Katseaias aga annab iga samm
ja iga päev uusi andmeid, mis kõik viivad lõpplahen-
duse poole... Viis aastat veel pingutada! Viis pole iga-
vik, need peab iga inimene vastu. Jaagup pole teistest
nõrgem, ta viib oma tahte lõpuni. Kevad toob mõt-
teisse julgust. Kevade lõhnad, värvid ja hääled aitavad
inimesel jäägitult anduda, end viimaseni kulutada.
Jaagup sukeldub tõhe.

Puukoolist tulnukail on juba jupike elulugu ja Jaa-
gup tunneb neid paljude koosveedetud päevade tõttu
nägupidi.

Liivakirsipuu aluseil elavad istikud ei olegi kõige
väiksemad, on üldiselt päris hästi sirgunud. Liivakirsi-
puu on alusena üsna paljulubav, ministeeriumi-me-
vist väga märgist mööda poleks lasknud, kui seemneid
hulgana tellima oleks hakanud. Külmaskindluses on ta
parim ja istikud on ka üle ootuste ilusad. Mõnede sor-
tide silmad küll ei kasvanud hästi liivakirsipuuga
kokku ja nendest ei saanud korralikke puukesi. See on
miinus. Aga ülejäänud sortidega ta ikkagi sobib! Kas
vähemalt osa sorte saab temalt head juured alla? Pisut
kahtlust poeatab Jaagupi vaimustusse ka istikute erinev
tugevus. Mõned on hästi lopsakad, aga samas kõrval
teine üsna nõrga kasvuga. Kas see on ajutine viga, mis

pärast puukooli kaob? Kas nõrgakesed jõuavad aias
teistele kasvus järele? Aeg näitab.

Tormakad on nad, need liivakirsipuu alustel kasva-
vad kultuursordid. Üksikuil tulid katsepuukoolis juba
esimesel aastal pärast silmastamist õiepungad külge.
Hakkavad lausa alaealistena vilja kandma! Puude
varajane viljakandvus on aednike unistus. Aga liiva-
kirsipuu alus on üpris pöörane. Kuhu ta nõndaviisi
välja jõuab? Kas ta aias ka nii virk kandja on, kui esi-
meste märguannetega lubab?

Ei. Praegu veel ei julgeks liivakirsipuule hea aluse
atestaate kaasa anda. Liiga palju mõistatuslikku on
temas, ei oska aimata, mida liivakirsipuu juurtele pan-
dud ploomipuud kümne aasta pärast teha võtavad. Kas
löövad saagiga kõik võistlejad üle? Ja Eestis hakkab ka
ploomikasvatus edenema? Või ehk valmistavad pettu-
muse? Ei tea. Tuleb usaldada aega ja oodata katse
arengut.

Laukapuu seemneist kasvanud pookealused on endast
puukoolis jätnud kahvatu mulje. Heas mõttes nad ei
paista millegagi eriti silma. Silmade külgekasvamine
on kehavõitu. Üsna kindel, et mõned teised aluserüh-
mad trumpavad ta üle. Külmaskindluse osas on kunagi
Lääne-Euroopast toodud laukapuu vormid päris kind-
lalt viletsamate hulgas. Neile õrnukestele poogitud
istikule on päris kahju ruumi anda.

Venemaalt saadud laukapuud on külmaskindlamad
alused, neist mõned pookekombinatsioonid saavad aias
ruumi. Venemaa vormid on Lääne-Euroopa omadest
ka sortidega sobimise poolest paremad. Ehk õnnestub
mõnest vormist asja saada? Lootust peab olema, aga
Jaagup neile ikkagi panust ei teeks. Nendest katsetöö
tasu pole lootat. Jäävad kasutuks ajaviitjaks. Kuid ka
eitav otsus peab olema katseandmetega põhjendatud.
Laukapuu on liialt tuntud, et temast saaks vaikides või
üldsõnalise jutuga mööda minna.

Ah sind, kreegipuu... Kuidas küll kirjandus on osa-
nud sinu jaoks ploomipuu pookealuse positsioonil hea
sõna leida? Mispärast aednikud sind tänapäevani puu-
koolis kasutavad? Jaagupi katsekoolis olid sa üks loha-
kamaid ja laisemaid. Peale selle on veel iga vorm ise
nägu — üks tugevam, teine nõrgem. Tunnistusel puha

kolmed ja mõnel veel miinus taga. Esimesel aastal pärast külvamist nõrga kasvuga; teisel aastal, kui sind istikutekooli pandi, ei juurdunud hästi; silmastada tüütu; võrreldes teiste aluserühmadega läks sinu koore alla pandud silmadest kasvama kõige väiksem osa — sajast vaid seitsekümmend üks silma; pärast vääristamist esimesel aastal kasvasid sinu peal silmadest kõige lühemad kultuurvõrsed; ennakvõrsumise soodustamise osas oled üks kehvemaid... Kas veel pikendada patu-registrit?

Enamik kreegivormidest ei pääse katseaeda. Ainult üksikud end veidi paremini ülalpidanud kreegiseemikuist alused saavad au osaliseks võistlust jätkata. Kes poleks kuulnud, et üksikuist kooli patuinaist on elus asja saanud. Ehk kuulub mõni kreegivorm ka selliste vembumeeste hulka, kes koolis kiitust ei kogu, aga vanemas eas täie eest väljas on... Endise puukooliaednikuna ei suuda Jaagup kreegipuud nii karmilt hukka mõista, kui katsepäevikute üldpilt seda nõuaks. Need alused on aednikel paljude aastate jooksul aidanud plomipuid kasvatada. Nendeta oleks plomikasvatuse ajalugu veelgi nigelam olnud. Pole kreegipuu süü, et mõni parem asendaja teda juba varem aluste seast välja ei tõrjunud. Jaagup suhtub kreegiseemikuisse kui teenekaisse, aga oma tasemelt areneva aja nõudeist mahajäävaise töömeestes. Edutab neid ikkagi katseaeda, las pakuvad uutele ja parematele võistlust. Kasvutingimused on väga erinevad ja ilmastik muutuv, võib-olla mõnes olukorras suudab kreegipuu end veel väärilise alusena näidata. Pealegi on kreegipuu nii vormirikas, et paljude kehvide seast ühe hea leidmine väga ei üllatakski.

Haraline plomipuu on kasutatavate plomialuste seas hea kuulsusega. Katsepuukoolis ta midagi põrutavalt uut ei öelnud. Korralik koolipoiss, peab end kombekalt üleval ja püüab teadlase silmis head nime säilitada. See ka õnnestub. Kultuurvõrse toitjana on haralise plomipuu juured end parimast küljest näidanud. Mõedaku puukoolis kasvasid kultuurpungadest esimesel aastal mehekõrgused võrsed. Selliseid okulaate näeb puukoolis harva. Ja okulaadid ennakvõrsusid korralikult nagu tellimise peale. Kui ainult... Jah, nad on

liiga külmaõrnad. Külmem talv teeb haralise plomipuu juurtele liiga. Kasvavad puukoolis ilusasti, seejärel istutad aeda, aga juhtub, et paari aasta pärast on pakane jaol. Kogu headus on üheainsa karmi talvega nulliks muutunud. Katseaed andku vastus, kas see üks halb omadus kaalub kõik haralise plomipuu head küljed üles. Kui jaa, siis on hirmus kahju. Liiga paljulubav on see tuntud aluserühm.

Ploomipuud on esimestel eluaastatel hoogsama kasvuga kui õunapuud, seepärast nad pääsevad puukoolist rutem välja. Seda muidugi siis, kui alus on tubli ja okulaati hoolega toidab. Pärast silmastamist kasvatab õunapuu esimesel aastal pika okulaadi, millel järgmisel kevadel lõigatakse latv maha. Ladvata võrse pungadest hakkavad siis samal suvel kasvama külgvõrsed, tulevased põhioksad. Alles kolmandal kevadel pärast silmastamist kõlbab õunapuustik aeda viia. Tugeva aluse peal kasvav plomipuu saab juba esimesel aastal pärast silmastamist sellise ennatliku teoga hakkama, et kasvatab kõrge okulaadi ja sellele mõned oksadki külge. Aednikud on neid rutakaid oksi hakanud ennakvõrseiks nimetama. Ploomipuu rutakus on puukooliaednikele kasulik. Ploomipuu istikud võib juba samal okulaadi kasvatamise aasta sügisel üles võtta ja müügile lasta. Juba teisel kevadel pärast silmastamist saab plomiiistik aeda istutada — õunapuu okulaadil lõigatakse samal ajal alles puukoolis latva lühemaks. Seepärast haraline plomipuu meeldibki Jaagupile, et tema juurtel kasvades ajavad plomipuu okulaadid neli või viis ennakvõrset välja. Haraline plomipuu on kõige tugevama kasvuga pookealus — kasvujõu poolest on ta esikohal.

Kultuursortide seemneist kasvanud alused langesid tõepoolest juba puukoolis hulgana võistlusest välja. Peamiseks põhjuseks oli nende külmaõrnus. Asjade selline käik oli kooskõlas kõigi puukooliaednike põlgliku suhtumisega kultuursortide seemikuist alustesse. Mõnigi oleks parastanud, et Jaagup nendega üldse jandama hakkas. Kuid parastada on veel vara. Kümne seas leidis sort «Liivi kollane munaploom», mille seemikud on esimeste katseaastate jooksul ainult rõõmu valmistanud. Puukoolis said ta seemikud samu katse-

hindeid, mis haraline ploomipuu. Külmakindluselt on «Liivi kollase munaploomi» seemikud võistlejast haralisest ploomipuust paremad, on võrdsed meie poolloodusliku kreegipuuga — hinne rahuldav.

Kõiki poolt- ja vastu-seisukohti vaagides saab katsepuukooli andmeil ploomipuu pookealuste seas esikohale panna just «Liivi kollase munaploomi» seemikud. Kas see on uus sõna?! Jaagup Andresmaa esimene õnnestumine?

Kui selle kultuursordi seemikud ka katseaias nii-säma edukalt võistlevad, siis on jah saavutus. Jaagup võttis kultuursortide seemneid katseisse ainult oma fantaasialennu ajendil, lihtsalt suurest otsimistuhinast. Keegi pole neid õieti soovitanud, ja vähesed, kes on varem püüdnud praktilises puukoolitöös kasutada. Puukooliaednikuna ei tulnud ka Jaagup ise mõttele «Liivi kollase munaploomi» seemneid varuda. Praktiline aednik läheb välja varem tuntud alustega, tema puukool pole katsetamiseks. Võib mõne ebaõnnestunud eksperimendiga ostjad ära hirmutada. Ja pole aegagi tegelda ettevõtmisega, mis otsest tulu ei tööta.

Jaagup rõõmustab vaikides. Veel on vara hõisata ja maailma asjasse pühendada. Puukoolis on veel korduskatsed käimas ja katseaeda istutatakse esimesi puid. Katse alles algab. Aastat kümme veel oodata. Oi kui raske on olla nii pika avastusprotsessi osaline! Ei saa rõõmu korraga välja pahvatada. Aastaid vaevle õnne ja kahtluste vahemail. «Liivi kollase munaploomi» seemikud on esimesed, taolised, aga neid võib töös veelgi tulla. Peabki tulema. Iga uus rõõmustaja aga nõuab samal ajal rasket enesepidurdust. Teadlane peab oma järelduste avaldamisel olema tasakaalukas ja ettevaatlik. Tuled esimeses rõõmutuhinas rutakalt oma soovitustega välja, võid pärast kibedaid pettumuspäevi üle elada. Vähe sellest, võid riiklikku kahju teha. Ploomipuu aluste osas võtaksid puukoolid praegu kohe igast uuest soovitusest kinni. Vastutab aga ainult Jaagup üksi. Teised ju Eestis ei uuri seda teemat.

Vara on veel öelda, et avastus. Kuigi «Liivi kollase munaploomi» seemikuist alused tegid rekordi kultuur-silmadega kokkukasvamise osas. Ja nad sobivad alus-tena hästi kõigi kultuursortidega. Seni ei ühtegi pettu-

must! Aina head üllatused... Vastu pidada ja oodata. Ise on selle töö- ja ootustekoorma oma õlule võtnud. Narr oleks nüüd alla vanduda, kus esimesed lootusesädemed nii ergult silma paistavad.

Õhtu läheneb, kümme tundi istutuspõllul on möödunud lennul. Hirmus palju on veel istutada. Kevad ka nagu kiuste kiskus varakult soojaks. Kui nüüd viivitada, on ploomipuudel varsti lehed väljas — mis istutamine siis enam. Puukeste istutamine lehtinud peast pidurdab nende kasvuhoogu. Kah teadlane, kes oma katseaeda meelega rikkuma hakkaks. Tuleb ploomipuudest ette jõuda ja nad kõik enne maipühi maha panna. Selleks oleks vaja kolmel päeval ületunde teha. Aga raamatupidaja tõmbas juba eelmises palgalehes katsetööliste ületunnid maha. Temal polevat luba neid välja maksta. Tulgu Andresmaa ettenähtud tööajaga toime. Keegi ei käsi rohkem teha, kui ta jõuab.

Konks on selles, et ületundide eest saab tööline poolteistkordse tasu. Bürookraatliku kokkuhoiu pärast aga võib katsetöö praegu suurt kahju saada. Tõsi, et Jaagup ise ahnitseb endale ja teistele tööd kaela — paragrahi ees jääb õigus raamatupidajale. Aga veel suurem tõde on Jaagupi jaoks see, et katset ei tohi rikkuda.

«Ploomipuud ei luba meid veel õhtule,» teeb Jaagup juttu, tammudes ise mulda juurte peal kinni.

«Aga kell varsti lubab,» sähvab Marta Kaal vastu. Ära on tüüdanud teda see istutamine. Ei sa oska juuri õigelt panna ega rida sirgeks ajada, Andresmaa nagu kubjas ise ninapidi juures. «Paljuke enam seitsmeni on.»

«Nüüd on nii, et seitsmeni mõõt ei passi enam; üks mõõt on meil — pühadeni. Arvame magamise ja söömise maha, kõik ülejäänud kuulub istutamisele.»

«Kas raamatupidajaga saite klaariks?» usutleb Marta.

«Palga saate nagu seadus näeb, poolteisekordselt kõik ületunnid ja minutid.»

«Kes ei teaks...»

«Ise maksan, oma taskust...»

Niisuguste asjadega ei oska Andresmaa naljatada. Kui nõnda ütles, siis teebki. Mis valu temal küll sisse

on läinud, et oma rahastki kahju ei tunne? Palk polegi endal teab kui suur... Mis sest, kui mõni leht tulekski ploompõlludele enne istutust külge. On ikka veidrik. Aga ta saab oma, nagu alati on oma tahtmise läbi viinud. Ja kellele siis ületunniraha pühadeks ära ei kuluks.

Kaubast saab kaup. Marta unustab alandavad õpetused. Teised kolm teevad ilma pikema jututa nii, kuidas Jaagup soovib. Jaagup tunneb suurt kergendust — töökoormat ei saa murekoorma kõrval üldse raskuseks pidada.

Jaagup jõuab koju kella üheteistkümneks ja otsustab esmakordselt üle hulga aja, et jätab õhtuse tegevuse korraks kõrvale. Võtab voodisse värske maakonna-lehe, et mõtteile tööst rahu anda.

Küll elu Mõedaku piiri taga läheb tormilise hooga. Ammuks see oli, kui Kindral vana-aastaõhtul kolhoosidest kollijuttu keerutas. Nüüd kolhoosid juba siinsamas. Lehes kõige laiem teema. Pikk jutt, kuidas naabervalla noores kolhoosis üheskoos tööl harjutakse käima. Kuusteist paari hobuseid ja üks masina-traktori jaama traktor künnavad põldusid. Kuuskümmend protsenti juba küntud.

Elad kõrvalises paigas, oled ninapidi oma vaiksuses aias ja vahel ei tule nädalate viisi sellele, et mujal muud moodi ka elatakse. Keskkomitee sekretär oma raadiokõnes kinnitas, et ligi pooled Eesti talud on juba kolhoosis, vabariigis üle kahe tuhande kolhoosi. Maa on märkamatu teinud tohutu pöörde. Huvitav, kas siin Mõedakul tööd rabades jääb elust ükskord nii maha, et enam ei tea, mis naaberkülaski toimub.

Lehes aina kolhoosid. Metsapäeval kolhoosid valmis-tasid ette ilmatu arvu külvilappe. Pilistvere põlluma-jandusühistu saab kiita, et traktorid aitavad kolhoose. Keskkomitee sekretäri kõne järelkajana on juttu kolhoosikeskuste korrastamisest ja kaunistamisest. Päriskummaline, et kolhooside esimesel külvi kevadel lehtakse aega mõelda ja rääkida ilupuude ja -põõsaste istutamisest. Kui nõnda edasi lähevad, siis ei tunne küla äragi. Ahaa, linna puhtusest on maipühade eel siiski ka juttu.

Maipühad annavad end tunda. Leht kuidagi väga pidulik. Esiküljel mailoosungid, teisel küljel seadlus.

põllumajanduses sotsialistliku töö kangelas nimetuse andmise tingimuste kohta. Vaata et varsti Eestis ka mõni kangelane. Näe, mis kõik välja mõeldud. Mõedakul jagele veel vahel Kindraliga, aga ümber on suur elu. Kas see alustega jantimine siin Mõedakul ongi nii tähtis ja vajalik? Mujal tehakse tõsisemaid asju. Sovhoosides ja kolhoosides saab rukki ja piima eest kangelaseks.

Edasi on lugeda esimese mai pidustuste ajaloost.

Tuleb uus film «Kohtumine Elbel». Kui linna juhtub, peaks aega näpistama ja vaatama minema, muidu lähed veel hallitama siin metsa ääres.

Parüüsis algas rahupooldajate ülemaailmne kongress.

Timukas Franco mahitab ameerika imperialistidega. Et sõda temast ka jagu ei saanud.

Kuulutuste seas vilksab Palli nimi: «Palli vajab kohe mehhaanikut autode ja traktorite remondi alal.»

Jaagup sirvib ka vanemaid lehti. Juuta Ülens rääkis, et tema vanad olla kolhoosi astunud. Kuu algupool-lel olevat nende kolhoosist sõnumgi lehes olnud. See leht satubki Jaagupi kätte ja ta leiab rubriigist «Uusi kolhoose» tõesti lühikese informatsiooni.

«Palli valla Ätteniidi küla talupoegade poolt hiljuti organiseeritud Ätteniidi kolhoosis on tehtud juba ulatuslikke töid edukaks kevadkülviks. Energi-lise esimehe sm. Jõesalu poolt viidi kiires korras läbi vilja kogumine kolhoosi ühisaita. Kohe see-järel viidi vili sordiseemne vastu vahetamiseks Jõgevale.

Uuel kolhoosil on võrdlemisi tugev hobubaas, seega peamisi eeldusi kevadpõllutöödega edukaks toimetulekuks. Et kolhoosi liikmeks on astunud ka kohalik sepp J. Karu, kes andis kolhoosile üle hästi korrastatud sepikoja, siis on kindlustatud põllutöö-riistade ja -masinate remontimine.»

Kontrast on suur. Varavalgest õhtupimedani tammu ploompõllul ja ei tule ettegi, et ploomialustest midagi tähtsat ka peaks veel leiduma. Ohverda nende heaks raha oma taskust ja rõõmusta kui laps, et teised sulle selga ei keeranud, kui kell seitse löi. Pimedas tuled koju valutava selja ja tuimade jalgadega ja tunned end peaaegu ühena nendest, mille «Antoonovkate» aia

taga juuripidi mulda pistsid. Kahekümne aasta pärast kasvab Mõedaku aias ploomipuu, mille nimeks Jaagup Andresmaa. Kehas on väsimusest nagu nikastuse tunne, mis ajab naerma. Lapsena oli vahel nii, et naer tükkis iseenesest peale. Küsiti — mis sa lõkerdad, millest rõõmu tunned. Tema vastas — mul on nikastuse tunne. Ja oli kah, nagu oleks keegi salaja kusagilt seestpoolt kõdistanud.

23

Akadeemik Keerd on liikuv inimene ja liikuva mõttega teadlane. Tema auto jõuab suve kestel mitmel korral Tartusse, Jõgevale, Kuusikule, Pallisse ja mujale, kus noore teadusliku asutuse rahvast töötab. Ta on oma silmaga näinud kõiki tähtsamaid katseid ja kuulnud asjakäiku kohapeal, otse põllul või laudas. Leningradis ja Tallinnas on tal tööd kuhjaga, aga maal katsetajate juures viibimisel on eriline võlu. Meenuvad enda loovad aastad. Saad teadlasi nende kahtlusi julgustada, õiget suunda näidata, nende edust heameelt tunda ja mõne käest õppidagi. Sõidud teadlaste juurde värskendavad vaimu.

Teadlastele annab akadeemiku liikuvus samuti meeldivaid tunde. Hea tunne on, kui keegi sinu tööst huvitub; rääkimata veel, kui see keegi on akadeemik ise. Kuulus mees pole uhke ega endasse tõmbunud. Tal on juttu kõigi jaoks. Pealegi on tal kombeks soosida noori, kellel huvitav uurimus käsil. Akadeemiku soosing aga maksab palju.

Pallis kaldutakse arvama, et Jaagup Andresmaast saab ka soosik. Akadeemik Keerd ei unusta kunagi teelt kõrvale Mõedakule põigata, kui siia kanti satub.

Jumaldatud ja kardetud, austatud ja vihatud akadeemik pole alati sellisel positsioonil olnud kui praegu. Elutormid on tema kallal mitmeti jõudu katsunud, kuid nüüd juba oskab ta jalgu tugevasti maha toetada. Tema tasakaaluka kuju sisse on kaastöötajail raske tungida. Seepärast üldiselt ei teatagi, et paksu koore all pesitseb veel väga inimlikke jooni. Oma lapsekodust on ta kaasa saanud ja imekombel siiani säilitanud nõrkuse väikse kena kohakese vastu maal looduse kes-

kel. Rahvusvahelise nimega teadlane, kelle tööga ollakse kursis Kremli — ja äkki salaigatsus maaidüllil järele. Ei see käi kokku ajastu hoo ega joonega.

Möödunud aastal unustas Keerd end korra ja ta muutus Jaagupile inimesena kohe palju lähedasemaks. Mullu oli Pallis ja Mõedakul Baltimaade aiandusteadlaste esimene kokkutulek. Naabrirahvas kiitis akadeemikule Mõedaku ilu ja korda. Korrastatud rohuaed, lillepeenrad, kruusatatud aiateed, värvitud tarapostid ja ühegi umbrohututita katsepuukool olid sõjajärgse olukorraga harjunud silmade jaoks nii pörutavaks kontrastiks, et jutukaaslased polnud heade sõnadega kitsid. Pealegi askeldasid katsetöölised Helsa ja Marta suurpäeva puhul aias ühesuguste heledate jakkide, põlled ja rätikutega. Akadeemik oli meeldivalt üllatunud. Ilus Mõedaku ja külaliste tähelepanu tõid vanale liigutuspisarad silmi. Et ka teised oskasid ilu näha ja et just temale alluv asutus nii suurt korraarmastust näitab. See hetkeline liigutus tegi Jaagupi silmis akadeemikust inimese.

Akadeemik sammub vaadeldes ja kuulatades läbi väikese varjulise rohuaia, kus linnud laisalt augustikuist hääleseadet siristavad. Mõedaku on ilus igal ajal. Väike, vaikne, korras, hubane maakohakene. Kõndija võtab roheline maailma võlusi vastu täie rinnaga.

Lilled akna all, nagu sünnikodu. Akadeemik peatub peenra ees ja vana aja mälestused poevad põue. Jaagupi ja Peka maailma ilusaim lillepeenar, mille nad aatriumi akna all Juutale kinkisid, soojendab möödakäijat. Hea vaataja pilk teeb õie ilusamaks. Vaadaku akadeemik, vaadaku kõik, kes tahavad ja oskavad lille näha. Kes läheb käidavasse rohuaeda peenart tegema, see pole kellegi vastu kade.

Külaline istub metsviinapuuväätidest varjatud verandale, et maa rahust osa saada. Jaagup võtab aset vastasingil.

Trepiesist muruplatsi piirab vasakult elupuuheki poolkaar. Seinakõrgune ja kindlusemüürina paks roheline hekiwall on ainulaadne. Kunagi vanasti on õuepiirdele istutatud tihedasti üksteise kõrvale väikseid elupuutaimi. Igaüks neist on tahtnud täie hooga kas-

vada ja on naabreid arvestamata hakanud sirutama oma arvukaid oksa. Puukeste oksad põimuvad omavahel nagu lõbusas ringmängus. Mis aasta edasi, seda rohkem sigis oksa ja tihedamaks muutus põimik. Aastakümnetega kasvasid oksad jämedamaiks ja klammerdusid loogetega üksteisesse surmani püsiva valusa käevanguhaardega. Hekisisese okstekaose pinget on vaataja eest varjatud viltjalt tiheda roheline kattevaibaga. Kes jõudu kasutades kattevaibasse lõhe rebib, sellele avaneb heki pime allmaailm groteskselt vändunud puukäte tuhandega.

Põhjapoolne läbitungimatu roheline vall annab eesõuele kaitstud ja intiimse nurgakese ilme. Kui see kindlusemüür piiraks kogu muruväljakut, siis meenutaks Mõedaku trepiesine vanglaõue. Jaagup on endamis tänanud kunagist pargiaednikku, kes tulevaste põlvete jaoks on Mõedaku õuele avarust ja õhku jätanud — ainult muru üht külge hekitanud.

Muru tagatippu tähistavad kolm sihvakat pehme-okkalist nulgu; nooljad ladvad joonistavad taevale elegantse tornistiku. Nende taga majapidamishoonete vahel kõrguvad puistepärad, varjates võradega rasket metsamüüri. Verandal istujaile paistab põlis-mets siiski kätte. Puhuti tundub Jaagupile, et hämara metsa kosutav hingeõhk ulatub põski paitama.

Paremal pool lõikab muraääre sirgeks madal kivi-müür, mis kunagi minevikus lahtistest kividest kokku kuhjatud. Sületäie-raskused kivilahmakad on osalt maha varisenud ja sammalt selga saanud. Otse keset kiviaeda kasvavad reas kõrged vahtrad. On nad seal olnud enne kivide kuhjamist või on seemned hiljem nii ebatavalise paiga leidnud?

Vahtrate ees on kasvukoht antud pikkadele sihvakatele püramiidelupuudele. Nad hoiavad lõunamaiste küpresside eeskujul pea ahvatlev-uhkelt püsti. Kelle kapriisi täitmiseks need üksikud lossiaia iludused siia kõrvalisse õueäärde laialeheliste vahtrate naabrusse on pandud, pole teada.

Ei saa öelda, et Mõedaku õuemuru ümbruse kujundamisel oleks erilist maitset või kindlasuunalist tahet üles näidatud. Küllap siin on üksteise järel mitu kätt mängus olnud. Mis pähe tulnud või kätte juhtunud,

see on maha istutatud, tundmata muret tulevase õuepildi ees. Nüüd uhkeldab kõik istutatu täiseas ja pilt on vaatamiseks valmis.

Jaagup ei kujuta Mõedakut ette ilma aegade jooksul kokkuistutatud eesõuerohelusega. Õu on niisama armsaks saanud kui kogu Mõedaku.

Kaks meest räägivad katsete senisest käigust ja edasistest sammudest. Päril algul sihtis akadeemik veidi kaugemale, kui Jaagup teha võttis. Akadeemik kandis tookord mõtteis Mitsurini mentorimeetodi uurimise ideesid. Ta kaalus võimalust, et Mõedakul hakataks põhjalikult uurima pookealuse ja kultuurosa vastastikust mõju. Kuid selleks oleks vaja olnud täiendavat tööjõudu. Jaagupi ülesandeks jäi lõpuks ikkagi aluste-probleemi lahendamise praktiline teema. Kaugemale-ulatuvaid üldbioloogilisi järeldusi ei pidanud tema katseist tulema. Sellele vaatamata jälgis akadeemik Jaagupi aianduslike katsete käiku kõrvalmõttega — ehk juhtub mõni bioloogiliselt huvitav fakt ilmsiks tulema. Oma treenitud katsetajavaistuga teab akadeemik, et laiaulatusliku taimmaterjaliga katsetades sähvatab alati ootamatuid avastusi, mida ei plaanitse ega ei oskagi ette oodata. Ja Jaagup Andresmaa on uskumatult arvuka ja eripalgelise katsematerjali kokku kuhjanud. Siit hakkab ükskord huvitavat tulema...

Nagu ikka, nii ka täna käidi Jaagupi valdused läbi. Ja Jaagup valmistab akadeemikule esimese tõsisema üllatuse. Ta oli pookekomponentide sobivuse alal satunud senitundmatule, reeglil kummutavale faktile.

«Täna jõuavad Pallisse Leningradi bioloogid. Tulen nendega õhtu eel siia, las imestavad ka,» otsustab akadeemik.

Jaagupil on suur mure südamele. Ta pole siiani tahtnud akadeemikut nii maise asjaga tülitada, aga muud võimalust ei ole siiski üle jäänud. Tuleb rääkida. Kaalul on tulevaste katseaegade saatust.

Pallis ainult kehitatakse õlgu või naerdakse lihtsalt välja, kui Jaagup jälle tuleb oma võrkrajutuga. Mis Jaagup Andresmaa endast mõtleb? Praegu pole aeg, kus metalli raisatakse mingisuguse tara tegemiseks kusagile Mõedakule tundmatu metsa äärde teadmata õunapuuvitste kaitsmiseks mõningate hatuste jäneste

eest. Mida ta mõtleb? Et aia taga võsas pesitseb kümme argpüksi ja tema peab kohe nende vastu saama poolteist kilomeetrit traatvõrk tara. Vanasti olid selliste kohta öeldud «loll-pealuu». Selline on majandusjuhataja kontseptsioon.

Õnnetuseks on majandusjuhataja antud juhul üpris lähedal üldkasutatavale riiklikule seisukohale. Ainult et Palli katsebaasi direktor räägib sellest ilusate sõnadega ja asjalikult. Ja Jaagup ei solu ja saab täiesti aru, et traatvõrk on tõesti defitsiitne asi. Aga kas ta pole kättesaamatu kõigi teiste tahtjate jaoks, et just Mõedaku oma jao tingimata kätte saaks?

Seda muidugi, ärgu Jaagup Andresmaa arvaku, et Palli ei toeta tema katseid ja tarataotlust. Traatvõrk on tingimata vajalik ja tema, direktor, küsib veel kord Tallinnast. Käib peale, et Mõedaku tara ei unustataks. Aga Jaagup Andresmaa teab ise väga hästi, et Tallinnal pole traatvõrku anda. See on üleliiduline defitsiit ja seda saab anda ainult Moskva. Aga võib-olla vajab mõni tähtsam paik seda rohkem kui Mõedaku! Tallinn just nõnda arvab; ega ole Palli taotlust hakanud edasi lähetamagi. Ah et küsija suu peale ei lööda, võiks ikka Moskvasse saata. Kas aga Jaagup Andresmaa teab, kui palju Tallinna suul Moskva andjailt küsida on? Lähed palju tahtma, pannakse veel pahaks, seepärast Tallinn valib oma äranägemise järgi, millest rääkida, millest mitte. Ah et ükskõiksus? Ei, ei usu. Küll nad on suusõnaliselt maad kuulunud ja lootusetu vastuse saanud...

Ja nõnda ikka edasi.

Kogu aastatepikkuse töö saatust ripub juuksekarva otsas. Iga katseaeda istutatud puukene on hindamatu väärtusega. Kui jänesed ühel halval ööl mõne neist ära koorivad, siis hukub koos puudega mitme aasta pikkune töö. Katset tuleb jälle päris otsast alustada. Senised tööaastad ja katseraha on olematuks muutunud. Kui ei õnnestu traatvõrku saada, kas siis on üldse mõtet suuremaid katseid alustada? Sadade puukeste mähkimine talveks paberisse ja kuuseokstesse on suur töö, aga tulemused pole teada. Üksainus marutuuline öö võib mõne katte lahti rebida ja jänesed pääsevad koore juurde. Ja kes suudaks suuremaid puid igal sügi-

sel siduda? Ainukene lahendus on traatvõrk tara. Tulgu see või Moskva kaudu — saama peab.

Jaagup räägib asjast akadeemikule ja ise mõtleb, et hirmus halb on teda selliste muredega tülitada. Tal isegi tööd ja probleeme üle pea, tema asi on teadust juhtida. Kas ta vaevub traatvõrgu hankijaks hakkama? On vastutulelik, ära ta ehk ei ütle. Aga äkki ei raatsi ta oma kaalukat sõna tühise tara peale kulutada. Tubli ümmarguse summa taotlemine teadusliku töö laiendamiseks on lihtsam kui selle neetud traatvõrgu väljatoomine. Aeg on selline vastuoksuslik. Kui jänesed kogu Jaagupi katseaia viimase pulgani nahka paneksid, siis oleks sekeldust vähem kui nüüd kaitsetara saamisega. Siis saaks asja lahendada Tallinn. Tehtud töö kantaks korstnasse ja Jaagupile pistetaks uus eelarve pihku: alusta aga rahumeeli otsast peale — raha jätkub. Aeg on selline. Sõjapurustuste taastamine on mõnegi loogika segi löönud.

Keerd ei vasta kohe. Talle meenub, kuidas tema kord alustas ja kuidas siis aitajaid häbematult vähe oli ja kuidas töö ette veerenud raskused vahel kõrvalise toetusega peaaegu ületamatuina tundusid. Jaagup Andresmaas on tema enda visadust. Tema aitamine tasub end teaduses tagasi. «Taravõrk on raske probleem...» kordab akadeemik endamisi Jaagupi juttu. «Pole teada, kas minu nõu siin aitab. Aga ma vaatan seda asja.»

Sõnad on väliselt peaaegu samad mis Palli ülemusel, aga nad annavad võrratult rohkem lootust. Jaagup on edus kindel.

Akadeemik puurib hindava pilgu Jaagupisse, nagu näeks teda esmakordselt. Kas too noormees ikka on see, kelle heaks tülikaid lisakohustusi võtta, taolisi ülesandeid, mis üldse tema kompetentsi ei kuulu?

Täna seob akadeemikut Jaagupiga nagu midagi vandeseltslaslikku. Kui akadeemik võtab vaevaks aidata, siis pole töötulemused enam ainult Jaagupi asi. Akadeemiku alateadvuses liigutab end omandipaharet — sellest päevast alates võib akadeemik tunda Jaagup Andresmaa saavutuste pisitillukese osa peale omandiuhkust. See hingeliigutus on nii inimlik, et akadeemik ei tarvitseks seda häbeneda. Aga see muutus toimus nii

sügaval ja nii salaja, et teadvusse ei jõudnudki, ja akadeemikul ei tulegi oma mõtteis inimliku nõrkuse üle kohut mõista.

Ise teadmata, et nüüd juba vandeseltslasest lahkub, sõidab akadeemik Palli poole edasi.

Vahepeal pahiseb üle Mõedaku pikk äikesehoog. Muld aias on porine ja libe, jahe tuul puhub järskude hoogudena. Vihm lakkab pimedikus. Kohe saabub ka akadeemik leningradlastega. Auto undab aeglaselt ja ettevaatlikult libedal loigusel sissesõiduteel. Aatriumi siseneb kolm meest.

Akadeemik ei kärsi toas istuda, ta tahaks külalised kohe Jaagupi katsepuukooli viia.

«Seal on porine, okstelt tilgub vett,» püüab Jaagup linnameeste eest seista.

«Nad sõitsid maale, mitte teatrisse,» on akadeemik resoluutne. «Kes on uudishimulik, ei saa pori paljaks panna. Mõedaku ootamatu avastus on neil nüüd lähedal ja tühjalt nad tagasi ei lähe.»

Ei tea, kas on suurem ühe näitamislust või teiste vaatamishimu.

«Kas mõlemal on kalossid?» küsib akadeemik vene keeles.

Kalosside kandmine on üldiselt moes. Ühel siiski pole. Temale otsitakse maja pealt midagi jala otsa.

Akadeemik Keerd ise on kõige kergemalt välja sõitnud. Tema saab Jaagupi kummikud ja luitunud presentmantli. Ta hakkab ekskursioonijuhiks, andmata Jaagupile sõna.

Hanereas rongkäik sammub läbi pimeneva sügisõhtu puukooli poole. Toas külalised kuulsid katsete üldisest käigust ja ka bioloogilisest üllatusest. Nüüd viiaksegi nad kohe ploomipuu istikuridade vahele. Jaagup imestab, et ekskursioonijuht leiab pimedas peaaegu käsi-kaudu kobades õige paiga üles. Tähelepanelik silm jättis meelde, et teiste vahel on üks lünklik ja madalamate okulaatidega katserida.

Leningradi mehed märkavad ka istikuridade suurt erinevust, kui akadeemik nende tähelepanu sellele juhib. Vana satub hoogu ja peab siinsamas porises sügisöös maha lühiloengu pookekomponentide sobivusest.

Reegel on, et bioloogiliselt lähedased pookekompo-

nendid sobivad paremini. Bioloogiliselt kauged ei hakka üldse koos kasvama — eks katsu õunapuu punga lepa koore alla silmastada! Kuid ka sama bioloogilise perekonna piires ei sobi kõik liigid omavahel ühteviisi. Näiteks laukapuu ei sobi ploomi kultuursortidele aluseks nii hästi kui haraline ploomipuu. Kõige paremini kasvavad kokku ja hakkavad arenema kultuursortide eneste seemneist kasvatatud pookealustele silmastatud kultuursordid — pookealus ja poogend on sel juhul bioloogiliselt väga lähedased sugulased. Nii on tavaliselt.

Aga Jaagup Andresmaa katseis käitus üks ploomisort päris pööraselt. Jaagup kasvatas teiste kõrval paha aimamata ka «Wilhelmine Späthi» seemneist aluseid. Silmastas neile alustele katseks mitmeid sorte, muu hulgas ka «Wilhelmine Späthi» kultuurpuult endalt võetud pungasid. Kõik sordid kasvasid selle alusega kokku ja andsid jõulise okulaadi. Ainult «Wilhelmine Späthi» enese pungad oleksid nagu võõra ja vastiku puu koore alla sattunud. Pungad kasvasid kuidagi hädiselt külge ja järgmisel aastal ilmusid vaid viletsad võrsekesed. Okulaadid olid kui kääbused ja mõned kuivasid. Kõik räägib sellest, et «Wilhelmine Späthi» metsikud seemikud pookealustena ja «Wilhelmine Späthi» kultuurosa poogendina ei sobi omavahel kokku. Mis põhjusel, pole teada.

Akadeemik laskub tuule varjamiseks kummargile ja tõmbab tikust tuld. Värelev tikutuli valgustab vihmast märgi ja mulla lähedalt poriseid puakesi. Leningradi bioloogid kummarduvad ringina lähemale, et oma silmaga veidriku ploomisordi põduraid võrseid näha. Akadeemik läidab uue tiku ja viib selle päris mullapinna lähedale — puuäbariku juurekaelast pisut kõrgemal on selgesti näha pookekomponentide kokkukasvamise koht ja sellest ülalpool kuivanud võrse.

24

Aastad jooksevad üksteise sisse. Jaagupi jaoks on maailma ajaarvamine nagu tuhmunud. Tema arvestab tööaastaid etappide viisi. Esimene algas neljakümne viiendal seemnete kogumise ja külvamisega, teine

neljakümne seitsmendal ploomialuste silmastamisega, kolmas neljakümne üheksandal ploomiaia rajamise ja õunapuude esimese ulatuslikuma silmastamisega, neljas algas viiekümne esimesel õunaaia istutamise ja ploomiaia andmete esmakordse põhjaliku registreerimisega.

Kalendris on kirjutatud aasta üks tuhat üheksasada viiskümmend, aga Jaagupi töös kulgeb alles kolmas ajastaega. Selle suve oled niisama õunapuude silmastamise rakkes kui eelmise. Kevadel pingutasid jälle ploomiaeda istutada. Ja tuleval aastal kordub sama.

Puhkusele pole mõeldagi. Teistel hakkab heinaaeg lõppema, sina aga küüruta paari päeva pärast silmastamisnoaga puukoolis õunapuualuste kohal. Läheneva suurtöö kärsitus istub Jaagupil juba kehas. See ei lase enam hästi süveneda igapäevastesse toimetustesse. Vastu igasugust tava jätab Jaagup vaatlused sinnapaika ja seab sammud metsaheinamaale, kus teab Dekari niitvat. Alles keskhommik, aga Jaagup lööb tööle käega.

Dekaar oma Maaliga vuhtis päikesetõusust peale heina niita. Õieti — Maali oma Dekaariga. Maali vuhtses ees üle heinamaa ja Dekaar komberdas kukesammul järele vikatit mättaisse sopsides. Dekaaril oli kahekordselt vastumeelt see ilus hommik. Kondiharjutus ei passinud talle põrmugi ja pealegi peaks riigitööl olema, majandit juhtima.

Maali on ihult ümmargune ja mõtlemiselt majanduslik. Põrutas teine Dekari riigitöö koha pealt vaikseks ja viis metsa kaasa. Nii nüüd lähebki terve hommik: Maali hõõritab ees ja Dekaar hülpab mitu sülda taga-pool.

Naine valitseb kodu, seal pole Dekaaril kraadi eest ka muret. Tööl naisuke ei käi, kasvatab seapõrsast, peab lehma ja nüüd tuli veel mõte härismullikas lihahormi andmiseks üles kasvatada. Mõte pole halb, aga heina tuleb vuhtida... Mõedaku ametikoht on hea asi küll. Kui nüüd oleks Maaliga kahasse oma talu pidada, ega siis hõlpu ei saaks.

Enda arvates pole Maali paha naine. Ta hoiab oma Rikut. Võtab tema eest ära kõik mured, mis oskab. Rikul on supp alati laual, rasv hüllib peal. Pole tal

aimugi, mismoodi toit lauale tuleb. Kõik Maali mure. Ainult et Riku pole päris Maalit väärt, meesterahva kohta on ta nagu veidi puudulik. Õige mees oleks naisele majapidamises toeks. Eks ole elus küll nähtud: mõni mees on vaata et niisama tubli kui üks naisterahvas. Maalil on isegi veidi kahju, et peab oma Rikut vägisi heinamaal hoidma. Vaikib teine ja venib kaare peal. Samas aga uhkab Maalil kerge pahameelelaine üle näo — et peab teist sundima ja siis sunni all olid jast kahju tundma.

Viha pääseb harilikult sõnade kaudu lendu ja lahtub ruttu. Täna segab töö, ja Riku on kaugel, ei kuule, kui Maali niitmise peal häält teeks. Lained kogunevad ümmargusse kehasse ja otsivad teist väljapääsu.

Silme ees viravad raevu rasked rõngad ja Maali vikat poeb ka korraks ninapidi künkasse. Pärast seda siuhkab tera veel kolm korda endises rütmis rohtu surmata, kui Maali äkki võppub kogu kehast. Ta on valu kandi pealt tundlik naisterahvas ja seab juba kõri karjatusteks valmis, aga siis tuleb päästev mõte. Mõte on geniaalne, otse Maalit väärt. Lohutav ootus pühib vihalainetuse ihust, nagu oleks keegi pingul kehanahasse augu torganud, kustkaudu vimm lendu lipsas. Aga valu ei lahtu, seda tuleb veel vops ja vops juurdegi. Maali surub hambad kokku ja niidab sellise auruga künkast kaugemale, kui käed veel vähegi võtavad. Küll on piin!

Dekaar jõuab ometi kord niidukaarega sama künkani, milles Maali vikat pahandust tegi. Paha aimamata astub ta veel künka otsa üleski, et selle küljelt oleks mugavam vikatipäraga kõrsi kõhvitseda. Siis juhtub ime päise päeva ajal — kogu hommiku veninud Dekaar kargab künkalt nagu välk ja paneb herilaste valus nähtamatut spiraali mööda vinta-vänta metsa poole lippama. Hääletoru hõilab seejuures kuidagi kentsakalt-röömsalt, nagu oleks peremehel suur lust kannul:

«Ha-ha-ha-ha-ha-haaa!»

Kui mehenatukene on endast nii energiliselt märku andnud, siis pole ka Maalil vaja enam vaikivat märtrit mängida. Maali suust tuleb nüüd nagu paisu tagant südantlõhestav halin. Ta keksleb kohapeal kentsakat kaera-jaani ja ropsib kahe käega seelikusaba; reied

põlevad nagu nōgestega viheldult. Need herilased oskavad ka paika valida, kes neid on õpetanud...

Dekaar näeb naise tantsu ja taipab, et juba eesniitja oli künkas peituvale pesale viga teinud ja karistada saanud, aga kangelaslikult valu kannatanud, et kaaslane ei kohkuks ja oma osast ilma ei jääks. See avastus rahustab Dekaaari, valugi on nagu väiksem, ainult huumab lihas. Maali on ikka Maali.

Kogu selle aja, kui Maali hirmsas piinas kurjast künkast kaugemale niitis, haudus ta herilastele kohutavat kättemaksu. Heinamaal raja ääres oli ta enne mārganud vana luuakontsu. Nüüd, kui ta juba jälle rahulikumalt hingata ja käia suudab, toob ta luuatüüka ära ja pistab mätta otsas põlema.

Metsast välja astudes näeb Jaagup suitsevat küngast ja sellest parajas kauguses Jūrihani perekonda mingi asja üle kogu hingest mõtteid vahetavat.

Dekaaari jaoks on Jaagup nagu päästerõngas merehädalisele. Dekaar hüüab juba eemalt: «Ohoo, meie hortoloog!» ja hakkab temale pikkade sammudega vastu astuma.

Maali kutsub teda tagasi:

«Mõni kaar ongi veel lüüa, lõpetame ära. Kuhu sa lähed?»

«Näed ju, et Andresmaa tuleb,» vastab Dekaar ja pöörduv kohe rõõmsalt Jaagupi poole. «Kogemata kombel on see töö jälle saanuks saanud.»

Ega tulija pärast peaks niitmist sinnapaika jätma, aga Maali veidi võõrastab. Andresmaad ja ei hakka tema juures Richardiga maid jagama. Seda teades astub Richard südamerahuga edasi ja kaob koos Jaagupiga metsarajale. Maali tunneb jälle laineid tõusvat — ei sellest kavalasti mõeldud viha lahutamisest jätkunud kuigi kauaks.

«Sa käid nii naljakalt, mis viga?» küsib Jaagup.

«Ah, oli intsident naiste ja herilastega. Praegu pole enam hädagi, aga oleks sa näinud, missuguseid allüüre siin ennist kasutati... Keskajal oli ikka hea elada. Ole ainult rüütel ja muu ei puutu sinusse. Tõmbad raudrüü selga, mis väljapoole jääb, pole enam asigi... Mis meil kahekesi oleks praegu viga rüütleid mängida? Võtaksime Mõedakult ruunad ja maailm oleks valla.»

Dekaar seisatab raja ääres ja lisab keskaja aadressil veel ühe komplimendi.

«Kui rüütlil loomulik häda tuli, jooksid kannupoisid kohe nutrivõtmega juurde.»

Metsaalune vohab otse lõunamaise lopsakusega. Juulileitsak hautab alustaimi nagu kasvuhooones.

Raiesmiku äärel punavad maasikad. Jaagup küüritab neid võtma ja näeb lähedalt, kuidas väike kevadine kärnkonnatüdruk teeb all rohukõrte vahel oma enne-lõunast jalutuskäiku. Ta teab maailmast veel üsna vähe ja pisikene teekond tundub suure ja seiklusrikkana. Kui ükskord laiaks maadamiks kujuneb, siis hüppab rohmakalt nendesamade taimede seljas kõrsi murdes ja uhkusest pungil; elumureks kõhufäite hankimine ja suureks rõõmuks õgimine. Kas tal siis enam uneski kangastub see arglik ja romantiline ronimine siin hiidkõrrestikus, kus kõrgel pea kohal punavad marjamürakad. Praegu on ta parasjagu kahe maasikatera suurune.

«Küll kuluks mulle puhkus ära,» pöörduv Jaagup kaaslase poole. «Tänavu jälle töö ei luba priipäevadele mõeldagi.»

«Ma ei oska aimata, mismoodi see välja näeb, kui sina puhkad,» imestab Dekaar.

«Sõidaksin kuhugi. Tahaksin väga maailma näha.»

«Ma tuleksin kaasa.»

«Lähtu oli mulle puhkuse eest,» meenutab Jaagup. «Tead, kuidas siis tehnikumis vahel elati? Koolivend Jaan õpetas mind. Ta oli Jaan mis Jaan. Kõige esimesel praktikapäeval kooliaias sattusin temaga paaris tööle. Pidime päev läbi aiapostide ülaotsasid viltuseks lõikama. Olin uustulnuk ja võõras, Jaan võttis juhtimise enda kätte. Valisime virnast posti, panime pukile ja lõikasime kahekäesae pooleldi puusse. Siis istusime maha, ajasime juttu ja nautisime pargi võlu. Töö käis pargi veerel iidse tamme all. Ma tundsin muret, kas nõndaviisi istudes saame praktikapäeva arvesse. Jaan tõusis laisalt, võttis saepea ja hakkas seda aegluubis enda poole tirima. Mina tegin tema eeskujul. Läks veerand tundi ja esimene post oli viltuse soengu pähe saanud. Kui teine post poole peal, jäi saag jälle ootama. Pärast neljandat posti tuli praktika juhendaja meid

vaatama. Saag seisis puusse lõigatuna ootevalmis ja me jõudsimme õigel ajal tööle krapsata. Saag tegi kohe lõbusat häält. Jaan pomises midagi nürdest hammastest, juhendaja vaatas veidi ja läks oma teed. Mul oli piinlik, aga Jaani ees ei tihanud seda esimesel koolipäeval üles näidata. Ju tema teadis, kuidas kombeks. Ohtuks oli töötulemus nii armetu, et Jaani rind paisus uhkusest — vaat kuidas võib päeva looja karja saata.

See on minu esimestest koolipäevadest kõige meelde jäävam — kui algkooli esimene klass välja arvata. Tegin isikliku laiskusrekordi ja küllap paarislaisklemise alal olime maailma mastaabis Jaaniga sel päeval ületamatud. Edasi tuli igasuguseid päevi. Üldiselt siiski puhkasin. Teiste uhal on hirmus hea end lõdvaks lasta. Pärast ei vaevanud südametunnistus ka enam nii väga; mõnda puhku oskasin viilimisest peaaegu Jaani kombel lusti tunda.»

Raja ääres tõusevad maarjasõnajala lehtrid peaaegu rinnuni. Uhke ja ilus taim, ei jää õiekandjaist põrmugi maha. Lähtru tehnikumi pargi tagasopis oli terve sõnajalalagendik.

Metsalagendikul sahistavad noored haavad. Kändude vahelt kerkiva tammepõlvase latv on kasvutormakusest kahvatupunane. Tammenäpsukese lehed on lopsakusest lausa kortsus, eriti meenutavad beebi-priskust hiljuti võrsunud ja veel alles punavad ladvalehed. Kas tõru on sattunud tuhost rammutatud tuleasemele, et tammeyõsu sellisest toiduküllusest õhkub?

Dekaari hing on teiste muredele alati vastuvõtlik. Kus Jaagup mõtles vembu välja — igatseb puhkust! Ise on jõudnud kogu Mõedaku panna harjuma sellega, et temale pole elu muud kui teadus. Keegi siin ei oska ette kujutada, et Jaagup läheks kuuks ajaks puhkusele. Selline jutt ajaks naerma. Tema, Jürihani, on ka üks igavene hani, et juba tunamullu ei oelnud Jaagupile — kulla mees, mine nüüd korraks puhkama, ole ikka inimene. Ja mullu ja tänavu ka. Võib-olla Jaagup oleks kuulda võtnud. Nüüd, ta on end nii töösse mäsinnud, et ei pääse kuhugi... Paremini siiski hilja, kui ei kunagi, ja Dekaar soovitab Jaagupile:

«Tee see lollus vanast peast ja mine puhkusele!»

«Ise tead küll, et mul katseaedade istutamine, ei paar-kolm aastat ole veel mõeldagi.»

Jaagupist on kerge aru saada, sest tema loomusele teisiti ei passigi. Ja selline eksemplar on Jaagup ka, et paneb Dekaaari vahel pisut tõsisemalt isikliku elukäigu üle järele mõtlema. Kui Jaagup mustriks võtta, mis peab siis Jürihani pidama? Mis jätab tema maakera peale maha? Jaagupil korjub igavene hunnik tööd, mis ükskord kaugele paistab. Aga tema, Jürihani?

«Kuule, Jaagup, sinule see juhm rabamine sobib ja sa oled sedaviisi õnnelikum kui kuidagi teisiti. Seepärast rassi edasi. Kui aiad ükskord maha pandud, siis pea vägev puhkus. Võta kaks kuud ja kao kus kurrupatt... Töö on maailmas kõige alus — tööga ei vea end kunagi alt. Vähe on neid, keda töö on petnud; niisama vähe neid, keda muud moodi elamine on petmata jätnud... Sinu süda võib rahul olla, aga mis jäljed minust maha jäävad? Tuul ajab lõhna laiali ja ongi aamen.»

«Tulin su pärnast mööda, need on ilusasti kasvama hakanud,» vastab Jaagup.

Mõedaku kaunistamisele on Dekaar olnud esimene mees kaasa lööma. Tal tuli mõte kasvatada Mõedaku õuest metsa poole väljuva tee äärde elav sein. Kogus pärnaseemneid, külvas tee äärde pesadena maha ja nüüd on seal puupõlvkond sirgumas. Hoolikalt mullal hoitud ribal paistavad võrsekobarad nagu põõsatutid. Dekaaril on jätkunud visadust pärnade tõusmist oodata ja indu mulda kobestada.

«Ah, märkasid?» on Dekaar meelitatud.

«Ükskord tõuseb seal niisugune pärnamüür... Su tegu jääb kõigi möödujate silmadele näha.»

«Kes see külvajat mäletab... Oled sa mõnes pargis märganud, et jalutaja pärib istutaja järele? Ikka — oh ja ah puude ja ilu aadressil, aga ilu loojat nagu poleks olnudki. Kas sa tead, kes Lähtru tehnikumi pargi tammed ja pärnad istutas? Ei tea... Inimene on looja ja teda tuleb austada. Vanajumala pärast oleks maamuna praegu hoopis teise näoga. Inimene on palju oma käe järgi ümber teinud. Eks mõni paik oli isal paremini, aga enamasti on inimene oma tegemisega ikka ilu juurde andnud.»

«Ma tahan teha nii, et kõik Mõedakul käijad sinu pärnades teada saavad,» lubab Jaagup.

«Ega ma endast...»

«Ma tean. Aga mina hakkan jah rääkima sinu loomingust... Ei, parem mõtleme su hekile nime külge, mis ei kustu. Näiteks «Jürihani puiestee»... Ei lähe — Jürihanisid on teisigi. Aga — Dekaaari allee. Kõlab hästi?»

«Kõlab nagu vikaar. Peetakse pühamehet päranduseks.»

«Vikaare on palju, Dekaaare üksainus maailmas. Pärnad elavad üle meie, Dekaaari nimi ühes nendega.»

Jaagup on Dekaaarist alati vaimustatud olnud. Praegu tahaks heameelest ja lähedustundest talle õlale patsutada. Ei tea miks, aga Jaagup on Dekaaari kiindunud rohkem kui ühessegi teisesse Mõedakul. Kui ta küsiks, annaks Jaagup igal ajal poole oma rahast. Dekaaar on inimene, kelle palgata teenriks võiks Jaagup saada, kui ajastu oleks see ja olukord tingiks. Olgu ta veidrik või mis tahes, aga Dekaaarile andestad palju sellist, mis mõnele teisele hoopis kaalukamale kujule pahaks paneksid. Joodik? Mis siis. Ropendab vahel? Tuleb ette. Töö ei jää külge? Aga ta on ju Dekaaar...

Kännustikus mägijumika mahedatoonilise lilla sametmütsi ümber põristab maamesilane.

Sirtsud siristavad suvekuumusest rõõmu tundes. Metsa igast kaarest kostab lagendikule linnulaul; paljuhäälnene ja tugev nagu võimendatult. Seisata ja kuula ja tunne end nagu vägevas kontserdisaalis.

«Pärni, kas pole pidulik kontsert?» küsib Jaagup.

«Hümn metsale.»

«On seda väärt... Miks on elus nii, et loodust loetakse rohkem juturaamatust? Selle asemel võiks uksest välja astuda ja ise vaadata.»

«Linnarahvas ka? Andesta neilegi, nad on rohkem paberi tõugu.»

«Linna ümber on ka loodus. Hädapärast võivad pargid aidata.»

«Halasta ikka.»

«Mina ei halastaks, kui minu teha oleks. Maarahval

on raskem kino ja teatriga, miks ei võiks nemad linnast väljasaamiseks veidi pingutada?»

«Nii et iga teatrikorra eest peab linnasaks treti metsa tegema? Või peavad iga kino järel korra looduses käima? Laseksid sellise seaduse välja.»

«Õigus!» kinnitab Jaagup.

«Tead, mis siis juhtuks? Paari aastaga armuks mõni nii ägedalt loodusesse, et ei aja kepiga ka enam metsast välja. Üks protsent rahvast mustlastuks... Iga suure ürituse juures on lennanud laastud. Tea, kas see protsent metsale ohverdada olekski palju?» arutab Dekaaar.

«Ohvreid siiski palju ei tahaks. Ma eelistan, et üritus jääks mõistlikkuse piiridesse. Et kõik saaksid loodusest kas või ainult niigi palju kui sina ja mina. Aga sellest siis ka kõik...»

«Sa, Jaagup, oled lihtsameelne. Kui nõnda laia üritust alustada, siis on ikka ohvreid. Vaata elu enda ümber, siis näed... Kindlasti sigineks metsamustlasi. Praegu nad istuvad rahuga linnas, sest ei tea arvatagi, mis loodus tähendab...»

Dekaaar on juba herilastejandi metsaheinamaal unustanud ja ta leiab oma tavalise jutujooksu. Mehed võtavad päikeselise lagendiku käändudel istet ja Dekaaar heietab aegamisi edasi:

«Vanasti peatusid mustlased tihti Võru lähedal metsakingul. Neil oli üheks lemmikroaks savis küpsetatud siil. Mätsisid siilile paksult savi ümber ja hautasid lõkketules ära. Sealt ümbrusest võõrdusid siilid pikapeale jäljetult...»

Dekaaar lobiseb, Jaagup kuulab. Tõustakse kannult ja sammutakse Mõedaku poole tagasi. Juba on kogu maailma asjad ühte patta kokku räägitud, kuigi Jaagup pole enam sõnagi vahele poetanud.

«Tartus aedniku lesk võttis enesele uue mehe,» kuuleb Jaagup kaaslaste jutuvärtnat samas tempos edasi veerevat. «Meheks tuli kingseppmeister Kaku. Otsitud meister. Aednikulesk Agaathe aga ei kannatanud teisi meistreid peale kunstkärnerite. Et aga Kalmer Käkul ei jätkunud vaimuandeid uue raske ameti õppimiseks, võttis Agaathe aiavirtsahvti enda peale. Mees-Kaku pani endise ameti maha ja jäi kodupere-

naiseks. Agaathe kasvatas linnarahvale roosi- ja nelgi-õisi, võõrasema- ja saialilletaimi, tulbi-, nartsissi- ja gladioolisibulaid. Äri õitses, kodurahu oli kenal järjel ja majandus lubas oma aguliseltskonnas jõukama inimese positsiooni saavutada. Kingsepp Kalmer vaaritas vorste, kotlette, kärke ja tihtipeale pikkpoisse. Agaathe oli kannatlik, ei nurisenud, kui pikkpoisil just nagu kingsepa maitse juures tundus olevat.

Kõik läks kenasti kuni selle päevani, millal müügi tarbeks hoiule pandud gladioolisibulad soojalt laka-pealselt otsa said. Kalmer Käku küsis sellel päeval Agaathe Käku käest: «Armas naisuke, laka pealt on kõik sibulad pikkpoisi sisse ära tarvitatud, kas nüüd tuleb keldrist kastidest tooma hakata?» Keldris kastides olid tulbisibulad. Ja laka peal olid olnud ainult gladioolisibulad. Nüüd taipas Agaathe ühe hetkega kolme asja: kust pikkpoiss oma erimaitse sai, et mees on aednikupere söögikeetjaks kõlbmatu ja et mehe võtmine on läinud kallimaks, kui nõrk naisterahvas suudab kanda. Agaathe sai veel vaid niipalju teha, et tõi suure koti võõrasemaseemneid ja ütles murduva häälega: «Võta, need kõlbavad mooniterade asemel munasaia peale raputada.» Ja siis langes minestuses põrandale.»

Dekaari söögijutt meenutab Jaagupile, et heinamaa ääres peaks juba suupoolist olema. Ta kutsub Dekaari kaasa:

«Lähme Kõrealekere heinamaale, seal ootab meid «lauake kata end» — tead, see muinasjutust!»

Kord kevadel ümbruskonna metsades ja aasadel ringi uidates puistas Jaagup tuleasemeile sööginaeri seemneid. Kraapis külvi haralise oksaga mullasse ja jättis sinnapaika. Juhtub mõni rändur juurde, saab suhu pista; mis inimestest üle jääb, selle juures peavad jänessed ja kitsed sügisel pidu.

Lauake on end tööpoolest toredasti katnud. Väikeste sööginaerite kollased kerakesed kullendavad vastu. Kui õhukese koore maha tõmbad, lööb magus suutäis särama — oleks nagu elevandiluuvärviga üle võõbatud ja seejärel hoolikalt läikima poleeritud. Hamba all pehme ja krõmpsuv, üsna pisut mõrkja maitsega.

Aastad on nagu üksainus pikk tööpäev. Möödab on Jaagupi seitsmes suvi Mõedakul, aga tööpinge veel kasvab. Tänavu kevadel algas õunapuude katseaia istutus. Jätkus ploomiaia rajamine. Katsepuukoolis on ploomipuude kõrval hakanud õunapuud endast rääkima. Puukool on üks muljete virvarr. Õunapuude katsepookimise tulemusi on Jaagup jälginud alles kaks suve, aga andmeid on kogunenud selline kuhi, et ainuüksi nende põhjal võiks kirjutada mahuka teadusliku töö. Kuid seejuures on õunapuudega käsil alles algus.

Puukooli andmete kogumine ja läbimõtlemine ei kannata aastate peale edasilükkamist. Kohe praegu on vaja selgusele jõuda poogitud puukeste erineva käitumise põhjustes, et teada, millised neist ja kuhu katseaia istutada. Kõik ei mahu edasiste katsete alla, aga valikuga eksimine tooks asjatut lisatööd ja teeks katsete lõpptulemused vaesemaks.

Kõige rohkem mõistatusi laovad katsetaja ette ploomilehine õunapuu ja siberi mariõunapuu. Need pöökealused on vene erialases kirjanduses kiitmist leidnud ja neid soovitatakse erinevais paigus päris laialt. Katsepuukoolist aga korjub nende kohta erinevaid ja kohati päris vastukäivaid muljeid. Jaagup tunneb end vahel puukooliridade juures abituna nagu koolipoiss, kes esmakordselt saab teada, et õunapuustikuid ei tooda metsast, vaid kasvatatakse põllul pookimise abil. Ta ei tea aluste asjandusest veel midagi! Ise kogenud puukooliaednik... Miks küll temale usaldati nii suur ettevõtmine? Üle kuue aasta töötada Mõedakul jõudu säästmata, et ühel heal päeval enesele tunnistada — ma ei saa aru. Aga tagasiastumiseks pole enam aega, isegi kõhklemiseks ja seisatamiseks mitte. Mõedakule on kogutud selline tööläviin, et see nüüd juba sunnib edasi minema. Tahad või ei taha, aga katseandmed suruvad end peale. Neid koguneb nii rikkalikult ja nii huvitavalt, et Jaagup vahel leiab end mõtelt — kas ikka tema on see, kes Mõedaku muljetela- viini liikuma lükkas. Mis aasta edasi, seda vähem on katsete ülesseadmise kuiva tööd, seda rohkemaks paisuvad katseandmete kogumine, vaatlused ja mõttetöö.

Kes kuivast perioodist hakkab üle saama, see enam alla ei vanna. Jaagup mitte.

Jaagup sukeldub kirjandusse, et saada mõtetele pidepunkte — mis suunas hakata otsima mõistatuste lahendusi.

Üks asi on see, et ploomilehine õunapuu ja siberi mariõunapuu hästi ei näi sobivat kultuursortidega. Mõistetakse on ka see, et ühe emapuu järglased on paremad alused kui teise omad. Veidi mõistatuslik on asjaolu, et ploomilehine õunapuu näib ühe kultuursordiga paremini kokku kasvavat kui teisega. Päriskõrvalt mõistatus on aga nähtus, et ühe aasta seemneist kasvanud alused on sobivuse osas teistsuguse väärtusega kui järgmise aasta külvist saadud alused — kuigi seeme võeti mõlemal aastal samalt emapuult. Kui oleksid ainuüksi kolm esimest probleemi, siis ta selgitaks järjekindla tööga seaduspärasused välja ja annaks neist puukooliaednikele teada. Aga erinevus aastate järgi — millest see sõltub?

Tundmatud jõud on mängu astunud ja löövad katsepildi nii segi, et kusagilt ei oska harutama hakata. Kui mõelda, et aluste erinev käitumine on juhuslik, et selles pole üldse reegleid, siis ei saa teadust tehagi. Mida siis uurida, kui pole lootust reegleid avastada. Jaagup ei kaota lootust, kuid ta tunneb, et teadmistest tuleb puudu. Või ütleb jõud üles? Väsimus pidurdab mõistusel õiget otsa leida? Kas ta on tööahnitsemisega oma ürituse ummikusse ajanud?

Kus on väljapääs? Uuriks kolm probleemi läbi ja jätaks neljanda kõrvale. Jätaks aluste väärtuse kõikumise erinevaid aastaid tähele panemata. Aga mis on puukooliaednikel kolmest teada olevast reeglist kasu, kui neile tuleb ükskord külla neljas, salapärase ja avastamata jõud ja lööb kogu töö segi? Mis on Jaagupi tööst üldse kasu, kui ta lahendamatuks näivat asja lahendada ei püüa?

Ongi käes see andmete kogumise õnnis aeg... Mees, ole õnnelik oma koorma all!

Oi, kui lihtsana tundus kõik katsete alustamise ajal. Ainus mure näis eelseisvaid aastaid olevat tohutu töömaht. Kui suudad kõik plaanitsetu kasvatada, istutada, vaadelda ja analüüsida, siis oled omadega mäel. Kui

jõudu ei säästa, siis pole ühtegi takistust. Nii lihtsana kujutas Jaagup tulevikku ette. Ega akadeemik tookord asjata kahtlust avaldanud — kas tuled toime? Kui Jaagup tuliselt oma juurde jäi, siis ta soostus mõtlikult — eks katsu jõudu, noormees.

Nüüd ütleb jõud üles mingisuguse kiusliku ploomilehise õunapuu juures, kes on nõuks võtnud jälgi segada, nagu ta veel oskab. Kitaika selline. Ja rahvas kutsus sind närukaela paradiisiõunapuuks. Põidlaotsasuured hapud õunapabulad pikkade viljavarte otsas. Kah õunapuu. Kas sellesama hapu vissi pärast pidi Eeva pattu langema? Kah paradiis, kus paremaid õunugi polnud... Mis siis teed, kui viskan su ilma pikemata aluste seast välja ja ei hakka vaeva nägemagi? Kes mind sunnib sinuga jantima — kah paradiisiõunapuu. Lendad aiast tõsiste töötajate seast välja. Lähed parki ja igavled seal ilupuuna. See oleks sulle paras... Ainus, mis päästab, on su külmakindlus. Töötan sinuga veel edasi. Aga ära tee nagu, et su tempude taga pole üldse reegleid. Kui pole seaduspärasusi, siis ei saaks teadust tehagi.

Jaagup sukeldub raamatuisse. Ta ei tööta ju tühjal saarel. Kas mõni on enne teda märganud ploomilehise õunapuu sobivuse eripärgelisust erinevaid aastaid? Ehk on vastuski olemas? Või ainult viide, mis suunas vastust otsima hakata? Raamatud vaikivad kangekaelselt. Ükski neist ei soovi Jaagupi ülesannet kergendada.

Üks autor paneb siiski mõtlema, kuigi ta ei räägi otse sellest, mille üle Jaagup pead murrab. Ta märgib ära võimaluse, et ka õietolmu andja puu võib mõjutada seemneist kasvanud järglaste, see tähendab seemikaluste omadusi. Võtad seemneid küll samalt emapuult, aga äkki oli ühel aastal üks ja teisel teine isapuu õietolmu andmas?

Mispärast siis mõlemal aastal polnud sama isapuu? Näiteks selline võimalus: teisel aastal oli kevad jahe ja eelmine tolmuandja ei jõudnud ploomilehise õunapuuga üheaegselt õitsele — tuligi kolmas, juhuslik isapuu oma õietolmuga platsi ja lõi Jaagupi puukoolis selle tüütu segaduse. Väga ilus ja peaaegu loogiline hüpotees. Aga kas ta antud juhul vastab tõele? Sellele vas-

tamiseks ei anna kirjandus mingit tuge. Ja kui see oletus on vale, millist tõenäolist hüpoteesi siis uurida?

Mingi vaist suunab Jaagupi mõtte ikka uuesti ja uuesti tolmuandja puu osatähtsusele selles ebakindluses, mida ploomilehise õunapuu ja ka siberi mariõunapuu seemikuist alused katsepuukoolis on üles näidanud. Kas seejuures mängib suuremat osa loomupärane loodusetunnetamine või loetud kirjanduse mõju, ei tea Jaagup isegi.

Selleks et oletust kõigile kuuldavalt välja öelda, tuleb seda kontrollida. Kuhu siis jõuaks, kui kahtlasi oletusi hakkaks teaduse sildi all välja pakkuma?

Kontrollimine aga tähendab uut töörohket katsete seeriat. Pane emapuu mitmele oksale marlikotid mütsideks, et juhuslik õietolm juurde ei pääse. Siis võta mitmelt erineva omadusega isapuult õietolmu ja kannal eraldi emapuu erinevate okste õitele marlikottide alla. Oota, kui tulevad seemned, külvad need sama puu igalt katseoksalt alustekooli eraldi ridadesse maha, silmasta kõik ühteviisi ja oota siis, kas ühes reas on sobivus kultuurosaga halvem kui teises. Kui jaa, alles siis võib oma oletusega välja tulla. Ja siis võib veel rohkemgi — võib aednikele soovitada emapuude lähedusse istutada just seda isapuud, mille õietolmuga saadud järglaspere andis kõige paremini sobivad alused. See oleks rohkem, kui Jaagup on osanud unistada. Siis ei oleks Jaagup enam lihtsalt sobiva pookealuse valija, vaid ta õpetaks aednikele, kuidas neid aluseid veelgi paremaks muuta! Ahvatlev tee... Aga see on hoopis uus uurimisteema — Jaagup jaksab vaevalt oma teemastki üle olla.

Oleks Jaagup akadeemik, siis ta lihtsalt paluks üht oma arvukaist kaastöötajaist, et see kulutaks kuus seitse aastat ja kontrolliks oletuse paikapidavust. Too proovija saaks sellest teemast kandidaaditöö ja akadeemik võiks sammu edasi astuda, et veelgi keerukamaid oletusi välja mõelda...

Dekaar kostaks selle peale — oleks oli paha poiss, uppus ära ja jättis püksid kaldale.

Jaagupile on see uus teema ainult plaaniväline lisakohustus. Lisakoorem, mida keegi ta õlule ei sunni, aga mida keegi teine enda teha ka ei võta. Aluseid uurib Eestis tema üks. Ja kandidaadikraadi ei saa ta

isegi põhiteema eest, mis siis kõrvalteemast rääkida. Tal on ainult keskharidus ja ülikooliga pole praegu aega jännata... Kuid asi pole üldse selles. Jaagup teab, et puikleb ta enese ees mis puikleb, aga mõne aasta pärast, kui põhiteema veidi aega jätab, võtab ta ka selle tolmlamise probleemi käsile. Liiga hästi tunneb ta end. Sellest pole pääsu... Seni aga vaja päevavalgele tuua neid seaduspärasusi, mida juba käimasolevate katsete materjali põhjal tuua saab.

Kõigepealt on vaja otsusele jõuda, milliste ploomilehiste õunapuude seemneist kasvanud alused on suhteliselt paremad. Pärilised ei näi ühegi emapuu järglased olevat. Kuid katseid peab mõnedega jätkama. Jaagup otsustagu, milliste järglased selle au osaliseks saavad.

Aga kuidas sa otsustad, kui katsepäevikuisse ja mälu-soppidesse koguneb igaühe kohta nii kuhjaga poolt- ja vastuväiteid, et võimatu on orienteeruda — millise alusevormi juures on ülekaalus üks või teine pool. Millistel kaalub hea halva üles?

Ikka ja jälle liigub Jaagup katsepuukooli ridade vahel. Pärilised ilmne, et ploomilehine õunapuu ja siberi mariõunapuu on pookekomponentidena kultuursortidele bioloogiliselt üsna kauged. Ridades väljendub ebasobivus mitmel moel. Siin on tuul üksteise kõrval maha murdnud kolm kultuurset okulaati. Edasi näeb sama laastamistööd.

Kui Jaagupil poleks selja taga puukoolis töötamise aastaid, siis võiks hävinud istikute pilt pärilise segadusse viia. Hakka või mõttes vihamehi otsima, kes öösel selle jälgi teoga hakkama saanud, et ilusaid õunapuulapsi hävitamas käinud. Ega Kindral kahtlusest ei pääseks. Aga Jaagup on selle nähtusega varemgi kokku puutunud ja temale on iga pookekohalt lahtimurdunud okulaat ainult üks teaduslikus uurimises vajalik fakt — kõige selgemal kujul väljenduv aluse ja väärisosa sobimatuse märk. Millisel real murdunud rohkem esineb, see alusevorm võib lugeda end edasistest uurimistest väljajäänuks.

Ehk tuul pole oma tööd korralikult teinud? Jaagup hakkab nüüdsama tekkinud mõtet teoks tegema. Astub aegamisi reavahel edasi ja painutab okulaate silmasta-

miskoha suunas — kas annab järele? Mõni okulaat krõpsatab tõesti aluse küljest lahti. Jaagup näeb muremiskohalt selgesti, kui vastumeelselt on kaks erineva päritoluga puuosa kokku kasvanud. Kui selliseid istikuid müügile laseks, siis võib-olla murduks kusagil aias ühel tormiööõl õunapuud maha. Hommikul istutaja siunaks tormi ja taevajõudusid ega teakski, et süüdi on hoopis puukooliaednik. Kui Jaagup nüüd vajalikke järeldusi ei tee, siis on tema, teadlane Jaagup Andresmaa, tulevikus iga murdunud puu juures aednike kaas-süüdlane.

Nõrga kokkukasvamise avastab tuule abiga lihtsalt. Hõlpsasti saab kätte ka need alusevormid, millel suur osa silmasid kasvama pole läinud. Kuid lisaks nendele on veel salalikumaid sobimatuse vorme. Mõnel juhul kasvab aluse ja väärisesa liitekohal isoleerkiht, mis takistab mahlade liikumist. Vahel jäävad sellise pookekombinatsiooni okulaadid viletsaiks, kuid vahel ei jää ka, kasvavad peaaegu normaalse pikkuseni. Noore istiku ellujäämistahet ja kasvutormakust suudavad vahel puukoolis kompenseerida sobimatuse häired ja aednik ei märkagi ebakõla.

Jaagup ei tohi mitte märgata. Ta käib ridade vahel ja vaatleb istikuid juba mitmendat-mitmendat korda üle. Silm harjub järjest rohkem eraldama sobimatuse väliseid tunnuseid. Mõnel on pookekoht pisut rohkem kühnus kui normaalseil istikuil. Teisel alusel on jälle koor pragunema hakanud just nagu tillukesel raugal. Jaagup harjutab jonnakalt ja visalt oma silma, kuigi tüdimus tuleb peale ja näib, et välise vaatluse teel pole üldse enam rohkem võimalik sobimatuid pookekomponeente avastada. Ta on selle treeningu ette välja mõelnud ja nüüd teeb kuiva drilli, kui Dekari sõnavaraga öelda. Ta täidab oma treeninguprogrammi.

Korraks vilksatab Jaagupi peas mõte, et kui nüüd keegi kõrvalt vaataks, siis jääks mulje, nagu oleks mees midagi kaotanud või jälle silmanägemisest ilma jäänud — ei oska ridade vahelt välja tulla. Tammub tottalt edasi-tagasi kui üks pime eesel. Jaagupi silmad lähevad naerule ja ta parastab mõttes — said nüüd, kes käskis enesega kokku leppida, et teadlase pilk peab õunapuid lahkama kui vahe väits. Vaatab korraks

ringi, kas kedagi pole nägemas, ja marsib uuesti edasi-tagasi. Neid, kes staadionil samal moel ringi lasevad, et oma lihaseid paisutada, neid ei naera keegi. Miks peaks siis teadlase treening oma puukoolis nalja pakkuma?

Mõni puukene on väliselt päris korras, aga ikkagi äratab mingisuguse tabamatu varjundiga kahtlust. See kahtlus on peaaegu vaistlik, Jaagup ei oska öelda, mis just häirib. Sellisel puhul ei jää muud üle, kui tuleb paar istikut ohverdada — enesekontrolliks. Ta lõhestab pookekoha noaga ja vaatab, kas koed on korralikult ühinenud. Kui midagi on võõriti, siis hüppab heameelset: pilk löikas läbi koore niisama hästi kui nuga. Silm sirkel ja nina vinkel.

Treening jätkub iga päev. Mitte ainult ploomilehise õunapuu järglaste ridadel, kõigi teiste alusetüüpidega ka. Kui toredasti puhkab silm kultuursortide seemneist kasvanud aluste juures! Need on poogendiga nii puhalt kokku kasvanud, et midagi häirivat ei leia. Mõned üksikud välja arvata — kuid needki on enamasti silmastaja vääratused.

Kultuursortide seemikuist aluste read kinnitavad tõde, et bioloogiliselt lähedased pookekomponeendid sobivad hästi. Üks erand siiski hakkab silma. Nagu ploomisortide seast ei sobinud «Wilhelmine Späth» oma seemikuist aluseile, ei näi tänavu hästi sobivat ka «Antoonovka» oma seemikuile. Teistel ridadel on ühtlased pikad ja tugevad okulaadid, aga see reajupp, kus «Antoonovka» sai möödunud suvel oma seemikuile silmastatud, on nagu rahutu. Okulaadid nagu hüplevad, et teadlase tähelepanu köita. Üks pikem, teine lühem. Aga eelmises katsekorduses olid sama pookekombinatsiooni puukesed kõik päris ühtlase pikkusega.

«Antoonovka» käitumine tundub silmamoonutusena. Kauge poolmetslase ploomilehise õunapuu peale silmastatuna kasvatab tänavu ilusamad okulaadid kui oma seemikuile vääristatuna. «Antoonovka» taga on mingi avastamata mõistatus. Asi on seda kummalisem, et teised sordid kasvatavad tema seemikuile silmastatuna ka tänavu toredad okulaadid. «Antoonovka» seemikud töötavad olla üldiselt head alused — aga halvad ainult «Antoonovka» enese jaoks. Ja seda ka mitte igal aastal.

«Antoonovka» seemikute sobivuse kõikumine aastate viisi on veelgi teravam kui ploomilehise õunapuu ja siberi mariõunapuu omaduste kõikumine. Bioloogiline mehhanism näib mõlema mõistatuse taga siiski üks ja sama olevat. Päevavalgele aitavad seda tuua ikka ainult täiendavad katsed. «Antoonovka» seemikute puhul need katsed rahuldaks puhtbioloogilist huvi.

Praktikute jaoks on küllalt sellest, kui Jaagup Andresmaa märgib oma katsekokkuvõttes selle fakti ära. Jaagup arutab mõttes juba ette, kuidas seda paberil peaks sõnastama. Näiteks nii: mõnedel aastatel ilmneb pookekomponentide sobimatus «Antoonovka» seemikute (pookealuste) ja «Antoonovka» poogendi vahel, mille tagajärjel suur osa okulaate kängub. Nimetatud asjaolu arvestades ei ole «Antoonovka» seemikud alati sordile enesele sobivaiks pookealuseiks.

Nõnda on siis Jaagup ühe fakti sadadest juba kinni naelutanud ja puukooliaednikke äpardusest hoidumisele juhatanud.

Kõige rohkem vaatleb Jaagup tänavu siiski ploomilehise õunapuu ja siberi mariõunapuu aluseil kasvavaid ridu. Nii tänavusi okulaate kui ka mulluseid, millele sel suvel juba võraoksad külge kasvatati. Kahe katsekorduse kokkuvõttes peaks siiski mingisuguste seaduspärasuste kontuurid märgata olema.

Tänu treeningule kulub erinevate katseridade erinev pilt Jaagupile peaaegu pähe. Ta tahtis õppida pookekomponentide sobimatuse väliseid tundemärke eraldama, aga peaaegu lahendas pealekauba teise niisama keeruka ülesande. Kümnete ja sadade erinevate pookekombinatsioonide pilti suudab teadlane kõrvutada ja analüüsida alles talvel, kui ta nädalate ja kuude kaupa süveneb katsepäeviku mõõtmisandmeisse ja märkustesse. Sadu andmeid saab ülevaatlikult ühele paberilehele kõrvuti seada — sellepärast talvine analüüs ongi kindlam ja tagajärjekam kui sügisel otse puukoolis otsuste tegemine. Puukoolis on kogu andmestik peidetud ja laia maa-ala peale laiali paisatud.

Jaagupi abilised ja Jaagup ise ei jäta ka tänavu sügisel ühtegi vajalikku mõõtmist ja registreerimist ära. Kõik läheb kava järgi. Kuid lisaks tavalisele püüab ta juba praegu puukoolis üksikuile alusevormidele hin-

nant anda. Eelhindamise mõttes, et talvel oleksid sihid selgemad, millises suunas analüüsida. Kui jõuaks kord nii kaugele, et andmete ülesmärkimist ja talvist läbitöötamist poleks vajagi, et eelhindamine oleks õige ja lõplik, siis teeks sügisel nädalaga ära kogu töö, milleks normaalselt kulub neli-viis kuud. Müts maha meistri ees, kes seda suudaks!

Treeningute tulemusena on Jaagup sellele unistusele märkamatult sammu lähemale astunud. Arvukate erinevate pookekombinatsioonide pilt on niivõrd pähe kulunud, et ta võib neid mõnel puhul peaaegu niisama edukalt mälus kõrvutada, kui talvel laua taga paberipoogna. Taipamata isegi oma saavutuse suurust, hakkab Jaagup juba puukoolis vähehaaval lahti harutama ploomilehise õunapuu saladustekera.

Seesama pookealus, mis esialgu jättis halva ja kirju pildi, hakkab nüüd nagu tuttavamas keeles rääkima. Esialgu näis kõige targem olevat ploomilehine õunapuu ja siberi mariõunapuu terves ulatuses kõrvale jätta — päästis vaid nende külmakindlus ja mõtlema panev soovitus vene kirjanduses. Nüüd tekib juba lootusest sellest segapudrust midagi asjalikku leida. Päriskindlalt võib juba öelda, et ühe ploomilehise emapuu järglased sobivad kultuursortidega paremini kui teise omad. Isegi kõige parem vorm nende seast näib selguma hakkavat — see on Parisseljal kasvava emapuu seemikute pere. Huvitav, kas edasine uurimine kinnitab seda tähelepanekut. Katsepäevikuisse igatahes kirjutab Jaagup sellele vormile numbri asemel nimeks «Parisselja ploomilehine õunapuu».

Ei see halbade seas parimana tunduv ega ka teised silma hakanud ploomilehise õunapuu ja siberi mariõunapuu vormid sobi siiski kõigi kultuursortidega ühtemoodi. Mida rohkem vaatled, seda selgemini näed, et õunasortide seas on nii leplikke kui pirtsakaid. Mitmed kultuurpuud, mida aednikud ühtekokku kutsuvad reneti tüüpi sortideks, peavad end just nagu kõrgemaseltskonda kuuluvaks. Nendele ei näi Kaug-Ida metslased üldse paarilisteks kõlbavat. Kui mõte paljude päevade järel sellise üldise tõe piirile jõudnud, siis märkab silm veelgi selgemini, et üks rida on hoopis ebaühtlane ja suuremate tühikutega kui teine.

«Liivi kuldreneti», «Liivi sibulõuna», «Paide taliõuna», «Tallinna pirnõuna» ja «Krügeri tuviõuna» poogendid tunnevad end enamikul plõomilehise õunapuu vormidel üpris nigelasti. «Tartu roosõun», «Sügisjoonik», «Cortland» ja «Safran-pepin» aga kasvavad Parissel-jalt tulnute ja mõnede teistegi peal ilusasti, nagu polekski võõrad juured all. Siit koorub tõenäoliselt jälle üks reegel, mille peab aednikele teada andma. Kuid teatamisega tuleb oodata — pole teada, mida puud katseaedades teha võtavad. Oodata, ikka oodata. Küll on karistus maailmas välja mõeldud...

26

Apuparralt saab Mõedakule kolm kilomeetrit. Juuta Ülens on seda teed läbi ürgoru rühkinud igasuguse ilmaga. Algul jalgsi, nüüd rattaga. Siin märkab Juuta aastaegade vaheldumist kõige teravamalt. Töötab küll looduse keskel, aga esimesed teated uuest aastaajast jõuavad temani enamasti teel. Käes on sügis oma vilude tuulte ja poriloikudega. Varsti tuleb talv hanges sum-pamistega, siis kevad veevulinaga oru põhjas.

Möödunud talve tuisuilmadega oli hommikuti umbes. Juuta kartis hilineda ja läks kodunt välja juba enne kaheksat, kuigi talvel algab aatriumis tööpäev üheksa ajal. Kui vildisääred lumest pungil, siis istus hange ja tühjendas neid. Kurja tee kiuste oli tuju alati hea. Sai tühjad vildid uuesti jalga tõmmatud, siis oleks taht-nud lauldes edasi minna. Tuisutuul puhus hääle suhu tagasi — laulda ei saanud. Aga rõõmus meel oli ikkagi. Aatriumis sai vildid ja treeningpüksid ahju äärde kui-vama pandud, et pärast jälle mõnusam kodu poole astuda.

Päris algul kartis nii hirmsasti hiljaksjäämist, et läks vahel poolteist tundi varem Mõedakule. Jaagup Andresmaa on alati õigel ajal platsis, mis temale öelda, kui hilined. Vana seirakella kodus ei tohtinud ka alati päris usaldada.

Nüüd on käekell ja jalgratas, töölesõit võtab ime-vähe aega. Talvel on muidugi teine asi. Aga Pallis käi-miseks paneb Dekaar alati hobuse ette, see jalavaev on

kadunud. Sinna on ka tihti minekut. Millal poliittund või vene keele õppering, millal lauluharjutus. Vene keelt õpivad Jaagupiga nagu võidu. Kust Jaagup küll aega leiab? Varsti tuleb jälle hakata Jaagupi jaoks inglise keelest välissortide kohta materjale tõlkima. Talv läheneb. Hästi on küll: Jaagup ise uurib saksakeelset kirjandust ja Juuta saab aidata oma vaevalise inglise keelega. Ega aianduskirjandusega küll enam nii vae-valine olegi.

Täna on puukoolis katseistikute ülesvõtmine. Ei tea, kust Jaagupil tuli mõte, et okulaatide mõõtmisest on veel vähe, et iga istiku juured tuleb ka üle vaadata — peajuurde ära lugeda ja narmasjuurte rohkuse kohta panna hinne silma järgi. Tea, kas seda juurtelugemist nii väga vaja ongi? Aga küllap Jaagup on läbi mõel-nud, ei usu, et ta niigi suurt töökoormat ilmaasjata suurendama hakkaks. Lubas teine ise ka ülesvõtmise juurde tulla.

Peka Pikkonen on pudrusöömises Juutale antud lubaduse täitnud ja Dekaaristki pikemaks kasvanud. Kõik need aastad on ta hobusemehe positsioonil püsi-nud. Kollane Juss tunneb teda ja tema Jussi läbi ja läbi. Hästi on nad hakkama saanud. Juss on pärast pikka vorpiderohket elu nagu teise maailma sattunud. Peka pole tema vastu kordagi kätt tõstnud. Vana kronu kohta on Juss üles näidanud üllatavat taktitunnet: on omakorda vähendanud Peka nõotamise vaeva. Peka käes on see kollane kohmerd piitsata virgem kui mõne teise sunni all, kelle käsi lausa harjumusest automaat-selt laudjat nahutab.

Viimasel ajal on Jaagup Andresmaa hakanud Pekale ka raskemaid ülesandeid jagama. Peka enesetunnet on see tõstnud. Ta saab aru küll — Andresmaa on teda seni raske töö jaoks liiga nooreks pidanud. Peka kartis juba, et muidu tark Andresmaa ei taipa kunagi Peka narrivõitu positsiooni. Kes on Mõedakul kõige pikem? Peka. Kellel on habe kasvama hakanud? Kes suudab igas töös mehe eest väljas olla? Ikka Peka... Aga pee-takse aias poisikese eest.

Ometi kord pääseb Peka teistega võrdselt iga töö juurde. Täna on ta labidamees. Tema kaevab istikud lahti ja Juuta kirjutab juurte jutu raamatusse. Juuta

näeb, et Peka ei väsi. Istikud tulevad mullast nagu mängeldes välja... Kui ainult käed-jalad nii pikaks poleks veninud, nüüd käi nendega eluaeg, ei oska neid kuhugi panna, kui tüdrukud nägemas on. Üks päev siin puukoolis, arutati, et ega Peka enam küll kasva. Nii nagu praegu on, nii jääbki. Ei tea, kas Juuta peab Peka käekookusid liiga pikaks?

«Liivi sibulõun» «Antonoovka» seemikuil,» kordab Juuta Ülens vaikse häälega, kui katsepäevikusse uut pealkirja maalib.

«Liivi sibulõuna» istikuid tuleb Peka labida abil nii palju, et Juuta ei jõua sellise tempoga andmeid päevikusse kirjutada.

Jaagup jälgib tööd ja õpetab Juutale juurte andmete ülesmärkimist. Mitu peajuurt üldse on, mitu neist lähivad allapoole ja mitu laiuti, mitu poolviltu allapoole? Kui palju narmasjuuri?

Talvel neid arvudetulpasid ja hinnanguid läbi töötades saab iga alusevormi kohta kirjutada juurte karakteristik. Pookealusest läheb istikule edasi peaaegu ainult juurestik, kuidas tohib seda tähtsaimat analüüsimate jätta?

«Peka, vajuta labidas veidi kaugemal mulda,» teeb Jaagup märkuse, «õunapuu saab siis aeda pikemad juured kaasa.»

Peka teeb, nagu soovitakse, aga tempot ta ei vähenda. «Liivi sibulõuna» istikud astuvad nagu ise mullast välja.

Järg jõuab teise reani ja Juuta kirjutab aeglaselt rasvaste tähtedega järgmise pealkirja, ise pliiatsi järel silphaaval lugedes:

««Tartu roosõun» «Antoonovka» seemikuil.»

Peka läheb endise uljusega rea kallale, aga töö takerdub, nagu oleks jalgupidi takku jäänud. Peka vajutab küll labidaga juured ümbert lahti, aga Helsa Sohar, kes temaga paaris töötab, ei suuda istikut mullast välja tõmmata. Peka proovib ise sikutada ja juured annavad raksatades järele. Ta vaatab kohkunult Jaagup Andresmaa poole, aga see arutab parajasti midagi Juutaga.

Järgmise puukese juures püsib Peka kauem. Vajutab labida sügavamale ja kangutab, et vars kägiseb. See rida on Peka vastu nagu jonni täis. Nüüd märkab

ka Jaagup, et Peka on «Tartu roosõuna» istikutega hädas, ei oska neid üles võtta. Jälle katkeb juur tõmbest. Jaagup ei hakka Pekaga kurjustama; poiss õpib alles. Ta võtab lihtsalt Peka labida ja hakkab ise kaevama, et juuri vigastustest säästa. Töötab vaikides ja siis tunnistab Juutale, et see rida on tõesti visa järele andma. Nad võrdlevad sinseid eelmise rea istikute juurtega ja näevad selget erinevust.

Kas pole eksitus? Kas mõlemal real on ühed ja samad «Antoonovka» seemikud aluseiks? Juuta kontrollib dokumente — tööpoolest, alus on sama. Aga juurestik on erinev! «Liivi sibulõuna» all on pookealuse juured laiuvad. «Tartu roosõuna» all aga on samade seemikute juured jämedamad ja need suunduvad enamuses allapoole. Sügavale minevaid «Tartu roosõuna» istikute juuri on labidaga raske läbi lõigata.

Kas tõesti kultuurosa mõjutab pookealuse juurte suunda? Uskumatu! Vaja kontrollida...

«Juuta, jätame teised read vahele ja võtame kohe needsamad sordid «Aniisi» seemikute peal.»

Jaagup ei anna labidat käest ja on Peka päris unustanud. Peka vaatab nõutult pealt, kuidas Andresmaa ise uute ridade juures rassib.

«Aniisi» seemikuist aluste juures on lugu sama — «Liivi sibulõuna» istikud saab kätte nagu mängides, aga «Tartu roosõuna» omad on tugevamini mullas.

«Juuta, tead mis see on?» ei suuda Jaagup rõõmu varjata. «See on avastus! Ma pole sellise viguri kohta kusagilt sõnakestki lugenud...»

Vähe puudu, et Jaagup hakkaks ülemeelikult ridade vahel kekslema nagu poisikene.

Juutal on alati hea meel, kui Jaagup oma asjalikkuse kaotab. Nii rõõmsana pole teda tükil ajal näinud. Eks ta ole kah — tappev sügis, iga päev ümberkukkumiseni tööd, aga tulemusi pole veel kuigi palju. Juhuslik avastus on nagu taeva kink, annab mitmeks ajaks energialisa. Isegi pisiavastus on nagu meeldetuletus, et tegemist pole tavalise aiaga, et siin võib iga päev üllatusi oodata. Siin peab vaim alati värske olema, et uut näha.

Peka sõrm kipub nõutusest nina uuristama, mida ta ammu enam pole teinud. Kui need juured herra Andresmaale nii rõõmu võivad teha, siis Peka püüab veelgi

hoolikam olla, et ükski neist katki ei läheks. Mingu pealegi kaevamisega rohkem aega. Juuta juba nägi küll, et Peka jõuab «Liivi sibulõunu» kiiremini välja kaevata kui tema oma raamatusse sehkendada.

Marta Kaal ja Helsa Sohar on ka töö jätnud ja tunnevad Jaagupist rõõmu. Marta muheleb endamisi. Nii kui tema nelja-aastane poiss — saab uue mänguasja, siis ei tea, mis heameelest peale hakkaks. Kui oskaks, teeks Andresmaale ise mõne avastuse.

«Sellega ma üllatan akadeemikut,» jätkab Jaagup. «Teda huvitavad faktid pookekomponentide vastastikuse mõju kohta. Päevselge, et need kaks sorti mõjutavad aluse juurekava arengut — üks ühes, teine teises suunas... Mõni ei usugi, et kultuursort saab aluse juurtele mõju avaldada. Seda usuvad ennem, et juured ise poogendile mõjuvad... Akadeemik rõõmustab. Päril algul ta oleks vist nõus olnud, kui ma oma uurimisteemaks oleksin valinud just pookekomponentide vastastikuse mõjutamise teema, mitte aga heade pookealuste otsimise, mida praegu teeme... Tänane leid on pealekauba saadud... Juurte märkimise vaev hakkab end juba ära tasuma. Juuta, tee seda rõõmuga edasi.»

«Ega ma vastu ole vaielnudki,» vastab Juuta.

«Nüüd kontrollime seda mõjutamise asja juba kõigi aluste juures,» teeb Jaagup töö jätkamise juttu.

Kui aeg lõunatunnini jõuab, peab Peka labida kuuri viima. Kraabib puupulgaga ja nühib rohutuustiga, aga päris puhtaks tööriista ei saa. Ega muud, kui kaevule pesema. Labidas olgu nagu vastsündinu, mullakriimuta ja tolmutüübemeta. «Silm sirkel, nina vinkel ja labidas kui lapselall.» Kindral sõimab selle eest Andresmaad ja ütleb — pendant. On selle sõna Dekaarilt kuulnud. Marta Kaal ka vahel toriseb, et ega kõblas pole teadus — muudkui täpselt puhtaks ja täpselt oma paika kuuris. Nuriseb küll, aga tööriistad läigivad niisamuti kui teiste katseaia inimeste omad. Hehee... eks katsu herra Andresmaa sõna kuulmata jätta. Marta Kaal ka ei saa sellega hakkama.

Pärast lõunat müüb Juuta Üleens ümbruskonna rahvale istikute ülejääki. Peka palus Jaagupilt, et tema saaks appi minna. Lubati.

Istikud on «Antoonovkate» aia otsas juuripidi mulda löödud. Peka jõuab kohale enne Juutat. Istub pingile ja hakkab mõrasest taskupeeglist oma nägu uurima. Lõua peal on kaks vinni, aga kaugelt need ei paista. Tea, kas Juuta märkab, et Peka lõunatunnil habet ajas?

Habeme ajamine on riskantne asi. Peka ei tea, kas Juuta üldse on märganud, et pikal Pekal ka juba habe kasvab. Kui ei ole, siis peaks laskma teda venida, kuni igähele silma hakkab. Aga kui Juuta juba teab, siis tuleb lõug puhas hoida, muidu peab veel lohakaks. Dekaar ükskord ütles Kindralile, et habe on mehe au, aga au pole sugugi mitte nähtaval vaja hoida. Peaasi, et temast teataks. Peka ei läheks ka oma auga kelmima, kui Juuta temast juba teaks. Nüüd pole Peka Juutas kindel: käi viimati viiekümne aastani sileda lõuaga ringi, aga Juuta ei teagi midagi.

Oma siseheitluse lahendas Peka nõnda, et jättis vuntsi paiga peale udemed kasvama. Helevalged harvad karvad ilusasti pruuniks parkunud naha peal olgu Juutale silma hakkamiseks. Neid nina alt ta enne maha ei aja, kui Juuta oma teadmistest kuidagi märku on andnud.

Peka hakkab terava pussnoaga nimelipikuid välja lõikuma. See on tükitöö, tee kunas tahad. Andresmaa nimetas saja pealt hinna. Lipikuid läheb palju. Iga istik saab sordinime kaasa. Andresmaa räägib, et ükskord tuleb aeg, millal nimesildi teisele küljele märgitakse ka aluse nimi. Ühel pool on «Emma Leppermann», teisel — haraline ploomipuu. Ja siis on veel raamat, kuhu iga niisuguse paari iseloomustus sisse kirjutatud: kui suureks istik kasvab, mitmendal aastal vilja hakkab kandma, kas tahab kuiva või niisket mulda, kui palju oksa tagasi lõigata, ja kõik muu ka veel. See aeg tuleb siis, kui Andresmaa ja Peka ja teised siin on uurimise lõpetanud. Siis juba ostja ei võta istikut, kui ta ei tea, kellele juured kuuluvad. Kes see loll on — teatud asjaga oskad ikka paremini ümber käia.

Praegu on nii, et mõni ei küsi sortigi. Aga Juuta seob ikka kõigile lipikud kaasa. Andresmaa käskis. Kui poleks käskinud, siis anna ükstapuha mida kätte, kõik ostaksid ära. Kui kell saab kaks, siis on neid siin koba-

ras koos. Kui istikud lõppema hakkavad, lähevad riidu ka veel. Selles segaduses pista neile või pajuviits pihku, ikka maksaksid ja oleksid rahul. Peka võib-olla prooviks mõne pookimata metsikuga nalja teha, aga see läheb pärast Juuta arvele. Kui Andresmaa korraldus on täita, siis Juuta nalja ei kannata.

Mis see silt, aga Andresmaa käskis veel müüdud istikud punkti siduda ja juured ning tüved korralikult paberisse mähkida. Istikud lähevad Mõedakult nagu puped pidukleitides. Pakkimine on Peka amet. Andresmaa vaatas Peka tegemist ja kiitis: «Pekast saaks hea kärneripoisi.» Aga Dekaar ütles, et Andresmaa on ätu, raiskab asjata paberit ja poisi aega. Et Andresmaa on nagu kapitalist, püüab ärisõpru hoida ja meelitab ostjat ilusa pakendiga. Dekaar ise on paras ätu, ta pole õiget kapitalisti näinudki, kui Andresmaad selleks sõimab. Oleks Dekaar ka Soomemaal karjas käinud, siis ta teaks, mis on kapitalist.

27

«Lähed jälle küla peale oma sohilapsi maha sahkerdama,» sai Jaagup eile vastuseks, kui Dekaaari käest istikute veoks teist hobust läks küsima. Lõpuks aga pakkus Dekaar end küüdimeheks. Et tal siis legaalne põhjus Mullutule koolivend Pandile küllaminekuks. Pant seal sovhoosi sadulsepp ja tal on üle maakonna kõige kuulsam puskarikelder. Ega ta ei müü, aga enda tarbeks on tal alati võtta. Kuulus on selle poolest, et nii puhast marki pole kusagilt mujalt maitstud kui tema ümmarguselt laualt. Pant varjab margi saladust ka kõige lähemate tuttavate eest, et võistlejaid ei tekiks. Sugugi mitte äri pärast. Pole kuulnud, et ta pudelitki müünud oleks. Aga külaliste hoidmise pärast. Pant armastab nii hullupööra seltskonda, et tunneb end haigena, kui mõnel öhtul keegi tema poole sisse ei astu. Kuid sellist õnnetust tuleb harva ette — tema mark on liialt kuulus, et tuttavad ja ka mittetuttavad Pantlasse sisse ei astuks. Omamoodi joodik on ta ka — ega Pantlas pole kunagi lolliks joomist ette tulnud. Joomine on seal rohkem lõbusa jutu kõrvaline. Suu on

Pandil peas... Kui Dekaar külla läheb, ega ei teagi, kumb kumba õpetab.

Mehed istuvad esimese vankri peal, teine hobune tuleb omapead järele.

Jaagup peab korraks hobuse kinni ja käib ümber istikukoormate. Vaatab, kas koormad korralikult seotud; et mõne katsepuukese koor ära ei hõõrduks või oks katki ei murduks. Tee on auklik...

Istub jälle esimesse vankrisse Dekaaari kõrvale ja kuulab teise arupidamist. Dekaar jätkab Pandi puskari «Pantikriimu» — nii seda marki nimetatakse — teemal.

«Seda ka täpselt ei tea, kas ta ajab ise või laseb ajada. Paljud arvavad, et on mõni meister, kes tema kraamist pruulib. Aga siis see meister näitaks oma käest ka «Pantikriimu»... Ma olen seda lugu mitmelt poolt uurinud ja mitmet kanti mõelnud — vist olen õigel järjel. Täna küsin talt endalt. Küllap tema, kaelushakk ja lapikakk, laseb mõnel pruulida tavalise puskari ja siis kodus töötab sellega veel edasi... Käib kumu, et ta, pottpääsuke, olevat kord linnast apteegist destilleeritud vett ostnud. Ega ta, rääkspart, sellega hobust jootnud... Paneb tavalisele puskarile teise osa destilli juurde ja ajab veel kord läbi — tal kodus väiksed värgid olemas, ma tean. Ja ta ei aja niisama tui-malt... Paneb midagi hulka. Mina arvan, et köömneid. Neidsamu köömneid, mis naised leiva sisse panemiseks kuivatavad. Aga tema paneb kõige vartega... Täna ronin ta lakka ja vaatan, kas pennidel ripub köömnepusaraid... Paneb köömned koos puskariga patta, keedab nagu kanget kümmeliteed ja toru otsast tilgub va kõigevägevam... Köömne eeterlikud õlid ja puskaripiiritus lenduvad keetmisel kõige enne, vesi jääb enamasti patta... Destilleeritud vesi on selleks, et kõrvalmaitset ei tuleks... Kuidagi nii temal see asi käib. Enam keerulisemalt ma ei oska välja mõelda... Köömne maitse oli just nagu juures, kui ma viimast korda sain... Köömen lööb viina mahedaks küll ja «Pantikriim» kõrisse ei hakka. Võtad nagu lahjat, aga nupu lööb suutäie pealt soojaks... Ta, nögikikas, on mul peos...»

Jaagup peab taas hobuse kinni ja kontrollib oma kal-

leid koormaid. Jumala eest, et mõni istik viga ei saaks. Need kõik on põhjalikult läbi uuritud ja kirja pandud elulooga katsepuud. Tore, et Mullutu mehed vastu tulid ja nõus on tema istikuist aeda rajama.

Kaaslase peatumised segavad Dekaaari mõtte heietamist. Ta püüab Jaagupi asjalikkust vähendada:

«Sa oled tõesti hädaline nagu titeema. Laseme sõitu, mis neil ikka juhtuda saab...

Kui üks inimene nii hoolega oma asja juures on, siis tuleb temast üks suur mees. Tahab või ei, aga nii see juhtub. Saad suureks, siis on kentsakas elada: oled nagu mõni tavaline inimene, aga nagu ei ole ka... Nagu Pant. Teda hüütakse Suur-Pant. Ja kuulus ta ongi oma suurusega, puskar on nii muuseas. Viimane kaalumine olnud kakssada neli kilo — üle Eesti rekord.

On meest — juba üheks saapasääreks võtab kingsepp terve vasikanaha. Kui sõitma läheb, siis pannakse autokasti keskele istuma, et ühe külje vedrudele liiga ei teeks. Sõiduautosse ta ei mahu.

Ta oli ennem talupidaja, andis koha Mullutu sovhoosile üle. Räägitakse, et veskile sõitmiseks visanud vanasti kaks kotti nisu vankrisse ja ise istunud otsa, hobune polevat jaksanud aukliku tee tagant rohkem välja sikutada. Lõhmuse veskil võtnud kumbagi kaenlasse koti ja viinud need teisele korrusele terakolu juurde. Kui terve hobusekoorem korruga üles liikus, et trepi terastuhvid looka vajusid, siis mölder kukkunud istuli.

Ikka tuleb Suur-Pandil välja teistmoodi kui teistel.

Möödunud suvel tahtnud sovhoosi põllule otra niitma minna. Istunud mäsinalle, aga kitsad rattad vajunud kämbla võrra mulda ja hobustepaar olnud varsti märg. Ei tulnud midagi välja — lihtsale põllutööle ei sobi enam. Kunagi aega teenides õppinud sadulsepaks, nüüd ongi selle ameti peal.

Su koolivend, see Samlik, kes Mullutul pisut aega direktorit asendas, tahtnud Panti sovhoosi vägevuse sümbolina ära kasutada. Samlikust vist kasvab välja üks fassaadimees. Too poiss tahtnud Suur-Panti Viljandisse esimese mai rongkäigule sovhoosi lipukandjaks. Pant öelnud, et pole veel aeg, et sovhoos alles nääpsukene.»

Jaagupile on see kevad üks pöörasemaid. Mitmel pool Eestis hakati tema nõusse ja lubati Mõedaku katseistikuist aedasad rajada. Jaagup on saanud oma tahtmise. Juba möödunud aastal istutas ta naaberkolhoosi aeda esimesed kakssada õunapuud. Tänavu tuleb seal jätkata. Enne aga tahaks Mullutu sovhoosiaia rajamisele aluse panna. Jaagupi koostatud istutusplaan, Jaagupi õunapuud ja ise hakkab nüüd kohapeal tööd juhtima. Katseaias peab iga puukene täpselt oma koha leidma. Muidu ei teaks pärast vaatlusi ja mõõtmisi teha.

Enne oli ainult Mõedaku, nüüd kisu end või tükkideks mitme aia vahel. Teisest küljest jälle vaadata: tema abiliste arv on kasvanud. Kolhoosis istutab tema käe all kolhoosirahvas, Mullutul aiabrigaad ja Mõedakul omad inimesed. Lisaks veel need neli-viis paika vabariigi peal, kuhu Jaagup ise istutamise juurde ei jõuagi. Seal kaugemal tulevad lihtsalt Mõedaku puudest tootmisaiad, kus Jaagup saab sügiseti täiendavaid vaatlusi läbi viia, oma katseandmeid teistsugustes mullastikutingimustes kontrollida.

Enda jõukulu on veidi suurenenud, aga abivägi on tänu laialt ettevõtmisele kümnekordistunud. Teadmine, et katseaedade kogusuuruse saab nihutada üsna unistuste piiri lähedale, annab nõnda palju hoogu juurde, et tänavune kevad ei tundu Jaagupile raskemana kui eelmised. Ta on igal istutuskeval töötanud jõu piirini.

Õo Mullutul mööda saatnud, on Jaagup hommikul varakult põllul. Kogu suur tasane väli läheb tulevikus õunapuude alla. Tänavu saab ühe otsa peale vaid paar koormat istikuid paigale pandud. Sovhoosi aednik laskis sügisel istutusaugud valmis kaevata, aga nüüd jättis juhtimise Jaagupi hooleks. Läks aiast minema. Kas solvus, et Andresmaa tööd temale ei usaldanud?

Jaagup on aiaplaani maha laotanud ja selle järgi otsib istikuid. Istutusread on nummerdatud, nende otste kohale tee äärde on loodud numbrivaiad. Iga puukese oksal lipendab Peka meisterdatud nimesilt. Kõik on viimse sammuni ette arvestatud, midagi ei tohiks enam segi minna.

Kolm abilist ootavad juba tööd. Kõigepealt vaja puukesed istutusaukude juurde laiali kanda. Jaagup annab esimesele abilisele istikud kätte ja õpetab, millises järjekorras need reas maha panna, et igaüks istutusplaanis märgitud augu juurde satuks. Kaaslased lõkerdavad naerda, kui õpetatu õunapuustikuid järjekorras sõrmevahedesse võtab. Neli puukest vasakusse ja neli paremasse kätte. Esimene vasaku käe väikse sõrme juurde ja teised järjekorras edasi. Viies parema käe pöidla juurde ja nii edasi, kuni kaheksas parema käe väikse sõrme haardes paiga leiab. Jaagup kontrollib nimelipikuilt veel kord istikute õiget järjekorda ja juhatab, et mingi nüüd esimesele istutusreale ja hakaku seal tee äärest alates istikuid maha panema. Alustagu parema käe kandamist: esimese augu juurde väikse sõrme istik, teise juurde järgmise... viienäks vasaku käe pöidla juurest ja nii kõik kaheksa õigesse paika.

Sellist komejanti pole Mullutu aia naised enne näinud ja kaaslased itsitavad esimese ohvri koolitamist vaadates. Ohver ise naeratab veidi piinliku näoga kaasa.

Minejale hüüab Jaagup veel igaks juhuks järele, et pangu parema käe istikud enne maha. Seejärel hakkab teisele abilisele puukesi kätte lugema. Teiste naerust ja uue aedniku harjumatust nõudmisest segadusse sattunud abiline unustab head õpetussõnad ja hakkab istikuid just vasakust käest enne maha poetama: samas järjekorras, nagu neid sõrmede vahele sättis...

Paha aimamata jagab Jaagup istikuid edasi ega unusta kordagi lisamast, et esimesena tuleb maha panna parema käe väikse sõrme hoida olnud puukene.

Enesekontroll on nii endastmõistetavaks katsetöö osaks saanud, et Jaagup võtab midagi erilist mõtlemata plaani kätte ja kavatseb laialikantud istikud kord läbi kõndida. Juba esimese rea algus paneb kohkuma. See on midagi pöörast: ükski istik pole õiges paigas. Ei aita muud, kui kanna puukesed ükshaaval õigesse kohta. Edasi võrdleb Jaagup piinliku täpsusega iga nimesilti istutusplaaniga. Kuid rohkem eksitusi ta ei avasta.

Rajatud aiad toovad Mõedaku katseperlele järjest rohkem tavalist aednikutööd, mis otseselt katseandmeid ei paku. Vastrajatud ploomiaed andis juba möödunud sügisel esimese saaginatukese. Tänavu näib õienuppude juba rohkem olevat. Vana mootorprits peab appi ilmuma, et söödikud ja haigused saagile liiga ei teeks.

Aednikumuresid kannab Juuta Ülens. Jaagup on uurimistööga kinni. Juuta seadis Dekaaari abiga pritsi korda ja tegi väävellubjavedeliku valmis, aga pritsimist ei julge alustada — ploomipuudega pole kuigi palju kogemusi. Parem kutsuda Andresmaa aeda, kui midagi valesti teha. Katsepuude rikkumise eest andeksandmist pole, aga Juuta õpetamist ja isegi töö tema eest ärategemist pole Andresmaa kordagi pahaks pannud.

Juutal on katsetööliste ees veidi piinlik oma argust tunnistada. Aga need ise ka ei julge enne Andresmaa tulekut pritsivoolikuid pihku võtta. Marta Kaal läheks heameelega hoopis mõnd teist tööd tegema, kas või puukooliridu kõplama. Pritsiga Andresmaa ise, kui sellega ka nii täpne peab olema. Võrad olgu ühtlaselt märjaks pihustatud, aga rohkem mitte — tilkuda ei tohi. Eks Andresmaa katsugu ise parajalt pritsida... Marta juba kauples Juuta Ülensilt, et tema läheb puukooli rohima, et mis siin ploomiaias hulgakesi ikka teha. Juuta ei lasknud, et teeme koos ära, kauaks siin läheb, siis asume ühiselt puukooli kallale.

Aiatee rohetab lopsakalt ja naised istuvad maha Andresmaad ootama — akadeemik Keerd oli Mõedakule ilmunud, käivad nüüd kahekesi ringi.

Peka rakendab kollase Jussi vankri ette, et Andresmaa tulekul oleks kõik stardivalmis. Seejärel seab end vankrinurgale istuma ja hakkab jalgu kõlgutama. Peka on paljuga jõudnud Mõedakul harjuda, aga naiste jutt on selline asi, mille peale ei tea kunagi kindel olla. Kui nad omavahel on, siis võib kõike kuulda. Peka neile ei loe, teda pole aianaiste jaoks nagu olemaski. Olgugi Peka kuuldekauguses, peavad naised end omavahel olevaiks. Oi, milliseid naiste tarkusi on poisil kuulda tulnud. Käi aias nagu ülikoolis. Praegu tuleb jälle paras jututund. Eks näe, millest nad alustavad. Viimastel

päevadel on Marta Kaal pähe võtnud, et linalakk Helsa Sohar peaks mehele minema või kuidagi muidu poisse vaatama.

Marta jätkabki eilset juttu:

«Helsa, kas sa oled oma Palli Sassi päris maha jät-
nud? Pole teid enam ammuilma koos nähtud.»

Pekale on Palli lõbus traktorist Sass eeskujuks ja vihavaenlaseks. Tahaks olla niisama julge tüdrukute juures kui Sass. Ta tantsib igaühega ja vist kõditab neid, ega nad muidu ta käes killkaks. Võtab viina ja keerutab tüdrukuid, et paha vaadata. Aga plikadele meeldib. Muudkui Sass ja Sass. Vahva, kui oleks muud-
kui Peka ja Peka. Aga Peka pole veel julgenud ühtegi tantsu teha. Ja ükski tüdruk pole teda päriselt märganud.

Salavimma kannab Peka Sassi vastu põues sellepä-
rast, et too ka tema Juutaga tantsis. Juuta küll ei kil-
ganud käes, aga vihast nägu ka ei teinud. Küllap siis
ikka veidi meeldis... Marta Kaal siin kunagi rääkis,
et Sass on vist blondi Helsa ära võrgutanud. Võrgutagu
Helsat kui tahab, temasuguseid on maailmas küll ja
küll. Pole Peka temast asja. Aga ärgu Sass Juutat
puutugu — siis tuleb tal Pekaga tegemist. Mismoodi
tuleb tegemist, seda ei tea Peka isegi veel täpselt, aga
ärgu Sass arvaku...

Helsa vastab Martale:

«Ega Sass pole minu oma olnudki.»

«Aga koos käisite?» usutleb Marta.

«Paljugi mis käisime. Sass jooksis järele.»

«Kas sa musi ka said?» uurib Marta edasi.

«Sass on loll, ta muud ei tahakski, kui musita ja
aele.»

«Mis sina, tark, siis tahad?» on Marta imestunud.

«Ma ei tea isegi. Poisid on tüütud. Kas nad selleks
ongi maailma loodud?»

«Kui nad kord loodud on, juba siis selleks ka.»

«Imelik,» räägib Helsa nagu endale, «olen vahel
mõelnud, et miks mina ei taha mõnele poisile järele
joosta. Minule on nad tüütud. Miks mõni tüdruk krat-
siks nende pärast sul silmad välja? Sassi viimane pruut
Pallis ka nagu arust ära. Just nagu mina oleksin Sassi
meelitanud... Ma küll ei öelnud Sassile, et ta ei meeldi

mulle. Kartsin, et peab rumalaks, sest tema on kõigile
meeldinud. Lootsin, et ehk passib pikapeale mulle ka.
Aga ei... Läksime lahku, aga Sass ei tea seda täna-
seni, mõtlesin tema jaoks hoopis muu põhjuse välja.»

«Ena lolli, miks sa temaga siis käisid?» küsib Marta.

«Ei tea isegi... Kõik käivad kellegagi. Kui ma
mehele tahan minna, siis peab mulle ka ju keegi meel-
dima hakkama... Eks mind ole ennegi tahetud. Mina
aga käin, käin, surun vastikust maha ja lõpuks annan
hundipassi. Endal on poisist hale, et vedasin nina-
pidi... Mõni räägib armastusest, mõni tahab niisama
voodisse... Mina aga mõtlen ikka mõne muu põhjuse,
ei ütle, et sa ei meeldi või oled vastik... Algul ütlesin,
aga poisid panevad seda pahaks... Milleks neid pahan-
dada... Viga on vist minus.»

«Kas sa tõesti oled kõigi vastu ükskõikne olnud?»
ei taha Marta uskuda. «Mõni pungitab su peale kas või
silmamunad koopaist välja. Sa oled ilus tüdruk.»

«Pungitagu, ega see neid paremaks tee.»

«Mida sa mõtled ette võtta?»

«Mitte midagi... Mis sul, Marta, viga — kasvatad
last ja oled rahul... Ma tahaksin ka ükskord last
saada. Lapsed meeldivad mulle...»

«Lapse saad kindlasti,» arvab Marta.

«Kellega?»

«Kas sa ootad, et mõni kaardimoor sulle ette ütleb?
Pere asutamiseks peab endal pea otsas olema... Sa
unusta ära, et mehed on tüütud ja kipuvad voodisse.
Hakka neid vaatama teise pilguga, keda sa lapse isaks
tahaksid.»

«Mis see asja muudab?»

«Sa katsu nii mõelda. Keda sa näiteks praegu välja
valiksid?»

«Ei kedagi.»

«Keegi ikka on teistest parem. Mõtlen kõik läbi, kes
su kannul on käinud... Kas näiteks traktorist Sass ei
läheks? Ega tütarlapsed asjata piike murra, ju temas
midagi on.»

«Lõbus on ta küll, aga ma pole meie tutvusele nii-
sugusest küljest mõelnud.»

«Kardad, et joob?» küsib Marta. «Joovad kõik. Kui
selle järgi hakkad valima, siis jäädki ilma.»

«Kõik ei joo,» vastab Helsa.

«Keda sa mõtled? Meie Andresmaa... tema ei joo. Kas sa heidad pilku Andresmaa peale?»

«Rumal, ma ütlen üldse, et ega kõik pole joodikud. Sinu jaoks on maailmas kõik paha ja mehed joodikud.»

«Andresmaad sa siis ei võtaks? Ega tema pole sind saamas käinud ka,» arutab Marta edasi. «Meie mees- test Dekaar ehk võtaks ära, kui ta vaba oleks. Kas Dekaar passiks?»

Helsa ei vasta. Peka istub endiselt vankriäärel ja kuulab vaikides. Muudkui lobisevad, Andresmaadki ei saa rahule jäetud... Huvitav siiski, kellega Andresmaa mõtleb abielluda? Eks ta Valda Kulliga ikka lähe paari, kui aega saab. Marta ükskord aias ütles niiviisi. Mõlemad on targad inimesed ja Valda Kull tahab Andresmaad. See asi on peaaegu küps.

Helsa vaikimine ärritab Marta Kaalu oma mõtet kordama:

«Eks sa ikka Andresmaalt vist tahaksid last? Aga ta pole midagi erilist. Joomiseks tal lihtsalt ei jätku aega. Palgalt on ta kehv. Sellise töörühmamisega oskaks mõni teine kolm korda rohkem raha kokku ajada. Mis niisugune naisega teeb. Jääb perekonnaga nälga... Tööd nii palju, et pole aega raha teenida... Mis naine teeks, kui ta jälle sellestki oma üheksasajast rublast meile istutamise ületunde kinni maksab?»

«Mina ei ütle, et Andresmaa on halb mees,» hakkab Helsa vastu.

«Selge, Andresmaale sa lähaksid,» püüab Marta jutus võidumeheks jääda.

Helsa vaikib. Kui Marta, va lobamokk teaks, et Andresmaa võratalgute õhtul Helsa poole tuli, siis poleks arutamisel otsa ega äärt. Seda ei tohigi Martale öelda. Olgu temal Andresmaaga kahe peale väike saladus... Pärast seda õhtut pole Andresmaa Helsas enam naisterahvast näinudki. Tea, kas solvus tookord?

Juuta Ülens istub ka katsetööliste juures teeveerel, aga jutusse ei sekku. Endamisi mõtleb — kust Marta Kaalu hinge nii palju kibestumist on kogunenud, et Andresmaaski halba leiab. Jaagup Andresmaa on hea inimene... Töö juures nõuab korda ja sellepärast on

vahel järsk, aga inimene on ta hea. Armuda temasse siiski ei oskaks. Keegi Mõedakul ei aima, et Juutal on suur salajane armastus. Ta on Andresmaa koolivenda Elmar Samlikut ainult kahel korral kohanud, aga südame on kaotanud eluajaks. Elmar Samlik on kõige parem poiss, keda Juuta teab. Lõbus, jutukas, teab kõiksugu maailmaasju, meeldiva käitumisega ja mis peamine — ta märkas kohe Juutat. Võib-olla on ka armunud, aga varjab nagu Juutagi. Hea on armunud olla ja unistada. Pole aimugi, millal ta jälle Elmarit näeb, aga ikkagi on hea. Vaene Helsa, kui ta ei tea, mis on armastus.

Jaagup tuleb ploomiaeda ja küsib juba eemalt:

«Miks te pihta ei hakanud? Kas prits jälle korrast ära?»

«Kõik on korras,» vastab Juuta Ülens, «aga uus töö, ei tahtnud sinuta alustada... Mida akadeemik head rääkis?»

«Vana tõi suure uudise — meile on traatvõrku eraldatud.»

«Viimaks ometi!» hüüab Juuta.

«Oli ka aeg...» On juba viiekümne teise aasta kevad. Üle kahe aasta tagasi, kui talle asjast rääkisin. Tuletasin iga kord uuesti meelde. Viimasel ajal hakkas ta nagu Mõedakust võõrduma. Nüüd oli vanal endal ka hea meel.»

«Järgmine talv on kohe kergem,» rõõmustab Juuta. «Pole sügisel vaja kuuseokstega sõduda ega igal pakasehommikul aeda minnes hirmu tunda.»

«Teine uudis on veel,» jätkab Jaagup, «nägin eile Pallis ajakirja-meest... Ma pidavat hakkama artikleid kirjutama. Pikka aega juba teadlane, ja vaikin — nii ta ütles...»

Hakkasin mõtlema — kas tõesti juba seitse aastat Mõedakul? Pikk aeg jah. Aga endale tundub, et alles eile alustasin. Aeg pole edasi liikunud ja mina pole vanemaks saanud. Üksainus ettevalmistuspäev. On ju, Juuta? Nüüd alles hakkame elama. Hakkame katsetulemusi registreerima, artikleid kirjutama, puhkama... Aasta veel pingutame, siis on katseaiad peaaegu lõpuni istutatud... Tuleval suvel puhkan... Varsti hakkab kogunema andmeid artiklite jaoks. Mõedaku teadlased

ei vaiki enam... Aga tänavu pole veel millestki kirjutada.»

«Kirjuta oma aednikukogemustest,» arwab Juuta. «Sul on varuks mõndagi, mida rahvas teada võiks. Kas või uuendus istikute ülesvõtmisel puukoolis.»

«Võiks muidugi, aga kust see aeg tuleb? Võiks ka võraokste tagasilõikamisest noores aias — tegin erinevate sortide juures katseid. Aega pole... Kuidas toimetaja mu ajapuuduse peale ütleski — mis on sellest kasu, kui sa end Mõedakul tarkusi täis topid, aga keegi su tööst midagi ei kuule? Endasse ei tohtivat midagi peita, minu teadmised olla rahva vara... Mida rohkem rabad, seda suurem hunnik rahva vara koguneb su vaka alla... Kui leiad aega tööks, siis olgu aega ka kirjutamiseks... Mind pole tükil ajal niisugusele asjale mõtlema pandud. Toimetaja oli pealtnäha vaikne ja kahjutu mees, aga mind ässitas vaevlema... Oli teda Pallisse vaja...»

«Ma juba tunnen sind,» naerab Juuta. «Nüüd hakkad kirjutama. Aega leiad sellekski.»

«Ega vist pääsu ole...»

29

Soojad sügisilmad teevad aiarahvale rõõmu. Ploomiaed kirendab nagu kevadõites: naispere tatsab paljajalu ja ainult heledate lilleliste sitskleitide väel. Ploomide korjamine on lõbus töö. Puud alles noored, saagi saab ilma redelita kätte. Ja Juuta ei keela maiustada. Ainult enne saagi kaalumist ei tohi ükski ploom kõrvale minna. Eelkõige teadus. Iga puu saak olgu täpselt päevikusse kantud.

Korvitäite viisi tuleb ploome aiast kaalu juurde, kus Juuta oma raamatupidamist ajab. Majandi naised on vabast ajast aeda appi tulnud. Ploomiaia saagi mahavõtmine pakub uudsust ja saab paljude eri sortide vilju maitsta.

Jutt Mõedaku suure ploomiaia esimesest saagist on jõudnud küla peale. Kolhoosist voorib inimesi nagu näitusele. Külarahvas saab teada, et seninähtamatu aia rajas katserahvas. Jaagupit vaadatakse tunnustusega.

Kus ikka hakkaja aednik. Ja olla teadlane ka veel. Seegi aed olla keelu all — oma töölisedki ei tohi viljapabulat kaalumata suhu pista. Eks teadlastest on ennegi veidrusi kuulnud. Ega neid jutte alati usuta. Ja sadade puudega aias viimase kui punni raamatusse kirjutamine arvatakse ka ebausutavade hulka. Helsa Sohari sõbratar usutleb kahtlustavalt — kas tõesti saate pidada, et korjamise juures ühtegi suhu ei pista?

Üks asi on silmarõõm uuenäolisest aiast, teine asi oma suu seks teha. Et hullu kiusatust ei tekiks, paneb Juuta Ülens siinsamas kaalu juures ploomiäri käima. Iga külaline võib osta nii palju kui soovib. Hind on ka odavam kui linnaturul.

Kohapeal läheb siiski ainult väike osa. Ülejäägi võtab linna kaubastu. Viljandi on üks neid linnu Eestis, kus sügisel saab poest ploome osta. Mõedaku-mees trumpab kõik sovhoosiaednikud üle, kuigi linna voorivad ploomikastid on tema jaoks ainult katsetöö jääk.

Jaagup Andresmaa jaoks lõpeb saagi ülesanne üle kaalu käimisega ja katsepäevikusse kandmisega. Arvuderead näitavad, millisele alusele poogitud puud hakkavad esimestena kandma ja kui palju nad ühel või teisel aastal ja elu jooksul kokku vilju annavad. Need leheküljed päevikus on katseandmete kõige väärtuslikum osa. Ainult Jaagup ise teab, millise hasartse õhinaga ta hakkab iga järgmist saagiaega ootama. Tuhanded arvud ühtekokku saavad rääkima kõige selgemat keelt mulda peitunud juurestiku iseloomu ja väärtuse kohta. Mida rohkem sügiseid, mida rohkem higistamist saagi analüüsimisel, seda kindlamaid juhtnööre saab ükskord puukooliaednikele kirjutada.

Rahvas rõõmustab aga isegi selle pisku üle, mis juba näha. Aia mõnede puuridade saak on ümbruskonnale sensatsiooniks. Kes Mõedakult läbi käib, see on nagu nõiutud — sellele andku Jaagup sügisel ploomiistikuid. Hakkaks uuesti puukooliaednikuks, siis võiks igal sügisel oma töö tulemustest rõõmu tunda. Teadlase saatus on karmim, paneb kannatlikkuse viimase raasuni proovile. Aina oota ja oota. Aastad mööduvad, aga lõpplahendust pole veel näha... Teised tunnevad saagist ainult rõõmu, aga Jaagupi jaoks annab sügis uusi kahtlusi, mõtlemist ja kõhklusi.

Rõõmu teevad liivakirsipuu aluseile poogitud ploompuid. Jaagup pole varem noorte ploompuid nii külluslikku õitsemislusti ja nii asjalikku viljakandmist näinud. Liivakirsipuu juurestik lausa sunnib alaealisi puid viljuma. Mullu oli katseaia puudel alles poogendi neljas kasvuaasta, puukesed olid veel haprad ja kõhnukesed — nagu ikka väljakasvamata noorukid. Aga õitsesid, ja sügisel kaaluti iga puukese pealt juba veidi üle kilogrammi ploome. Kõigile teistele alustele poogitud samad sordid aga käitusid normaalselt — ei mõelnudki veel õitsema hakata.

Kas see oli juhus? Ärevusega ootas Jaagup uut sügist. Nüüd on ta käes ja liivakirsipuu alusel kasvavad haprad noorukid on saagi raskuse all lausa lookas. Liivakirsipuu ütleb teadlasele kahtlusi kummutava selgusega, et varajane viljakandvus pole juhuslik, et see on seaduspärane, niisugune käegakatsutav tõde, mille avastaks ka päris võhik. Ärgu Jaagup Andresmaa tundigi viitku — jooksku kõigile hüüdma: aias on avastatud imealus! Kas ta on uneski osanud oodata, et viieaastase pookeosaga ploompuid annavad iga väeti võra pealt ligemale kuus kilo vilju. Maitsvaid ja kvaliteetseid ploome. Mida ta ootab — kirjutagu kohe artikkel teaduslikust avastusest, et liivakirsipuu alus pääseks kõikidesse aedadesse võimutsema. Mida ta veel tahab — ploompuid sellel uuel alusel võistleb varajase viljakandmise poolest marjapõõsastega...

Jaagup kõrvutab siinsamas aias värsked kaalumiseandmeid. Temas võitlevad kõige vastuoksuslikumad puhangud. Ei jää mingit kahtlust, et liivakirsipuu juurestik oskab puud varakult õitsele sundida. Ta ju hoiab enda käes teadusliku katse andmeid: liivakirsipuu alusel kasvavad ploompuid annavad igaüks keskmiselt ligi kuus kilo vilju — kümnete puukese andmed räägivad ühte ja sama. Laukapuu alustel on ploompuid saagi suurus kaks kilo, kreegipuu seemikute peal kasvavatel ploompuidel üks kilo ja kiidetud tundud haralise ploompuid aluste peal vaid kolmsada grammi. Haralise ploompuid toita olnud kultuurpuud on seejuures jõudnud tublisti suuremaks kasvada kui liivakirsipuu juurte peal. Suured, aga laisad...

On üsna ilmne, et liivakirsipuust saab ploompuid-

aluse. Teaduslik katse lõpeb ükskord aastate pärast, kui saagi kõrgperiood juba selja taga. Siis võib päris lõpliku sõna öelda. Aga mida võib praegu? Kas esialgu vaikida maha liivakirsipuu hea üllatus? Kui puhast teadust taga ajaks, siis peaks muidugi lõpuni kannatama ja kõik korraga välja tooma. Aga puukoolid küsivad juba praegu, mida aluseks võtta. Teiste aluste seemet on vähe saada, liivakirsipuu oma külluses. Kui nüüd suu paotad, siis on puukoolid selle sisserännanuga aastapealt üle ujutatud.

Mis halba võiks liivakirsipuu kohta veel päevavalgele tulla? Et ta päris hästi mõnede kultuursortidega ei sobi, on juba puukoolist selge. Seda tuleb öelda, kui kasutamiseks luba anda... Ajutiseks kasutamiseks lubatuna ei tohiks ta suurt pahandust teha. Need eksemplarid, mis kannavad sobimatuse märke, võib juba puukoolis välja praakida. Osa istikuid läheb kaduma, aga ülejäänud saab müügile lasta. Ja müügiks jätteks neid tohutul arvul — seemnepuudust poleks karta.

Liivakirsipuule aluse lubatähe andmine — esialgu kas või ajutiseks — oleks Jaagupi uurimistöö esimene laialt praktikasse minev tulemus. Pole see veel mingi hiilgav saavutus, aga ikkagi konkreetne nõuanne... Ah, kui oleks juba lõplikud andmed käes! Tahaks kindla sõnaga öelda, mis liivakirsipuu juures hea, mis halb. Praegu jäävad lubamise otsad lahtiseiks, vähepõhjendatuiks. Jaagup saab rääkida ainult reservatsiooniga, nagu lihtne aednik oma kogemustest, mitte kui teadlane lõpuni uuritud küsimusest.

Lubatähe andmisega viivitamine paneks aga puukoolid edasi pooltühjadena ootama... Midagi isiklikku ei tohi praegu mõjuma lasta. Tuleb lähtuda elu vajadustest. Praktika ootab tema jaa-sõna. Ministeeriumis on lausa vihane, et needki aastad on kaduma läinud, mis Jaagup eeluurimistele kulutas. Akadeemikuga tuli jutuks. Tema põhimõte on, et praktika saagu kohe oma käsutusse kõik, mis teaduses vähegi head leitud...

Kõik kaldub liivakirsipuu käikulaskmise kasuks.

Kui Jaagup on otsustanud, langeb nagu suur kivi rinnalt. Ei teadnud arvatagi, et esimese otsuse tegemine nii ränk on. Kahju ainult, et seda avalikkuse ette astumise esimest sammu ei saa veel lõplikuks lugeda...

Jaagup ruttab Juuta Ülensiga oma mõtteid jagama ja pörkab ebatavalisele ükskõiksusele. Juuta kiidab heaks, rõõmustab koos Jaagupiga — ta on vägagi heas tujus —, aga ise on kusagil eemal. Jaagupi kõhklused temani ei jõua.

Uued toimetused tulevad peale ja Jaagup unustab töökaaslase hajalioleku.

Juuta Ülens elab läbi oma esimest suurt armastust. Laupäeval pidas Valda Kull sünnipäeva ja sinna tuli ootamatult palju noori kokku. Juuta sai peaaegu juhtumise kombel koha pidulauda Elmar Samliku kõrvale. Elmar oli siinkandis käimas ja koolivend Jaagup Andresmaa oli ta peole kaasa kutsunud.

Hea pillimees mängis ja rahvas lõbutses hommikuni. Aatrium pole hulgal ajal nii lõbusat olengut näinud.

Elmar Samlik märkas lauanaabri pelglik-jumaldavat vaadet ja pühendas tütarlapsele kogu tähelepanu. Peale Jaagupi polnud Elmaril ühtegi tuttavat ja ta tundis end algul lapulisena veidi ebamugavalt. Lembe naabri lähedus aitas võõrastusest ruttu üle. Tütarlaps oli lapselikult usaldav — hea oli tantsida ja kellegi tähelepanu äratamata teda salaja hellitada.

Elmar jäi peoga rahule. Tartus on iga päev juba tuntud tudengite seltskond. Mõedakul võõraste seas maatüdrukule meelitusi kõrva sosistada on kõditavaks vahelduseks. Pealegi on seltskonda ilmunud võõras alati huvitavam kui juba tuttavad näod. Nii sattus Elmar peol eelistatud positsioonile, ja ta ise teadis seda. Ta püüdis uudsuse muljest rohkem kasu lõigata. Mõedakul teda jälle tükil ajal ei nähta — eks sel ajal ela tema kuju neis värvides, mis peol nähti. Ja Elmar oli huvitav ning meeldiv noormees — tudeng Tartust. Kahju ainult, et tüdruk polnud endale Mõedakul tuba muretsenud, elas kolhoosis vanemate juures.

Juuta Ülens on need päevad elanud peo muljete tulva all. Ta ei teadnud varem, et inimese tunded ja mõtted võivad nii tugevalt ühte küttesse jääda. Elmar ei lubanud midagi ja Juuta ei tea, mis ees ootab, aga ta ei tunne nukruseraasugi. Kõik temas helab, hõiskab, õilmitseb. Teda nagu ülendaks juba üksnes uudne olukord, et ta on armunud. Juuta ei kahtle, et enne teda pole keegi nii meeletult head pakitsust põues kand-

nud. Vahel üksi jäädes tulevad oma õnnest heldimise pisarad silma. Nii hea on elada.

Esimese suudluse puudutus huultel pole kustunud... Pärast üht valssi kutsus Elmar Juuta õue. Nad väljusid ja sammusid kruusatatud rada pidi ümber maja otse rohuaeda aatriumi akende alla. Sammusid pimeduses sõnatult ja teineteist käeulatuses tundmata — nagu võõrad. Juutal oli hing kurku jäämas ja ta tuikus jalgadel. Jaagup Andresmaa kingitud lillepeenra juures nad peatusid. Elmar leidis kõigepealt Juuta erutatud käed... Kui saaks eluaeg selle inimese kõrval olla...

30

Sünnipäevapidu Valda Kulli juures, millest on möönud juba talv, sai saatuslikuks ühele inimesele Mõedakul — Jaagup Andresmaale.

Jaagup oli Valda Kulli sõbrannat Hilja Retsmikku varem vaid mõned korrad näinud. Teda veetlesid tüdruku ilu ja asjalikkus. Jaagupil oli püsinud ei tea mis ajast arvamine, et ilusad kipuvad oma väärtuse teadmisest edevaks minema. Aga nüüd ta märkas äkki üht reegli rikkujat. Jaagup oli selle uue mulje ees kaitsetu ja — armus. Ilma et ise seda kohe oleks taibanud. Tüdruk oli päris võõras, nad polnud sõnakestki vahetanud. Ja Jaagupil ei tulnud pähegi, et selle tüdruku pärast hakkavad tunded tema elus oma osa nõudma.

Aga Jaagup mõtles vahel Hilja Retsmikule — tüdruku nime ta päris Valda Kulli käest.

Sünnipäevapeol nad tutvusid, ja pärast seda on Jaagup Andresmaa paljut puhku kohtumist otsinud. Tänavune kevad tormitseb Jaagupis niisama võitmatult kui looduses.

Hilja Retsmik tuli alles sügisel Palli lähedale alevikku keskkooli bioloogiaõpetajaks. Peaaegu brünett siniste silmadega nooruke tüdruk, nagu neid palju keskkoolidesse õpetajaiks tuleb.

Üldiselt pole kahe inimese lähenemine erilist kõneainet pakkunud. Dekaar püsib siiski asjaga kursis ja on üritanud Jaagupilt lähemalt aru pärida. Kuidas ikka nii, et tema pingutused Jaagupile pruuti otsida

pole vilja kandnud, aga nüüd äkki üllatab see mees ise enneolematu aktiivsusega. Kust selline poisikeselik tuhin? Või hoopis vastupidi — mees on küps, et kaasat koju tuua? Kas temal käib elu plaani järgi: esmalt katsete eelperioodi raske katsumine läbi teha, siis naine võtta, veidi hinge tõmmata ja siis uue hooga katsevilju noppima hakata? Et praegu on paras moment perekonda soetada? Või on asi hoopis lihtsam. Jaagupil pole töölaviini all varem raasugi jõudu üle jäänud, et mingisugune pruudipidamine või naisevõtmine pähe oleks tulnud. Nüüd, kus vähe hõlpu sai, on asi kohe teistpidi... Dekaaari poolkiuslikud arupidamised Jaagupi elukommete muutumise üle kuuluvad Mõedaku tavade juurde ja asjaosaline ainult naeratab heatahtlikult.

Jaagup tunneb vajadust end ikka ja jälle välja öelda. Neil puhkudel ta sõidab jalgrattal alevisse ja otsib Hilja üles.

Täna õhtul tahaks jälle Hiljale kas või üheainsa hea sõna öelda. Tahaks talle kirjutada. Jaagup pole oma südame saladusi seni paberi vahendusel edasi andnud ja ta ei oska ette arvata, kuidas erapooletu elutu paber võiks aidata. Puhast paber on seni pannud mõtteid kontsentreerima teaduslike avastuste ja järelduste üleskirjutamiseks — hirmus asjalikuks vaimutööks. Kuidas sellelesamale paberile esimest lembekirja võluda? Jaagup valab massiivse malmjalaga laualampi petrooli juurde, keerab tule suureks ja alustab.

HILJA

Täna pettis mind üks kevadine laulumees. Väljusin porisele õuele. Sinna kostis Dekaaari avatud aknast raadio — balalaikat tiristati. Talli tagant kostsid mõttetud kolksatused, vist remonditi majandi vanakrit. Ja keset seda asjalikku suma kostab äkki päisel päevaajal ööbiku laul. Esiolgu jahmusin: ööbik, ja lumi veel maas. Siis mõtlesin, et mõni osav teeb vilega neid hääli järele, või tulevad nad raadiost. Läksin hääle suunas maja taha rohuaeda ja nägin kiviaia taga lepa oksal esimest kevadist

laulurästast. Ta laulis ehtsa ööbiku noodist, ainult mõni koht tuli kohmakam välja ja hää polnud nii kristalne kui ööbikul. Kuid viis ja sõnad olid samad. Ma lausa nautisin seda võrukaela, sest aprillikuus pakub järeletehtud ööbik sama naudingut mis päris laulik juuniõhtuil.

Sa muidugi tead, et laulurästas on osav matkija. Kuid sellist julgurit kohtasin esmakordselt. Ta nähtavasti kasutas oma üksindust ära, et maailma parimat repertuaari kätte harjutada — kui neiu kohale jõuab, siis ta seisab teiste kavaleride seas oma lauluga väljaspool võistlust. Muidugi, poisi osavusele tuleb au anda, aga rästaneiu peaks elukaaslast nähtavasti valima eelkõige selle järgi, kuidas poiss omi, lihtsaid laulurästaviise oskab. Arvatavasti see poiss oskab ka omi, ta oli nii tubli.

Ka sipelgad olid täna metsaveerel oma pesa peale päikesepaistele välja tulnud. Pime instinkt ei luba neid laisalt paigal lesida, nad sagivad esimesest päevast peale mõttetult siiasinna, nagu täidaks mõnd kiireloomulist töökäsku. Töö aga seisab selles, et tirivad kümnekesi puuraokest igaüks ise kanti. Tirivad, tirivad ja jätavad lõpuks samasse paika. Nii päev otsa. Kui kogu nende töö läheks asja ette, siis oleks nende pesa võib-olla sada korda suurem — majasuurune. Siis võib-olla valitseksid sipelgad teatud osa mandrist, eriti troopikas. Hea, et ainult inimene on mõtleja. Muidu oleks tema hegemoonia väga kahtlane.

Pistsin sõrme pesasse, pisike sipelgas ronis sellele. Tõstsin käe üles. Teglane hakkas hammastega sõrme naha konarustest kinni ja muudkui hammustab. Kevadel on lõuad väsinud, ei suutnud õieti lõugu kinni vajutada, kuid muudkui oma arvates hammustab. Instinkt nähtavasti käsib vaenlast hävitada. Lasksin teise sipelga sõrme peale joosta. See oli suur, kuid ei teinud katsetki sõrme hammustada. Võtsin uued sipelgad sõrmele. Suurem neist jooksis

ringi, aga väiksem hammustas jälle kõigest oma väetist jõust. Kui juba küll arvas hammustanud olevat, tõi tagakeha tipu lõugade juurde ja laskis loigu kust oletatavasse haava vaenlase ihul. Suurem aga jooksis ringi. Sipelgatel on teatavasti tööjaotus, ühed kaitsevad pesa, teised toimetavad muud. Kuid pole tõenäoline, et kaitsele olid määratud väiksemad. Nähtavasti olid need sangarid noored ja alles selles eas, kus ollakse endaohverdamisest ja kangelastegudest vasikavaimustuses. Elukogenumad ei hakanud oma nahka turule viima, otsisid hoopis väljapääsu sellest tundmatust olukorrast, isegi siis, kui neid jalast kinni hoidsin.

Või pidasid noored ja rumalad mind kergesti kättesaadavaks eineks ja tahtsid lihtsalt mind nahka pista. Ei tea. Kuid kevadel, kui elu taas tärkab, on isegi sipelgad ääretult huvitavad. Armastan Sind ja armastan loodust.

Sinu Jaagup Andresmaa
Mõedakul, apr. 1953

31

Kelts on sulanud, pori kleepub saabastele. Jalad muutuvad savika mulla kánkaist tinaraskeiks. Jaagup ei märka ligeda kleepuva mulla kiuslikkust, ta sammub mureliku näoga ühe raagus puukese juurest teise juurde, teeb noaga tüvedesse sisselõikeid — koor on seest pruuniks tõmbunud. Külmal on pahandust teinud. Midagi taolist Jaagup kartis juba sügisel. Aga nüüd, kus õnnetus käes, tundub see kõik hirmsana ja kohatuna.

Kõik algas nii ilusasti. Ätteniidi kolhoosis rajas Jaagup oma esimese katseaija väljaspool Mõedakut. Kaks aastat tagasi istutas siia esimesed õunapuud. Kolhoos oli asjast huvitatud ja sinne aednik aitas hoolega kaasa.

Vana Mõedaku oli aastakümneid ümbruskonnale aedade istutamise eeskujuks. Kõigis taludes siginesid

kambriakende alla kultuurõunapuud. Kui talud kolhoosiks ühinesid, ei tekitanud suure ühisaia asutamine erilisi vaidlusi. Siis tuli veel Jaagup Andresmaa oma kiiduväärt ettepanekuga ja Ätteniidist sai esimene kolhoos vabariigis, kes oma paremale põllule rängesse rivikorda sadu viljapuid istutas.

Esimesel aastal edenes aed hästi. Jaagup käis kevade ja suve jooksul mitu korda oma uut hoolealust vaatamas. Kõik puukesed läksid kasvama. Jaagup oli juures, kui nad kolhoosi mullal esimese lehetuti välja sirutasid; jälgis, kuidas istutamisaasta lühikesevõitu võrsed valmisid; nägi nende lehelangust sügisel. Silm tundis tookord otse füüsiliselt tajutavat rõõmu lehtede arglikust puhkemisest kevadel. Ta seisis ja vaatles kolhoosiaeda toodud katsepuukesi nagu armunu oma kaastalust, suutmata neid küllastuseni näha. Kõik oli niisama hea ja lootustandev kui Mõedaku enda aias. Puukesed nagu tundsid aedniku armastust ja püüdsid oma elu raskeimast kevadest, ümberistutamise kevadest, uude kodusse rändamise katsumustest elusaina välja tulla. Et mitte kasvatajat kurvastada.

Jaagup ei tea päriselt kinnitada, aga tagasi mõeldes tundub, et tollel Ätteniidi aia esimesel sügisel lehelangust, puukeste talve vastu valmistumist vaadates kipusid liigutuspisarad silmi. Kõik elasid suve üle — annaks saatus, et pakane poleks liiga karm, et nad ka esimese talve siin põlluseljal vastu peaksid. Iga puukene on ta enda kasvatatud ja katseaiast põhjalikult uuritud eluloo kaasa saanud. Nende võimuses on katsetajale paljude aastate jooksul uusi teadmisi ja veel lihtsalt silmarõõmu pakkuda. Nad on õnnelikus paigas, Mõedakul, ilmavalgust näinud. Tänu sellele sünnikodule saab neile maailmas osaks kahekordset rõõmu valmistada. Katsetaja jaoks andku sületäis uurimisandmeid, aga kolhoosile kogu oma õunasaak. Üks kui teine oskab neist rõõmu tunda...

Järgmisel aastal ei olnud Jaagupil aega nõnda palju Ätteniidil käia. Mõedaku ja Mullutu sovhoosi aiad kõitsid tähelepanu. Ätteniidi esimesed õunapuud olid juba raskeima aja üle elanud. Kõik ettevõtmised õnnestusid ja Jaagup ei tundnud oma jõul piire.

Suve teine pool oli päikest täis. Harva, kui üksikud

ahtrad pilved taevas ekslesid. Päike ja kuumus, aga vihma ei tulnud. Algul päike valmistas rõõmu — saak põllul ja aias küpseb ilusam ja maitavam. Siis aga hakkas juttudes üha tihedamini kostma päikeseline, aga veidi sünge kõlaga sõna — pöud.

Järjekordsel külastusel nägi Jaagup Andresmaa, et kolhoosiaia mõned puuderühmad on kolletama löönud. Kuigi alles hilissuvi, muutuvad puukeste alumised lehed kollakaspruunideks. Tuleb tuulehoog, siis pillavad üksikuid surnud lehti mullale. Ilmselt põua põhjustatud kasvuhäire. Ja niisama ilmselt langeb osa süüd pookealuseile.

Süüdlasiks osutuvad kõik siberi mariõunapuu ja enamik ploomilehise õunapuu seemikuist alused. Ploomilehise õunapuu juurtega ridades ei esine rutakat varisemist ainult kahe alusevormi peal kasvavatel puudel. Niisamuti pole koltumist märgata kõigi ülejäänud aluserühmade peal. Seal on põua paha käsi küll ka lehti närbutanud, kuid suvise koltumise ja varisemiseni kuritöö ei ulatu.

Õnnetuil puukestel langes suurem osa lehti enne õiget sügist, kasv katkes enneaegselt ja nad jäid põdu-
raiks. Võis karta, et nad talvel on teistest nõrgemad.

Talvel Jaagup juurdles põhjusi — mispärast siberi mariõunapuu ja ploomilehise õunapuu alusel kasvavad puud said põuast kannatada?

Süda vaevas veidi oma rutakuse pärast: paremini ettevalmistatud maa puudumisel sai aed rajatud ristikusööt. Ristik on taim, mis kisub mulla kuivaks. Ehk olid mulla veevarud juba istutamisaastal liiga väikesed? Nii palju siiski jätkus niiskust, et puud läksid kõik kasvama. Järelikult ei otsustanud asja ainult see.

Või pole üldse mõtet pead vaevata? Kanda see äpardus halva juhuse kontosse? Juhtus ju nii, et pöud tuli kohe teisel aastal pärast istutamist, kui puude juurekava veel nõrk. Nii kõva pöud on Eestis haruldus, võib-olla teist korda sellist äpardust enam ei juhtugi... See on juba jaanalinnutarkus — kui midagi näha ei taha, siis pista pea liivasse.

Kah teadlane: pöud pistis ereda teadusliku fakti pihku ja sina otsid, kuidas end süüst puhtaks pesta — hurjutas Jaagup end, kui sügise rusuv mulje juba lah-

tuma hakkas. Lased aednikuemotsioonid endal üle pea kasvada ja upud sadakonna põdeva puukese pärast hädusesse. Praegu on vaja ainult teadlase külma ja kaaluvat mõistust. Analüüsi huvitavat fakti!

Aednikusüdame jaoks kipub sellel lool seal kolhoosiaias üpris tööäparduse maik juures olema. Teadlane Jaagupis peab pikka aega võitlust aednikuga Jaagupis. Teadlane veenab: sa pead rõõmus olema, et need puukesed sinu katseaias kollaseks läksid. Kui selline õnnetus üldse mõeldav on, siis ta pidigi just sinu aias juhtuma. Sina ju selleks töötadki, et taolistest faktidest järeldusi teha. Poleks fakte, läheks sinu töö tühja. Ole rõõmus! Sinu jaoks on see inetu juhuslikkus suureks õnnestumiseks. Uuri ainult ja tee õiged järeldused.

Enesepiitsutamise hääl vaidleb vastu. Oleksid pidanud ette nägema, et pöud võib mängu tulla. Uurisid aluseid puukoolis, miks siis sellisele võimalusele ei mõelnud? Vaatasid ainult, kas alus poogendiga sobib — ja kõik. Aluse põuakindluse probleemid magasid maha, või jätsid teiste hooleks?

Oleks neljakümne viiendal aastal uneski aimanud, et probleemistik kätte nii laiaks paisub... Aina uued ja uued kõrvalteemad, millest ei tohi kuidagi mööda vaadata. Näiteks sellesamase ploomilehise õunapuuga: valid kõigi seast kultuurosaga sobivuse poolest parima vormi ja soovivad selle tootmisse. Hakatakse seda alusevormi laialt paljundama ja... ühel heal põuasusel on aiad kollased. Mis on sobivuse uurimisest siis kasu, kui põuatundlikkus aluse headuse ühekorraga nulliks teeb.

Jaagup otsis vastust — miks kaks aluserühma põuale alla andsid, aga teised võitlusest auga välja tulid? Kirjandus abi ei andnud. Seal ploomilehist õunapuud eriti ei laideta — «võivad olla küllalt headeks pookealusteks ka euroopa õunasortidele».

Võivad olla — kah lohutus. Aga ei ole ju...

Jaagup läks aeda, sumpas puukooliridade vahel sügavas lumes ja vaatas väljaulatuvaid latvu, just nagu see midagi aitaks. Ta püüdis meenutada, kuidas nägid eelmistel suvedel välja erinevaid alusetüüpidel kasvavad puukesed. Kas selles pildis polnud mingisugust märguannet, millest oleks võinud õnnetust ette aimata?

Ja alles paar aastat tagasi saadud siberi mariõunapuu uus vorm, mida nimetatakse ranetkaks — kuidas see end mullu suvel puukoolis ülal pidas? Kas laskis ka lehed varem maha? Nüüd ei julge ranetka aluseil istikuid enam. Mõedakult välja lastagi. Lähevad ka kusa-gil katseaias suvel kollaseks, teevad häbi. Ise kannataks veel kuidagi ära, aga selline äpardumine heidab varju Palli katsebaasile ja teadlastele üldse.

Lõpuks süvenes Jaagup uue mõttega oma varaaia — ehk annavad katsepäeviku vaatlus- ja mõõtmisandmed vastuse? Juuta Ülensi korraliku käekirjaga täidetud leheküljed rääkisid nagu uut juttu: varem polnud Jaagup tulnud mõttelegi siit põuatundlikkuse märke otsida. Kuigi päevikuid polnud sellel eesmärgil peetud, andsid nad selge vastuse. Nii selge, et Jaagup imestas, kuidas ta juba paljast juurestiku vaatlusest sügiseti põuatundlikkusele mõelda ei taibanud. Ja ta hakkas pisut aukartust tundma tarkade päevikute ees. Ise ta küll mõtles nad välja, aga seda ei osanud loota, et juhuslikult kaela sadanud kõrvalteema lahendamisel on nad niisama kindlad abilised kui põhiteema uurimisel, milleks neid peetaksegi. Võib arvata, et tulevikuski pakuvad katseaiad mõne ootamatuse, ja võib arvata, et ka siis saab vastust otsida katsepäevikute arvutulpadest... Teaduse tegemises on mõistatuslikkust: täidavad päevikuid, teed tuima tüütut tööd, lükid üksluseid arvusid üksteise kõrvale, siunad lihasuretamist, ja ise ei teagi, millist aaret tilkhaaval kokku kannad. Ei teagi, et need päevikud annavad ükskord palju rohkem, kui sina tahtsid ja oskasid sinna kokku kanda. Päevik on targem oma tegijast! Paradoks.

Jah, tegija ühe minuti või ühe tunni tarkus jääb tõesti päevikule alla. Jääb alla sellepärast, et päevikus on talletatud sellesama tegija paljude aastate tarkus. Tunniga ei haara seda, mis suudad aastatega. Sellepärast teadlane ongi endast targem ja kitsal alal teistest teadlikum, et ta väsimatult, järjekindlalt, läbimõeldud meetodikat järgides tarkusetibasid kogub ja talletab. Selles ongi teaduse jõud. Sellepärast ühiskond ongi endast eraldanud inimesed, kes tegelevad ainult uurimisega, saavad palka ja vahendeid, kuigi nad aastate ja vahel kümnete aastate kaupa ühiskonnale midagi

märgatavat tagasi ei anna. Ühiskond on kannatlik, sest mõni iseendastki targemaks saanud inimene suudab ükskord ühiskonna edasiliikumiseks anda rohkem kui kümme, sada, tuhat teist inimest.

Ühiskond on Jaagup Andresmaa vastu kannatlikku ootust üles näidanud. Ja temal kõrbevad õunapuud Ätteniidi kolhoosi aias ära. Selleks oli küll tarvis seitse aastat tarkust koguda... Jaagup muigab endamisi oma mõtteuperpallide üle ja püüab katsetulemuste otsi kokku sõlmida.

Kui üldse saab leiuks nimetada seda katsepäevikuist ilmnenu lihtsaimast lihtsamat tähelepanekut, et ploomilehise õunapuu ja eriti siberi mariõunapuu juurestik on laiuv, pinnalähedane. Teistel alusetüüpidel lähevad juured või osa juuri sügavuti, aga neil põuapelturitel suunduvad peajuured laiali. Peajuured hargnevad neil üsna tublisti ja narmasjuuri terve puhmas — päris hea juurestik. Ta ainult paikneb liialt mullapinna lähedal.

Põuapäevil muld ülal kuivas ja palju õrnu imevjuuri hukkus. Õnnetute puukeste veevarustus kannatas ja lehed oma suure auramisega ähvardasid enda kandja ära tappa, piisatuks kuivatada. Viimases hädas puukesed loobusid osast lehtedest, et auramist hädise veeammutamisega kuidagi tasakaalustada. Teiste aluserühmade sügavamale tunginud juured suutsid ka põuaproovi ajal oma ülesande täita.

Talvel oli veel lootust, et äpardus piirdubki sügisese iludusveaga. Nüüd kevadel aias ühe puukese juurest teise juurde liikudes saab Jaagupile selgeks, et need puukesed on ka talvepakasest tublisti kahjustatud. Tõbistena ja lehetuina ei suutnud võrsed talve vastu küpseda. Eelmisel suvel koltunud puukesed põevad rängalt.

Ka pookekohad pole kõigil hukkunuil korralikult kokku kasvanud — nüüd paistavad väikesed paksenemised ja koorevigastused juurekaelal karjuva selgusega silma. Lisaks kõigele tuleb kaassüüdlasena arvesse ka pookekomponentide sobimatus. Halbade kasvutingimuste pärast lõi halb sobivus teravamini välja kui tavaliselt.

Palju halbu kokkusattumisi nõrkade puukeste kohta:

põhjavesi liiga sügaval, madalal paiknev juurestik, põud ja veel aluse sobimatus kultuurosaga. Oleks ükski neist tegureist puudunud, oleks õnnetus väiksem olnud.

Näiteks niiskel maal, kus põhjavesi on kõrgel — kuidas pinnalise juurestikuga alused seal käituvad? Tunnevad nad seal end nagu kodus? Teised alused ei sobi just kõrge põhjaveega mullale... Ahaa, see on alles mõte! Neist põuatundlikest võib saada madalate maade jaoks parima aluse — just selle, mis meil puudub... Tuleb seda hüpoteesi Mõedaku katseaias kontrollida...

Mida teadusele ja praktikale kasulikku Jaagup Andresmaa ka ei püüaks põuaõnnetusest välja pigistada, jääb meel ikkagi rusutuks. Aedniku jaoks toimus Ätteniidi aias siiski katastroof.

Kolhoosiga saab asi nõnda korraldatud, et hukkumas õunapuud kaevatakse välja, laotakse vankrile ja sõidutatakse Mõedakule tagasi. Aednikule kohmas Jaagup öelda, et see on ebasobiv materjal, võib kunagi hiljem hävida, et parem juba praegu välja vahe-tada — homme saabub kolhoosi koorem uute istikute-ga.

Mõedakul maksab Jaagup koorma uusi istikuid oma taskust kinni.

Ätteniidilt tagasitoodud istikud, millel elusäde hingitseb, saavad koha Mõedaku katseaias — võib nende edasist käitumist uurida.

Kui kõik seljataga, mainib Jaagup Andresmaa Pälli direktorile nagu muuseas ka läbikukkumist Ätteniidil. Saab kiita, et kahju oma taskust ära hüvitas. Sellega on asjaloole ka ametlikult kriips alla tõmmatud ja vahejuhtumi kolhoosis võiks ajalukku kanda. Liiati, et kolhoosis ei taibatudki õunapuude väljavahetamise õiget põhjust ja sündmus ei jõudnud rahva suhu.

Kõik oleks väliselt nagu kombes, kuid Jaagup on sisemiselt ängistava surutise all. Pärast unetut ööd aeda tööle minnes ta tunneb, et jõud on otsakorral. Ta kahtleb oma võimeis, kahtleb katsetoodikaskas, kahtleb kogu ettevõtte mõttes üldse.

Üle aastate esimene suvi, kus Jaagup lootis kergemalt hingata, sest eeltööde tohutu plaan on peaaegu

täielikult realiseeritud. Vaid peotäis viimase katsekorduse istikuid ongi veel puukoolis. Edasi on ainult katse-aedade uurimine. Kõik on ilusasti kavatsatud. Hea tuleviku ootusel sai jõudu viimaseni pingutatud ja nüüd lööb katseaed ette hoiatamata oma loojale näkku. Väsimust peletati ootusega, et katseaiad ükskord alles näitavad... Nüüd juba näitaski — ja nii kurjalt, kui üldse võimalik. Kui näitas üks kord, võib seda teha ka teine kord... kolmas kord... Ei oska enam arvatagi, mis tulevik toob.

Nii rusutud pole Jaagup Mõedaku-aastail kordagi olnud. Töö puukoolis ei istu. Jaagup jätab toimetused Juuta Ülensi hooleks ja läheb põllule Dekaaari otsima. Taeva all kõlavad trillerid, nagu Mõedakule saabumise päeval. Hinges heliseb nukker viis — «Kas ema südant tunned sa...» Mehele kohatu enesehaletsus võtab vägisi võimust...

Dekaar pole nõnda rõopast välja löödud teadlast enne näinud. Dekaar teab, milles asi, kuid tal pole vananaiste kommet teiste hädadele kaasa ohkida. Ta ei tee Jaagupi meeleolust väljagi ja päästab oma jutu-värtna tavalise hooga valla.

«Mõtlen mina siin ühte mõtet,» alustab Dekaar, «hea, et appi tulid. Mispärast on mets sügisel meele-tult ilus? Miks ta pillab tühja tuulde oma värvi-rikkust? Lehed on erkkollased, torkavad silma, aga võiksid väga hästi olla mingisugused määrdunud kah-vatuhallid. Kellele seda metsa värvimelu vaja on?»

«Inimestele,» lausub Jaagup, et midagi öelda. Kui Dekaar jutuotsa üles võtab, siis on tal mõte oma käest, kaaslase vaheleütlemisi kas on või ei. Jaagupis tärkab uudishimu — ta, vemmäl, on täna kentsaka teema valinud.

«Nojah, et vanamees mõtles asja kaugele ette hästi läbi, kui seda kera kokku klopsi,» jätkab Dekaar. «Inimene sai kõige keskpunktiks — päike paistab ini-mesele, linnud lõõritavad temale ja mets näeb oma lehestikuga vaeva, et meeldida... See on muidugi ilus mõte ja sinuga on kütkestav vestelda, aga mina olen teist usku... Ega sa Darwinist ole kuulnud? Oli ka kange vanamees — tema seadis maailma asjad jälle oma käe järgi ritta.

Seesama Darwin ütles, et puud on oma praeguse näo saanud evolutsiooni käigus. Lilled muidugi ka. Veel ütles, et looduslikus valikus on alles jäänud sellised omadused, mis puu kasvule ja soo säilitamisele kasuks on. Tarbetut lasti loodus ei talu...

Inimeselaps, mõtle, kui tühine sa oled. Isegi puuleht ei lähe sinu pärast kollaseks. Aga ometi võiks minna. Ega puul ole tuhkagi, milline leht tema otsast langeb, on ta sinine, must, hall või kollane. Peaasi, et roheline pole. Rohelise mahla kisub puu enne lehe äraviskamist endasse tagasi. Selle kokkuhoidliku kombe on evolutsioon temale pealuusse kulutanud. Aga missugune värv pärast rohelist tuleb, see juba ei loe talle midagi...

Pea, poiss: kuidas ei loe, kas nii massiline üritus kui metsade sügisvärvus on loodusele kahe silma vahele jäänud ja läheb isevoolu? Oot, oot, siia peab ka mingisugune otstarve peidetud olema... Aga milline? Jaagup, ütleme, et ma olen koolipapa, vasta nüüd... Tõuse püsti, Jaagup, võta sõrm suust ja vasta nüüd koolipapale... Nõnda... pole vaja häbeneda, kõik vastavad.»

Jaagupi mõte on juba jutu jooksul Dekaaari juhitud rada pidi lippama läinud. Ja ta pingutab päris tõemeeli, et sellele looduse kapriisile põhjendust juurde leida.

«Juhuslik ta ei tohiks olla...» arutab Jaagup. «Aga mis lusti tunneb puu oma ilust? Niikuinii kukuvad lehed maha ja mädanevad seal, olgu mis värvi tahes... Kui et maas kollased lehed veel puule midagi head teevad. Võib-olla heledad lehed kaitsevad paremini juuri hilissügisel. Mustad lehed võtaksid päikest hästi külge ja muld nende all oleks päeval liiga soe. Öökülm aga veab vägikaigast enda poole. Mulla temperatuur kõigub kõvasti. Juured ei tea, mis peale hakata — siin-samas kuum ja jälle külm. On sügis või ei ole? Hele-kollased lehed päikeses ei kuumene, on juurtele nagu regulaatori eest, juured saavad aegamisi jahedusega harjuda ja tajuvad talve lähedust.»

Dekaaari silmist poetub lõbusaid sädemeid. Jaagup on oma leheloo unustanud ja arutab asjalikult teist teemat — juhtumisi ka lehelugu.

«Näed nüüd, ja Darwin ei tulnudki selle peale,» kommenteerib Dekaar. «Sinu järgi tuleb ka välja, et

inimene on väike putukas, temal pole sügisvärvusega üldse asja...

Inimest on kasvatanud ilu mõistma seesama loodus ise, kus ta elab. Elas metsas — mets oli ilus. Nüüd on metsast välja roninud, aga õpetus on külge jäänud — ikka, et ilus. Iga mutukas peab ilusaks seda, milleni ta küünib. Näiteks vingerjale ajab roheline värvus iivelduse peale ja helekollase juures ta juba oksendab. See pärast poebki oja põhja sooja sopa sisse ja rõhitseb seal ilust ja elumõnust rõõmu tundes.

Aga mets oleks võinud üldse teistsugune olla — ütleme punase lehestiku, helevalgete tüvede ja süsimusta mullaga. Eks oleks — kõiki neid värve esineb looduses. Oleks vahva, kui terve mets suvel selliselt säraks...»

Kui Dekaar jutu üles võtnud, ei siis teema lõpe. Jät-kub seniks, kuni aega või vajadust.

32

Peedipunane pojeng puistab veranda ette õielehti. Jaagup otsib astumiseks kohta. Huvitav, pojeng on üsna varajane õitseja, et jaanilaupäeval õitekaotamise aeg käes. Ise aednik, aga kui keegi oleks talvel küsinud, poleks osanud täpselt pojengi õitseaega öelda. Olen oma viljapuude vaimustuses ühekülgseks läinud — mõtleb Jaagup pojengi lahkumist vaadates. Kõik muu kipub kõrvale jääma.

Juba on heinaaegselt soe. Täna tundub eriti lämm. Loodus haub äikese ootel. Jaagup teeb endale vaba pärastlõuna ja läheb ojja suplema.

Rohuaia pihlakal ja toomingal uudistavad maailma roheliste marjahakatuste kobarad. Tõmmude munajate lehtedega kanada toompihlakas matkib neid.

Oras tee ääres pole veel pead looma hakanud.

Jaagup kõnnib põllu äärt mööda, äkki kuuleb lõokeste laulu, nagu oleks trillerite laine paisu tagant paiskunud. Laotus aga oli ennegi lõõritustest tulvil — Jaagup ise sammus algul sissepoole pöördunud mõtetega. Kui lõokesed ümbrusele kurdi äratanud olid, siis märkas ta korrapealt kogu looduse elu enda ümber.

Kureema klõbistab nokaga. Ült nooljaladvaliste nulgude vahelt paistab tema kokkukantud haoseljatäis. Üks nulg on oma tipu ohverdanud ja selle asemele pesaratta saanud. Operatsioon on puu põdema pannud ja hõredalt haljad oksad elavad viimaseid aastaid. Ült on aga elu seda vilkam. Veel valgeis udusulis kurepojad koogutavad koomiliselt-asjalikult nõrga kaela otsas kõikuvate peadega. Kurg ise uudistab pesa vee- rel seistes ümbrust enne järgmist konnajahti. Kuremaja oksaristus on mitu väikeste laulumeistrite perekonda endale ulualuse leidnud. Lärmakad kaasüürilised ei näi kurepere filosoofilist rahu rikkuvat.

Vanasse aeda viival teel kõrgub pankroheline kuusehekk, vasakul ergavad õrna vaipsileda rohuädalaga koplid. Üks koppel on teistest kõrgem ja hallpruunika looriga kaetud — kari pole sinna veel jõudnud ja timut peab üksmeelset õitsemispidu.

Kraavipervel näitab kerahein esimesi tolmukaid. Haab lipendab ükskõikselt lehekettaid, tema õitseag on juba ununenud. Pärn samas aga alles seab oma õie- pungasid lehtede vahelt päikese kätte.

Päike on teepervele puistanud läbisegi seaherne kollaseid kilde ja ristiku roosatavaid nutte. Kõõmned, kasteheinapuhmad ja — maasikad. Esimesed punased maasikamarjad sel suvel. Jaagup saab maitse suhu — saab maasikapaastust lahti, nagu karjapoispõlves öeldi.

Kraaviperve ristikupuhm pole tavaline, vaid kitsaste karvaste lehtede ja erksat lillapunast värvi õienuttidega alpi ristik. Seahernele ei teadnud Jaagup enne õiget nime anda, kui tehnikumis taimemäärast otsis. Lapsepõlves olid kõik ühed hiirehernes, olgu siis õied kollased, lillad või roosad.

Jaagup astub üle kraavi ja leiab end põlvini lopsakast niiduootel rohust. Alla oja poole astudes laseb silmil libiseda üle jaanilaupäevase heinamaataimestiku. Kõik ümberringi õitseb, või alustab, või lõpetab ilutsemisaega, et täisealistena seemet kandma hakata.

Siin sinab päris hiirehernes ise vastu. Kõrval upitavad rohelistest päkapikkustel varrekestel väikesed kollakaspruunid pliiatsiotsasugused nuiakesed. Need taimenääpsud toovad silme ette kunagise koolitee. Kevadisel ajal, kui heinamaasooned juba kuivad, sai otse-

teed üle aasade koolimajja marsitud ja seal ta seda armast siidnutiga taimepõlvlast silmaski. Pruunpea köitis veel oma mõistatuslikkusega, sest keegi ei teadnud teda nimepidi. Alles hiljem selgus, et see koolipõlve teekaaslane on ristikute suure perekonna üks liige — kuldristik. Kui vähe ta ükskord tundis loodust, tema jaoks eksisteerisid vaid punane ja valge ristik. Praegu kasvab looduses tema jaoks juba viis-kuus erisugust ristikut. Botaanik teab koguni kümnekonda ristiku- liiki — Jaagupile on veel küllalt tagamaid, et looduse- tundmises kaugemale areneda.

Ongi vastas üks poolde säärede ulatuv valge nutiga ristiklane. Lehed tihekarvased — ehk on mägiristik? Kunagi raamatust õppis tundma, siis polnud taime silmade ees; nüüd on taim, pole raamatut. Ilus õrn valge nutt on tal, nägupidi jääb nüüd hästi meelde.

Lõosilm — süütu ja puhas meelespealill. Kõneleb ka midagi head ja helget lapsepõlvest. Mida just — ei meenu. Võib-olla esimesest arglikust armastusest, mida tookord eneselegi ei julgenud tunnistada.

Küll Mõedaku heinamaa on rikas! Käpaline — lapsepõlve üks suurleide. Tookord läks ikka omavaheliseks arutamiseks: kas on kuradikäpp või jumalakäpp.

Lillakollase ladvaga härghein oli ka üks tundmatuid, tema sai nime kooliekskursioonil Väikesel Munamäel Emajõe alglätte juures, kus teda põõsa varjus hulgana kasvas. Botaanikaõpetaja ütles ja nüüd juba ei unune.

Karjapõlves meeldis Jaagupile selili rohus lamades unistada. Nüüd meenub vana harjumus. Kõik on sama — kasvava rohu soe niiske lõhn, linnuhääled ja tuule õrn paitus näol. Ainult unistuste asemel vilksavad möödunud pildid Mõedakult. Kas oli see Dekaar, kes ütles, et aastate ja elusündmuste korjudes hakkab inimese fantaasiapaun väiksemaks kuivama ja samavõrd suurenema meenutuste mapp? Laps elab ainult fantaasias ja rauk ainult mälestustes. Inimhinge vanust aitavatki määrata tema fantaasiakoti maht.

Jaagup ei taha vanade kanti kuuluda, aga täna on nähtavasti selline päev, et elutargad meenumised tulevad luba küsimata.

Ühel vaidlemise õhtul aatriumis seadis Valda Kull küsimuse, kas tööd rabada rohkem noorest või vanast

peast? Valda ise oli arvamisel, et noori inimesi peaks vahel töölt aastaks puhkusele laskma, et noorest peast oskaks vaba aastaga midagi peale hakata, aga vanakesena pole priipõlv enam mingi lõbu. Osa pensionipäevi pidavat avansina ette antama. Kui talle vastu vaieldi, siis ta soostus kompromissiga, et aastane-paarine pensioniavanss antaks aeg-ajalt ainult neile, kes seda soovivad, et sundseadust kõigile poleks siiski vaja... Ja mis Valda ise pensioniaastaga peale hakkaks? — Elaks oma isiklikku elu. Vanast peast teeks siis sedavõrd rohkem tööd.

Juuta Ülens ütles tookord, et tema kasutaks vabatahtlikkuse seadust ja jätaks puhkuseaastad välja võtmata. Mis nendega peale hakata? Ema paneks kodu seasööki segama ja lehma jootma. Töö Mõedakul on hulga huvitavam. Ja vanadega läheks pensioniaastal päriselt riidu — nemad pole elu jooksul õiget puhkusenädalatki saanud. Nemad küll Valda Kulli mõttest aru ei saaks. Juba kodust Mõedakul palgatööl käimine tundub Ülensi vanadele kentsakas, mis siis päris vabast hulkurusest rääkida.

Juuta oli vaimustatud Mõedaku tööst, eriti algaastaist, millal sai Eesti peal ringi käia aluste emapuid otsimas. Siis nägi maad ja rahvast. Ta jutustas teistele, kuidas Läänemaal ühes külas ei taibatud, mis ringikolamine see niisugune on. Kui võõraist kuuldi, pani kogu küla ukсед kinni ja ükski elav ei andnud näole. Hiljem selgus, et neid peeti mingeiks kontrollideks, kes viljapuid loendavad ja maakasutusmaks suurendavad. Ei tea, kes sellise jutu lahtipäästmisest rõõmu tundis.

Jaagup ise ei osanud Valda Kulli nooruspensionijutu peale kindlat vastust leida. Temal tekkis kohe küsimus — mida noor inimene selle vaba aastaga teeb? Tööta võib ju põrgu igavaks minna.

Jaagupile meenus tol vaidlusõhtul Palli katsebaasi partorgi Peeter Obriku kunagine arupidamine, et kõige õnnetum on see noor, kes põeb väikekodanlikku rahuolu. Partorgi arvates on inimese isiklikus elus üheks õnnetumaks see päev, kus ta loobub õppimast. Ta ei mõelnud sellega kooli, vaid üldse enese arendamist. On küll nähtud, et inimene jääb keset elu arengus seisma. Mõni üsna noorelt juba. Sellisest lähevad kaaslased

mööda, läheb elu mööda. Ta saab vähe ja annab vähe. Elu on tal vaesem kui teistel. Vegeteerib ainult — nagu Peeter Obrik ütles. Paigale jäämine tulevat harilikult enesega rahulolust. Juba saavutatu tundub neile elu möödasaatmiseks küllaldasena. Mõnel juhul pole selline kaju isegi mitte laiska konti. Askeldab ja toimetab virgalt, kuid ajast jääb maha. Siis on häda juba mõtlemise laiskuses. Esialgu oleks vaja väike pingutus teha ja tegevuskava välja mõelda. Kui asi kätte võetud, siis läheb õppimine rohkem nagu iseenesest.

Peeter Obriku lihtsaim retsept elu õigesti elamiseks on — õppida. Ta ei püüagi nägu teha, nagu oleks see elutarkus tema välja mõeldud. Aga ta usub jäägitult õppimise jõusse, ja see on juba tema enese saavutus.

Partorgi mõtteavaldustest mõjutatuna seadiski Jaagup tol vaidlusõhtul aatriumis esikohale küsimuse — mida inimene selle aastaga pihta hakkab? Kui end aastaga-teisega sedavõrd arendab, et hiljem uuel tasemel edasi elades kaotatud aja kuhjaga tasa teeb, siis võiks pensioniavanssi anda. Ühiskonna jaoks oleks siis inimesele antud priiaasta nagu kapitalimahutus, mis järgnevalt end tagasi tasub ja seejärel puhaskasuprotsentegi kannab.

Dekaar aga rääkis hoopis omamoodi juttu. Tema arvates ei tohi noorest peast enesele liigset hõlpu anda. Oled nooremas põlves tublisti asja juures, nii et «töö istub kehasse», siis hiljem on kerge, ei teagi, mis on töö raskus. Nii kuidas end nooruses välja harjutad, nii ka pärast läheb. Dekaaari arvates on sissetöötamise aeg ülitähtis. Ühelt poolt õpid tegevust armastama ja teiselt poolt valmistad ette pinda, et ükskord tõesti midagi paika panna. Kui kaua eelpäev kellelgi kestab, seda Dekaar ei teadnud öelda. Ta jutustas Jõgeva doktorist, kes oma elutöö juurde asus alles kolmekümnekuueselt, kuid kes ka varem kordagi käsi rüppe ei pannud. Kui ükskord tõelise tööni jõudis, siis ka oli mees mehe koha peal. Dekaar ise aga on see elav jumala parastus, kes noorest peast loodrit lööma õppis.

Eelpäev mahutagu kuhjaga otsinguid ja agarust, siis on ükskord elus hea jalad tugevalt maha toetada — nii kõlas Dekaaari loosung.

Jaagup arutab pooleldi tõemeeli edasi: kus tema eel-

päev lõpeb ja päris mehetöö algab? Dekaaari teooria järgi võiks isegi tänane jaanilaupäev see vahepunkt olla. Katsed on laialt käima pandud ja nüüd tulebki aeg, kus võib jalad tugevalt maha toetada. Kui vahepunkti nihutaks veel nädala võrra edasi, siis langeks see täpselt pulmapäevale — püsiks kogu elu meeles. Või pole eelpäev Mõedakul veel lõppenud? Jaagup alles astub Tartusse kaugõppesse. Paljud õpinguaastad veel ees. Ehk käivad need ka eelpäeva hulka? Jaagupi jaoks Dekaaari teooria klassikalisel kujul ei passi. Temal jookseb eelpäev mehepäevade sisse.

Küllap Mõedakul on seni mõned meest väärivad päevad ka sekka trehvanud. Jaagup teab juba üht-teist, mida maailm enne teda ei teadnud. Eile tuli Jaagup esmakordselt sellisele mõttele, kui Mõedaku puukooli külasthanud Läti spetsialisti üllatust märkas. Too mees oli Lätis üldiselt soovitanud pookealuseks ploomilehist õunapuud. Jaagupi juttu ploomilehise õunapuu pahadest vempudest ei pidanud ta algul uskumiseväärseks. Kui aga katsepuukoolis oma silmaga nägi jalalt murdunud okulaate, siis muutus tõsiseks. Jaagup rääkis kolhoosi põuapahanduse ka veel otsa. Mees kogus oma ekskursiooni ja katsus, et kiiremini minema sai. Mõedaku teadlane oli võimeline tema autoriteedi paari lausega maha kiskuma. Õhtul aga hakkas Jaagup vaevlema — äkki lätlastel on selline hea ploomilehise õunapuu vorm, mida tema ei tunne. Oleks pidanud istiku paluma...

Jaagup tunneb kehas jõudu pakitsemas. Tahaks ujuda kõigest väest, nii et hing kurku jääb ja liikmed muutuvad tuimaks. Oja poole astudes kuulab ta jälle lilled meenutusi.

Kullerkupud ja pääsusilmad on õitsenud. Lapsepõlvemälestuste esimesed lilled. Võib-olla läks neid juba siis aia tagant korjama, kui isegi kahel jalal käimine kanglastükk oli. Head sõbralikud sünnipäevalilled kaugest armsast ajast.

Kollane iiris — pole teda enne Mõedaku ümbruses märganudki. Kaua aega ei teadnud Jaagup üldse, et see uhke lill meie looduslapsena sündinud. Esimene tutvus sündis lillepeenra juures.

Palderjan sirgub juunikuu leitsepäevadel jõudsalt.

Pea siis aeg nõnda õitsemineni ei lenda. Ühel karjasuvel sai läbi elatud igasuguste juurte ja õite kogumise tuhin. Ravimtaimede raamat oli neil kuudel kõige huvitavam ja vist peaaegu ainukene lektüür. Keldrilakk oli nagu botaanikalaboratoorium kõiksugu närbuvat ja kuivavat kraami täis — pohlaõied, paakspuu koor, tedremarana juured, pärnaõied...

Mets kohiseb mõtlikult, linnud temas aga siristavad elurõõmust. Mustad vesikiilid lendlevad üksteist taga ajades ja tiibadega krabistades. Kuused metsaveerel kelgivad noorte käbide lilla rüüga.

Varsakabjad lodusoonel on õitsenud. Need kevadlilled meenutavad Jaagupile mitmeid kuresaapaaid, mis sünnikodus said ära kantud. Kevadine avastamisrõõm oli lahutamatu kibedaist kuresaapaist. Kõik heinamaad ja võsaveered tuli läbi joosta, et looduse tärkamisele kaasa elada. Kui avastamisvalud väga suureks läksid, võidis ema õhtul hapukoorega ja hommikul võis jälle retke jätkata.

Inimkond on oma ajaloo hallidest aegadest peale läbi elanud suurt looduse avastamise ja tunnetamise rõõmu. Kogu ajaloo pärandus kajastub inimlapses kuresaaste eas. Kõik inimlapsed on neil kevadeil eelpõlvede looduseavastamise oma maailmas uuesti avastanud.

1962—1965

Кийк Хейно
МЫЭДАКУ НАКАНУНЕ СОБЫТИИ

На эстонском языке
Оформление: Р. Кангерт
Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

★
Toimetaja H. Nigols
Kunstiline toimetaja A. Raja
Tehniline toimetaja H. Tüksammel
Korrektor O. Kajando

Ladumisele antud 26. IV 1966. Trükkimisele antud 6. IX 1966. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 12,75. Tingtrükipoognaid 10,7. Arvestuspoognaid 11,07. Trükiarv 24 000. MB-08808. Tellimise nr. 3418. H. Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. I
Trükipaber nr. 2, Kohila Paberivabrik.

Hind 56 kop.

7—3—5